

Katarzyna Siwec
Mieczysław Czuma

Krakkó és Kis-Lengyelország magyar szemmel

Katarzyna Siwiec
Mieczysław Czuma

**Krakkó és Kis-Lengyelország
magyar szemmel**

Pracownia na Pastwiskach
Cieszyn 2012

Krakkó és Kis-Lengyelország – magyar szemmel

Szerző

Katarzyna Siwiec, Mieczysław Czuma

Tipográfiai terv, szedés és tördelés, rajzok és térképek

Marcin Żerański

Fotók

Piotr Gębuś (65. old.), Marcin Żerański (11. old. és 43. old.)

Szerkesztő

Monika Żerańska és Marcin Żerański

Fordította

Pászt Patrícia

Korrektúra

Agnieszka Kościuk, Monika Żerańska, Pászt Patrícia

Kiadó

Pracownia na Pastwiskach, ul. Wiewiórcza 11, 43-400 Cieszyn, tel.: +48 33 851 55 02, +48 605 433 693
e-mail: pracownia@napastwiskach.pl, www.napastwiskach.pl

Nyomdai munkák

Drukarnia Wydawnictwa „Arka”, Cieszyn (www.arkadruk.pl)

A könyv Myriad Pro és FuturaTEE betűtípussal íródott, és Alto 90 g/m² (könyvtest) valamint Arktika 250 g/m² (borító) papíron került kinyomtatásra.

A kiadvány a Kis-Lengyelországi Vajdaság megrendelésére készült (Województwo Małopolskie)

Első kiadás

ISBN 978-83-933109-6-8

© 2012 Katarzyna Siwiec, Mieczysław Czuma

© 2012 Pászt Patrícia

© 2012 Pracownia na Pastwiskach

All rights reserved. Minden jog fenntartva.

A Kiadó írásbeli engedélye nélkül sem a publikáció, sem annak részletei nem sokszorosíthatóak, reprodukálhatóak, vagy másolhatóak más hordozókra, továbbá nem tárolhatóak semmilyen adatbázisban.

Tartalomjegyzék

Köszöntjük Önöket Kis-Lengyelországban (lengy. Małopolska) 7

Közös történelmünk 11

Közös történelmünk [térkép] 12

Fontosabb események kalendáriuma 13

A királyi és hercegi udvarokon 21

Az államiság küszöbén 21 • A Piastok és Anjouk szövetsége 23 • A Jagellók uralma alatt 29 • Erdély fejedelme Lengyelország királyaként 32

A mi szabadságunkért és a tiétekért 35

A XIX. századi csatatereken 35 • A világháborúk éveiben 38 • A kommunizmus idején és napjainkban 41

Üdvözljük Önöket a „magyar” Krakkóban 43

A „magyar” Krakkó [térkép] 44

Krakkó Kis-Lengyelország (lengy. Małopolska) fővárosa 45

A Főtér (lengy. Rynek Główny) környéke 47 • Krakkó szimbóluma a magyar hajnal 47 • A magyar burza 48 • Szépséges Szárkány Anna bormérése 49 • A magyar nyomdászat úttörői 50 • Az egyetem ódon falai közt 52 • Magyar rézkereskedő Krakkó polgármestereként 54 • A szállodák szállodája 55 • A pesti lapok haditu-dósítója 56 • Liszt Ferenc lelkes fogadtatása 57 • Liszt Ferenc kvartélya 58 • **A Homok-szigeten 59** • Hedvig királynő lábnnyoma 59 • **Útban a Wavel felé 59** • A legősibb jászol figurák 59 • **A Wavelben 60** • Magyar emlékek a katedrálisban 60 • **A Kázmérnegyedben (lengy. Kazimierz) 62** • A Magyarország védőszentjeinek szentelt Szent István-, és Szent László-kápolna 62 • **Łagiewnikiben 63** • Az Isteni Irgalmasság-bazilika Magyar Kápolnája 63

Magyarok nyomai Kis-Lengyelországban (lengy. Małopolska) 65

A „magyar” Kis-Lengyelország (lengy. Małopolska) [térkép] 66

Wieliczka 67

Szent Kinga magyar hozománya 67 • A bámulatba ejtő földalatti világ 69 • Szent Kinga sószentélye 70 • Szanatórium a föld mélyén 71 • A turisták kényelméért 72

Bochnia 73

Az első sóbánya 73 • Boleszláv herceg okos döntése 73 • Ahol sosem esik az eső 75 • A sóbányászok védőszentje 76

Lipnica Murowana 77

A „magyar útvonal” fontos megállója 77

Dębno (*magyarosan Dembno*) 79

A regényes múltú falu 79 • Balassi Bálint lírai lángolása 79 • A nemesi kultúra visszhangjai 82 • Szent Kinga nyomai 83

Tarnów 84

A legmagyarabb lengyel város 84 • Szapolyai János, a vár vendége 86 • Erdély védelmezőjének nyomában 87 • Egy kis magyar szeglet 88 • Egy vásznon zajló nagy csata 89

Biecz 94

A 331 hordó magyar borral teli város 94 • Hóhér-akadémia 95 • A második Krakkó 96 • Szentéletű Anjou Hedvig Oratóriuma 97 • Hedvig királynő alapítványa – az alattvalók egészségéért 98 • A királynő nyomaiban 99

Limanowa és Gorlice 100

Molnár Ferenc hadiösvényei 100 • A magyar haditudósító feljegyzései 102 • A gorlicei pokol megmenti Magyarországot 104

Ószandec (*lengy. Stary Sącz*) 107

Szent Kinga városa 107 • Az ószandeci úrnő 108 • Az ószandeci Wawel 110 • Az új magyar-lengyel unió 111 • A pápai oltár 112

Nedec (*lengy. Niedzica*) 114

Egy magyar erőd és az inkák 114 • A magyar kakas 115 • Berzeviczy Sebestyén és az inkák aranya 116 • A nedeci kipu 117 • Az inkák átka? 118 • A nedeci bárók temetőkertje 119

Szczawnica 121

Szalay József szeretett városa 121 • Szent Kinga adománya 122 • A Pieninek szerelmese 123 • Szalay József pienini látványossága 125

Żegiestów 127

Gyógykúra magyar módra 127 • Vasérc helyett 127 • A gyógyüdülő aranykora 128

Muszyna 131

Város a magyar határ mellett 131 • A muszynai állam 131 • A Medveczky család gyöngyszeme 133 • A Berzeviczyek erődje 134

Morskie Oko 135

Egy egykori heves viszály tárgya 135

Auschwitz 137

Kertész Imre sorstalansága 137 • 1944. márciusának tragédiája 138 • A halál-építészlet látogatási rendje 139

Névmutató 142

Köszöntjük Önöket Kis-Lengyelországban (*lengy. Małopolska*)

Kis-Lengyelország (*lengy. Małopolska*) Európa közepe. És ez egyáltalán nem csupán költői hasonlat. Hogy az állítás igazáról meggyőződhesünk, elegendő egy körzővel arra a helyre szúrni a térképen, ahol e régió mindenkori patrónusa, az egykori lengyel főváros – Krakkó található. Megrajzolása után kiderül, hogy a kör északon a norvég Nordkapp Északi-fokot, délen a görögországi Kréta partjait, nyugaton Portugália atlanti-óceáni partvonalát, keleten pedig az Urál hegységet érinti.

Kis-Lengyelország egy hallatlanul sokszínű régió, mind változatos domborzata, mind az itt felhalmozódott több száz éves kulturális örökség tekintetében. Panorámáját a Tátra csúcaival megkoronázott Kárpátok vonulata, a Visztula menti síkságok és a Puszcza Niepołomska fenséges ősvadona, a középkori várromo-

kat rejtő jura kori mészkősziklák ékesítik. Az itteni apátságok és kolostorok a gazdag lelkeség tárházai, ugyanakkor hűen őrzik e térség lakóinak évszázadokon át felhalmozott civilizációs vívmányait. Az egykori forgalmas kereskedelmi útvonalakon fekvő falvak, kis-, és nagyvárosok híven ápolják elődeiktől megörökölt eredeti szokásaikat és a viseletben, táncokban, zenében valamint a regionális konyha változatos ízeiben tetten érhető hagyományaikat.

Hosszú évszázadokon keresztül Kis-Lengyelország és Magyarország közvetlen szomszédságát a Külső-Kárpátok és a Tátra fő hegygerincén át húzódó közös határ jelölte ki. Érdemes hozzáfűzni, hogy ez volt Európa egyik talán legtartósabb határa. Kedvezett az élénk kulturális és kereskedelmi kapcsolatoknak, de elősegítette a Visztula-, és Duna-menti uralkodók közti közeli dinasztikus viszonyok kialakulását is.

Lengyelország egyetlen más régiója sem rendelkezik a magyar jelenlét ennyi tanújelével, mint a Kárpátok és Tátra lábainál fekvő Kis-Lengyelország, amely nem csupán az ország déli kapuja volt, de egyben a magyaroknak is utat nyitott a Balti-tenger felé. Az itteni hágókon keltek át a diplomáciai delegációk és királyi küldöttségek, és erre vezettek a legfontosabb kereskedelmi útvonalak, karavánok is.

A legősibb és leglátogatottabb útvonalak egyike Krakkót és Budát, valamint Kassát kötötte össze. Az út a lengyel fővárosból keletre vezetett Niepołomice és Bochnia felé, ahonnan délre vette az irányt és Stary Wiśnicz, Lipnica Murowana, Czchów, Ószandec (*lengy. Stary Sącz*) városain keresztül a Poprząd folyókanyarulatáig vitt, hogy Piwnicznán át eljusson Ólublóg. Onnan déli irányba indulva Lőcsén keresztül elérte Budapestet, vagy kelet felé elkanyarodva Héthárson és Eperjesen át Kassa felé haladt.

Délre főként flamand vagy pedig helyben készült kis-lengyelországi szövetet szállítottak. De Magyarországon a többi kis-lengyelországi termék: mint például az Olkuszban és Sławkówban bányászott ólom, vagy a bochniai és wieliczikai kőszó is nagy népszerűségnek örvendett. Magyarországról viszont rezes, vasat, viaszt, borokat, szőrmet és bőrárut hoztak be, amely áruk gyakran szárazföldi úton tovább vándoroltak Torunig, hogy aztán tengeri hajókon eljussanak a világ számos pontjára.

A réz különösen fontos és kelendő árucikknek számított. Lőcse, Bártfa és Kassa környékén bányászták, majd Krakkón keresztül Németországba, Franciaországba, Hollan-

diába és Angliába szállították. Az a termék azonban, amelyet hosszú évszázados kapcsolataink történetében mindig is legendás kultusz övezett nem volt más, mint a magyar bor. A korai középkortól a királyok, teljhatalmú uralkodók, arisztokraták, kereskedők és polgárok asztalának nélkülözhetetlen kelléke volt, amúgy mindmáig ízletes nedűnek számít. És éppen ez az ember szívét felvidámító ital, valamint a nehéz pillanatokban egymás segítségére siető nemes szándék szülte az érzelmeink kölcsönösségét legteljesebben kifejező mondást: Lengyel, magyar – két jó barát, együtt harcol, s issza borát.

Nincsen jobb bor a magyarnál!

Lengyelországban a régmúlt időkben rajnai és francia borokat ittak, a nagybirtokosok palotáiban gyakori vendég volt a malvázia is (így hívták a görög, szicíliai, kanári-szigeteki és spanyol borokat). De a királyok, hercegek, nemesség és arisztokrácia, sőt a kereskedők és polgárok asztalán mindig is a magyar bor patakzott legbőségesebben. A délről importált borok összes fajtáját egy névvel illették: *węgrzyn* (*ejtsd: vengzsin*), ami lengyel nyelven „magyar”-t jelent.

A legismertebb és legkedveltebb magyar borok Tokaj környékéről származtak. Egyik legnemesebb fajtája nem véletlenül viseli a lengyel eredetű *samorodni* (*lengy. samorodny*), azaz „magától termett” nevet. A szőlőfürtöket hűvös, deres időben szedték le, amikor a vízveszteség miatt megnőtt a szőlőszemek cukortartalma. Az ilyen eljárással készült bornak eztán még 3–4 éven át zárt hordókban kellett érlelődnie magában, azaz „magától teremnie”, mielőtt felszolgálták. E kiváló bor tiszteletére költötték a latin jeligét: *Hungariae natum, Poloniae educatum* (*Magyarországon született, Lengyelországban nevelődött*). A tokaji borok legnagyobb importőre a XVII. században egy krosnói skót származású kereskedő Robert Portius volt. E hagyományt vette át a XX. század elején a Tarnówban élő Lippóczy Norbert. Érdekességként említsük meg, hogy a tokaji régióhoz tartozó Abaújszántón van egy Krakkó nevet viselő hegy, mivel régebben ezekből a szőlőkből szállították a bort a lengyel fővárosba.

A kölcsönös barátságot és szimpátiát hangsúlyozó népszerű mondás „Lengyel, magyar – két jó barát, együtt harcol s issza borát”, a XVIII. században született, amikor a muszkák által levert Bari-konföderáció felkelői Magyarországon találtak menedéket.

A barátság hídjai

Kis-Lengyelország székhelye az egyetlen, amely habár nem rendelkezik fővárosi ranggal, mégis partnervárosi egyezménye van Budapesttel. Krakkó régóta együttműködik Péccsel is, de számos további kis-lengyelországi város és község ápol partnerkapcsolatokat magyarországi településekkel. Íme néhány példa:

Tarnów – Kiskőrös,
Gmina Tarnów – Jászsalsószentgyörgy,
Nowy Sącz – Kiskunhalas,
Chrzanów – Nyékládháza,
Gorlice – Pápa,
Wadowice – Kecskemét,
Sucha Beskidzka – Jászberény,
Myślenice – Csopak,
Brzesko – Százhalombatta,
Zakliczyn – Jászfényszaru,
Żegocina – Jászárokszállás,
Iwkowa – Öcsöd,
Zawoja – Cserkeszlő,
Maków Podhalański – Mezőtúr,
Zator – Berekfüdő.

...

Útikönyvünk Kis-Lengyelországba és annak fővárosába kalauzolja el a kedves olvasót, feltárva e régió magyar vonatkozásait. Emberek és események nyomait, valamint kölcsönös tudományos, kulturális és közéleti kapcsolatainkat dokumentálja. Ez a Kis-Lengyelországi Vajdaság Elnöki Hivatal első ilyen jellegű kiadványa, amelyet magyar barátainak szánt, mintegy kedvcsinálól, a hazánkhoz oly közeli lengyelországi régió felfedezéséhez, és a két nemzetet összekötő közös történelmi epizódok behatóbb megismeréséhez.

Túloldali fotó: A tarnówi Városháza

Közös
történel-
münk

Közös történelmünk

Fontosabb események kalendárium

XI. század első fele – I. Béla király I. Megújító Kázmér udvarán talál menedékre a Wawelben és feleségül veszi a herceg Richeza nevű hűgát.

1247 – Szemeremes Boleszláv krakkó-szandomiri herceg feleségül veszi Kingát, IV. Béla magyar király leányát.

1257 – Szemeremes Boleszláv felesége, Kinga, aláírásával szentesíti a Krakkónak magdeburgi városjogot biztosító okiratot. A korszyni gyűlés megállapodásainak értelmében a Biecz–Limanowa–Podolin által háromszöget alkotó földterület Kinga tulajdonába kerül.

Galícia és Lodomeria

Lengyelország felosztását követően az osztrák császárok az ország megkaparintott délkeleti részét – egy magyar történelmi epizód kapcsán – Galiciának és Lodomeriának nevezték el. A XIII. század első éveiben a Kijevi Rusz korábbi felbomlásának eredményeképpen a halicsi és vlagyimiri hercegségek átmenetileg a magyar uralkodók fennhatósága alá kerültek, akik címeik előtt e területek latin neveit szerepeltették (Halics latin neve *Galicia*, Vlagyimiré pedig *Lodomeria*). A Szent Korona földjére jogot formáló Habsburgok később kisajátították e címeiket.

1320 – Łokietek Ulászló lengyel király leányát, Erzsébetet feleségül adják Károly Róbert-hoz, ami a Lengyelország és Magyarország közötti szoros szövetség kezdetét jelenti.

1338 – A visegrádi királytalálkozón kötött örökösödési szerződés megnyitja a magyar Anjou-ház férfiága – azaz Károly Róbert és esetleges fiai – előtt a lengyel trón elfoglalásának lehetőségét, amennyiben Nagy Kázmér fiú utód nélkül hal meg.

1355 – A budai várban megrendezett találkozón Nagy Kázmér megerősíti a visegrádi megállapodást Nagy Lajos jelenlétében.

1364 – Nagy Lajos részt vesz az európai uralkodók krakkói kongresszusán, népszerű néven „Wierzyneki lakomán”.

1370 – Nagy Lajost Lengyelország királyává koronázzák a Waweli székesegyházban.

1374 – Nagy Lajos kiadja a kassai privilégiumot, melyben az Anjou leányági örökösödés lengyelországi elismerése fejében elengedi a lengyel nemesség adófizetési kötelezettségét.

1376 – A lengyelek és Erzsébet királyné magyar kísérete közötti összetűzés következtében mintegy száz magyar veszti életét Krakkóban.

1384 – Nagy Lajos legkisebbik leányát, Hedviget Lengyelország királynőjévé koronázzák a Waweli székesegyházban.

1386 – Hedvig királynő a Waweli székesegyházban férjhez megy Jagelló Ulászló litván nagyfejedelemehez, ezúton hozzájárulva Litvánia keresztény hitre téréséhez és a lengyel-litván unió megalakulásához.

1395 – Anjou Hedvig királynő Bieczben megalapítja a Szentlélek-kórházat. Pár évszázaddal később ez az objektum lesz Lengyelország legrégebbi, épen maradt kórházépülete.

1410 – Luxemburgi Zsigmond Stiborici Stibor által vezetett hadai feldúlják Ószandecet (*lengy. Stary Sącz*) és a szandeci földet.

1412 – Luxemburgi Zsigmond császár, cseh és magyar király 37 ezer „széles” cseh ezüst garast kér kölcsön Jagelló Ulászlótól, amelynek fejében 16 szepességi várost és erődöt ad zálogba a lengyeleknek.

A Szepesség és Árva

A közeli szomszédság nem csak az élénk kapcsolatoknak kedvezett, de gyakran konfliktusok forrásává is vált. Már a XIII. században fellobbant az esztergomi és krakkói érsek közötti viszály három szepességi lengyel település: Podolin, Gnězda és Ólubló joghatóságának kérdésében. A krakkói érsek megnyerte a pert (1332-ben), ám nem csatolta javaihoz e területeket, amelyek ezáltal magyar fennhatóság alá kerültek.

A középkori Magyar Királyság területén óriási vagyonok összpontosultak két lengyel család: a Stiborok és Komoróczyak kezében. A Kujáviából származó Stiborici Stibor a legmagasabb méltóságokat töltötte be Luxemburgi Zsigmond udvarában, óriási latifundiumokat kapott ajándékba a királytól és a leggazdagabb teljhatalmú magyar urak közé tartozott, „az egész Vág folyó ura”-ként emlegették (*Lásd: A Magyarország védőszentjeinek szentelt Szent István-, és Szent László-kápolna* 62. old.). A Komoróczyak szintén magas pozíciókat szereztek, hosszú évekig Árva és Liptó ispánjainak tisztjét töltötték be.

Kölcsönös kapcsolataink egyik meghatározó eseménye volt „a Szepesség elzálogosítása” néven ismert tranzakció, amely a zágrábi egyezmény (1412) értelmében került aláírásra a két ország királyai által. Luxemburgi Zsigmond császár, magyar és cseh király Jagelló Ulászló lengyel uralkodótól egy „hegynyi” pénzt: 37 ezer „széles” cseh ezüst garast (ez akkoriban 7,5 tonna színezüstnek felelt meg) kért kölcsön. Ez az óriási összeg a legégetőbb császári szükségleteket volt hivatott orvosolni. Fel kellett ugyanis tartóztatni a Közép-Duna vidékére egyre merészebben nyomuló szultáni seregeket, és fel kellett készülni a Velencével folytatandó háborúra is. A kölcsönt azon a helyen kellett volna visszafizetni, ahol azt felvették, azaz az akkortájt magyar fennhatóság alá tartozó nedeci várban. A zálogba adott földek között voltak az egykor (a X. századtól a XIII. századig) Lengyelországhoz tartozó területek, köztük az ószandeci régió városai: Ólubló, Gnězda és Podolin, valamint további 13 erőd és szepességi város: Szepesbela (*lengy. Biała Spiska*), Leibic (*lengy. Lubica*), Mateóc (*lengy. Maciejowce*), Igló-Sze-

pesújfalu (*lengy. Nowa Wieś Spiska*), Poprád (*lengy. Poprad*), Szepesszombat (*lengy. Spiska Sobota*), Ménhárd (*lengy. Wierzbów*), Sztrázsa (*lengy. Straże*), Ruszkin (*lengy. Rusznikowce*), Felka (*lengy. Wielka*), Szepesváralja – a vár nélkül (*lengy. Spiskie Podgrodzie*), Szepesolaszi (*lengy. Spiskie Włochy*), és Duránd (*lengy. Twarożne*). E területekből egyetlen közigazgatási egységet (sztarosztaságot, azaz előljárárságot) hoztak létre, melynek székhelye az ólublói vár lett. Évtizedekkel később Magyarország (a kölcsön visszaszolgáltatása nélkül) megpróbálta visszaszerezni a zálogba adott városokat, a pápai bíróság 1489-ben Wrocławban hozott ítélete azonban e területeket örökre Lengyelországnak ítélte.

1420–1428 között a harminc-egynéhány szepességi előljárók (sztaroszták) egyike egy híres lengyel lovag, a garbóvi Fekete Zawisza (*lengy. Zawisza Czarny z Garbowa*) volt. Hosszú éveken át az előljárárság a Lubomirski család kezében összpontosult, akik kibővítették az ólublói várat, kápolnát alakítottak ki benne, megerősítették az erőd falait, újabb kapukat állítottak és újabb bástyákat emeltek. A közeli Podolinban ők alapították a híres piarista kollégiumot. A svéd invázió, közkeletű nevén „svéd özönvíz” idején (1655–1661) Ólublóban őrizték a lengyel koronázási jelképeket. A nehéz háborús években e vár adott otthont János Kázmér lengyel királynak, később pedig a győztes bécsi ostrom alól (1683) hazafelé tartó III. Sobieski Jánost látta vendégül.

Mivel a kölcsönkért pénzüsszeget Lengyelország sosem kapta vissza, a lengyel fennhatóság a Szepességben kereken 357 évig tartott. Mária Terézia 1769-ben jogtalanul kebelezte be az enklávé, hogy elfogja a Bari-konföderáció felkelőit, azaz a muszka elnyomás ellen a Kárpátok északi oldalán harcoló vitéz katonákat, akik az ólublói várban találtak menedéket. A szepességi javakkal egyetemben a császárné (és társuralkodó fia, II. József császár) a czorsztyni, Nowy Targ-i és szandeci előljárárságot is elfoglalta. E lépésük három évvel előzte meg Lengyelország Ausztria, Oroszország és Poroszország által történő első felosztását.

Érdemes hozzátennünk, hogy a Lubormirskiak által 1642-ben Podolinban létrehozott piarista kollégium hosszú ideig nagy hírnek örvendett, még a tiszteletreméltó „szepességi Oxford” jelzővel is ellátták. Az iskola professzorai lengyelek voltak, itt tanított többek között Stanisław Konarski, a lengyel Felvilágosodás egyik nagy alakja, és itt tanult Józef Stolarczyk, Zakopane első plébánosa.

Az I. világháborút követően a határvidéken kölcsönös viszályok támadtak. A nemzetközi vitarendező testületek határozata értelmében Árva 12 valamint a Szepesség 13 faluja Lengyelország határain belül maradt.

1440 – Lengyelország királyát, III. Ulászlót (Jagelló Ulászló litván nagyfejedelem és Holzszańska Zsófia - Sonka orosz hercegnő legidősebb fiát) I. Ulászló néven a Szent Koronával Magyarország királyává koronázzák Székesfehérvárott.

1444 – A várnai csatában elesik Lengyelország és Magyarország királya, I. Ulászló, akit ezek után a lengyel történelem Warneńczyk-ként, azaz Várnai Ulászlóként emleget.

1464 – A Bracka utca egyik épületében (ma az 5. számú ház) megalakul a magyar burza, amely mintegy száz éven keresztül szolgált a helyi Akadémián nagyszámmal tanuló magyar diákok szálláshelyül.

1474 – Hunyadi Mátyás seregei feldúlják a muszynai várat és felégetnek több, mint kétszáz falut Lengyelország déli részén.

1477 – A gazdag magyar családból származó, rézbányászattal és -kereskedelemmel foglalkozó Thurzó Jánost Krakko polgármesterévé választják.

1491 – Hunyadi Mátyás halála után a magyar urak Csehország királyát, IV. Kázmér lengyel király és Habsburg Erzsébet legidősebb fiát, II. Ulászlót (Dobrze Lászlót) választják királlyá.

1512 – I. (Öreg) Zsigmond lengyel király (II. Ulászló öccse) feleségül veszi Szapolyai (Zápolya) István erdélyi főúr, nádor leányát, Szapolyai Borbálát.

1526 – A Mohácsi ütközetben elesik II. Lajos király, II. Jagelló Ulászló fia, ami a korábbi megállapodások értelmében megerősíti a Habsburgok magyar Szent Koronához való jogát.

1533 – Hieronymus Vietor Krakkói nyomdájában megjelenik az első nyomtatott magyar könyv – *Az szent Pál levelei magyar nyelven*.

1576 – Báthory István erdélyi fejedelmet Lengyelország királyává választják, miután maga mögé utasította I. Miksa (császárként II. Miksa) Habsburg uralkodót, aki a Jagellók ágán követelte a lengyel koronát.

1578 – Báthory István megalapítja a vilnai akadémiát, amely később a király nevét viselő egyetemmé bővül.

1589 – A dębnoi várban vendégeskedik Balassi Bálint, a magyar reneszánsz legnagyobb költője. E látogatás a Célia-ciklus szerelmes verseivel gazdagítja a magyar irodalmat.

1590 – Balassi Bálint a „Kosos-ház”-ban lakik Krakkóban (a Főtér és a św. Anny utca sarkán).

1657 – A svédekkel folytatott háborúk idején II. Rákóczi György erdélyi fejedelem harmincezer fős sereggel bevonul Lengyelországba, hogy megszerezze a lengyel koronát.

1769 – Mária Terézia császárné megszünteti a lengyel elöljáróságot a Szepességben.

1794 – Tarnówban világra jön Józef Zachariasz Bem (Bem József), aki később Lengyelország és Magyarország közös nemzeti hőseként vonul be a történelembe.

1801 – Knotz Mátyás magyar borkereskedő megalapítja „A Magyar Királyhoz” címzett fogadót, a XIX. század első felének legnagyobb és leghíresebb krakkói szállóját.

1831 – A sátorlajújhelyi megyegyűlésen egy fiatal ügyvéd, Kossuth Lajos lánglelkű beszédében támogatja a lengyel nemzet cári Oroszország ellen folytatott küzdelmét (1830–1831, novemberi felkelés).

1843 – Liszt Ferenc Krakkóban koncertezik, ahol páratlan lelkesedéssel fogadják fellépéseit.

1846 – A Muszynában letelepedett magyar nemesi család sarja, Medveczky Ignác Jakab Żegiestówban feltárja az első gyógyvízforrást.

1848 – Wysocki József tábornok megalakítja a több, mint 3 000 katonából álló Lengyel Légión, amely a végsőkig küzd a magyarok oldalán a szabadságharcban.

1849 – Bem József tábornok a nagyszebeni csatában (március 11-én) megsemmisítő

győzelmet mér az egyesült osztrák-orsz seregekre és felszabadítja egész Erdélyt.

1876 – Átadják az első vasútvonalat Tarnów és Magyarország között.

1902 – A Grázban összeült független nemzetközi bíróság ítéletet hirdet a Magyarország és Galícia közötti, a Morskie Oko tengersizem hovatartozását érintő perben, a Magas-Tátra eme legszebb tavát a lengyel félnek ítélve.

1914 – A limanowa-lapanowai győztes hadjárat során az osztrák–magyar csapatok megállítják a Krakkó, Szilézia, Csehország és Magyarország irányába áttörni készülő oroszokat. Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* szerzője a Festung Krakau krakkói erődítményből írja tudósításait a pesti lapok számára. A Lengyel Légión soraiban megalakul az ún. Magyar Század, amely József Piłsudski oldalán küzd Lengyelország felszabadításáért.

1915 – A májusi – Tarnów–Gorlice szakaszon történő – frontáttörés eredményeképp a központi hatalmak szinte egész Galiciát elfoglalják.

1939 – A háború első napján (szeptember 1-én) reggel 5.15-kor a Krakkó melletti Balice környékén folytatott légi csatában életét veszti Mieczysław Adolf Medwecki százados. A II. világháború első hősi halott pilótája a XIX. században Muszynában letelepedett magyar nemesi család, a Medveczkyek leszármazottja.

1956 – A magyar forradalmat (október 23–november 10) véresen leverik a Magyarországra bevonuló szovjet csapatok (november 4–10). Mintegy 12 000 önkéntes lengyel véradó ajánlja fel vérét a magyar szabadságharcosoknak. Tarnówban a Magyarokat Segítő Társadalmi Bizottság kezdeményezésére megalakul a Magyarbarátok Társasága.

1964 – 79 éves korában egy budapesti idősek otthonában meghal Bethlen Ilona grófnő, a nedeci vár utolsó tulajdonosa, aki a II. világháború alatt számos akciót szervezett a lengyel földalatti mozgalom megsegítésére.

1997 – II. János Pál pápa szentté avatja Hedvig lengyel királynőt – Nagy Lajos király legkisebb leányát – a krakkói Błonia réten június 8-án megtartott szentmise keretében.

1999 – II. János Pál pápa a szentek sorába emeli Kingát – IV. Béla magyar király leányát, Szemeremes Boleszláv herceg feleségét – a több ezer lengyel és magyar zarándok jelenlétében az ószandeci (*lengy. Stary Sącz-i*) klarissza kolostor szomszédságában június 16-án megtartott istentisztelet keretében.

2001 – Tarnów ajándékba kap egy székelykaput.

2002 – Szczawnicában szobrot állítanak Szalay Józsefnek.

2006 – Kis-Lengyelország elkezdi visszatérni borászati hagyományaihoz. Képzési programjai keretében látogatásokat szervez a badacsonyi Szőlészeti és Borászati Kutatóintézetbe, a villányi Bormúzeumba, valamint a somlói borvidék szőlészeteibe és pincészeibe.

2007 – Szent Kingát a lengyel önkormányzatok védőszentjévé választják.

A királyi és hercegi udvarokon

Az államiság küszöbén

Az egymással szomszédos két ország kölcsönös kapcsolatai Lengyelország és Magyarország államiságának kezdetéig nyúlnak vissza. Feltételezések szerint I. Mieszko nővére, Adelajda, Géza fejedelem felesége volt. Állítólag Vitéz Boleszláv idején a Wavel királyi palotában időzött a lengyel királlyal rokonságban álló Imre herceg, Szent István király egyszülött fia, magyar trónörökös. A Krakóban vendégeskedő fiúnak azonban nem adatott meg, hogy nagynevű apja s egyben az első megkoronázott magyar uralkodó után átvegye az ország irányítását, mivel 24 éves korában tragikus körülmények között életét vesztette egy medvevadászaton. Szent István király fia gyámjának segítségével sietett a Kijevi Russzal folytatott háborúban: egy félezres felfegyverzett magyar egység segítette Vitéz Boleszláv kijevi hadjáratát.

A későbbi eseményeket illetően már egységes a történészek álláspontja. A Duna-menti országban zajló dinasztikus viszályok miatt I. Béla király a Visztula-menti uralkodónál, I. Megújító Kázmér herceg udvarában keresett menedéket. A herceg nővérét, II. Mieszko leányát, Richezát vette feleségül. Szeretett fiuk, I. László (a későbbi magyar király és szent) gyermekkorát és ifjúságát a Wavelben töltötte, Merész Boleszláv udvarában. E Krakóban nevelkedett államférfi a legnagyobb magyar uralkodók egyikeként vonult be a történelembe. Kiszélesítette az országhatárokat, megerősítette az állami struktúrákat, miközben az egyház

jótevőjeként tartották számon. Erdélyben megalapította Nagyvárad városát, ahol székesegyházat építtetett és püspökséget hozott létre. A korábban saját seregével meghódított Zágrábban is létrehozott egy püspökséget, és szintén emeltetett egy székesegyházat, amelyet nagy elődjéről, Szent Istvánról nevezett el.

1095-ban II. Orbán pápa Lászlót nevezte ki a keresztes hadak első fővezérének. Sajnos László hirtelen és váratlan halála nem tette lehetővé, hogy a bátor király hadba szálljon és felszabadítsa a Szentföldet a máshitűek uralma alól. Ám ennek dacára e Krakkóhoz szoros szálakkal kötődő vitéz lovagot, a székesegyházakat építtető hódítót és számos jelölt szentté avatásának fáradhatatlan protektorát 1192-ben körbelengte a szentség nimbusza.

Hasonlóan közeli és tartós kölcsönös dinasztikus kapcsolatok csaknem két évszázaddal később alakultak csak ki. A területi széttagoltság idején Lengyelországban a hatalmat az a Piast uralkodó gyakorolta, aki Kis-Lengyelország – azaz a krakkó-szandomiri országrész – feje volt. Egyikük közé tartozott Szemérmes Boleszláv herceg, aki IV. Béla király lányát, a Lengyelországban Kinga néven elhíresült Kunigundát vette feleségül.

A magyar királylány óriási – 40 ezer grzywnának* megfelelő – hozománnyal érkezett új hazájába, amit teljes egészében a tatár hordák által tönkretett ország újjáépítésére költött el. Férje oldalán hozzájárult, hogy Lengyelországban egy erős magyarpárti érdekcsoport jöjjön létre, amely a Piast-ház hercegeit tömörítette: Nagy-Lengyelország hercege, Jámbor (*Istenes, Ájtatos*) Boleszláv Jolánt, Kinga húgát vette el feleségül, II. Fekete Leszek pedig Agrippinával (Grifina), Kinga unokahúgával kötött házasságot. E családi kötelékeknek köszönhetően a lengyel lovagok a magyarok segítségére siettek a kihalt Babenberg-ház örökségéért és Ausztria elfoglalásáért folytatott, csehek elleni hadjárataikban.

Szent Kinga, Kunigunda (1234–1292)

IV. Béla magyar király és a bizánci császári családból származó Mária gyermekként jött a világra. 5 éves korában eljegyezték a 12 éves Szemérmes Boleszláv krakkó-szandomiri herceggel. 1241-ben a mongolok nagy lengyelországi inváziója után vőlegényével együtt Magyarországra menekült. A legenda szerint akkor történt, hogy egy máramarosi sóbányában (*rom.* Maramureș, a mai Románia északi része) Kinga beleejtette egy aknába a gyűrűjét, ame-

lyet később a lengyel kárpátaljai földalatti sósótegekben találtak meg, egyes források szerint Bochnia, mások szerint Wieliczka területén. 1247-ben, miután visszatért Lengyelországba és feleségül ment a számára kijelölt Boleszlávhoz, nekilátott a tatár hordák által feldúlt országrész újjáépítésének. Támogatta a kis-lengyelországi települések fejlődését, új városokat és falvakat alapított, gondoskodott a gazdasági fellendülésről. Inspirálta a bányászati munkálatok megkezdését, amelyek eredményeképpen 1251-ben Bochniában gazdag kősó lelőhelyeket fedeztek fel. Kinga aláírása szerepel azon az okiraton is, amely megadja Krakkónak a magdeburgi városjogokat (1257).

A férje által neki adományozott szandeci földeken Kinga jelentősen csökkentette a parasztok terheit, az addigi természetbeni juttatásokat pénzbeli járulékká változtatva. Mélyes vallásos életet élt. Még férje életében belépett a klarisszák rendjébe (a ferences rend női ága), Szemérmes Boleszláv temetésén pedig már a Szent Klára-féle apácaruhában jelent meg. Közvetlenül a temetési szertartások után Ószandecbe (*lengy.* Stary Sącz) ment és megalapította a klarissza kolostort, amelyben haláláig élt. Itt nem rendfőnök asszonyként viselkedett, hanem egyszerű apácaként, szokása volt azt ismételtetni a nővéreknek: „Felejtsetek el, ki voltam”. Az alapító dokumentumban a kolostorra hagyta Ószandec városát és annak vám-bevételeit, huszonnyolc faluval egyetemben.

Nem hagyott utódot maga után, mivel a tiszta életéről alkotott középkori vallási eszményekhez híven kizárólag ún. „fehér házasságban” élt férjével. A maga által alapított kolostorban nyugszik. II. János Pál pápa emelte a szentek sorába a több ezer lengyel és magyar zarándok jelenlétében az ószandeci klarissza kolostor szomszédságában 1999. június 16-án megtartott istentisztelet keretében.

A Piastok és Anjouk szövetsége

A területi széttagoltságot követően Lengyelország egyesítésében fontos szerepet töltöttek be a magyarok. Abban az időben, amikor II. Vencel cseh uralkodó foglalta el a lengyel trónt (1300), az ország egységéért, s egyben a hazai Piast-dinasztia trónhoz való jogaiért harcoló I. Łokietek (*magy.* Kisnövésű vagy Könyöknyi) Ulászló herceg az Anjou-házból

* Grzywna – középkori lengyel fizetőeszköz, kb. 48 garasnak felelt meg [a ford.]

származó Károly Róbert király udvarán talált menedéket, ahol pénzügyi segítségben is részesült a magyar uralkodótól. Röviddel később a magyar katonai egységekkel kísérett lengyel herceg átlépte a Kárpátokat és felkelést szított Kis-Lengyelországban, amely a cseh uralom végéhez és a Lengyel Királyság újjászületéséhez vezetett. Łokieteket 1320-ban koronázták királlyá a Wawelben. Ugyanebben az évben került sor Károly Róbert és Łokietek leányának, Erzsébetnek házasságára is, ami a két dinasztia és nemzet közötti kapcsolatok megszilárdításának kezdeteit jelentette, és többek között Halics-Vlagyimiri Rusz elleni közös hadjáratokat eredményezett. Erzsébet öccse, III. Kázmér, amikor Lengyelország királyává koronázták, örökösödési szerződést kötött sógorával Visegrádon 1338-ban, amelynek értelmében fiúörökös hiányában a lengyel trón a magyar Anjou-ház férfiágára – azaz Károly Róbertre és esetleges fiára száll. Cserébe Lengyelország önállóan dönthetett a Halics-Vlagyimiri Rusz kérdésében és növelhette keleti befolyásait.

III. Kázmér, akit a lengyel történészek a „Nagy” melléknévvel illettek, rendkívüli formátumú uralkodó volt. Falvakat és városokat alapított (többek között Lemberget), fejlesztette a kereskedelmet és kézművességet, védvárakat építtetett, templomokat létesített, hatékonyan újjászervezte a közigazgatást, rendezte a kincstár ügyeit. Emlékezetes tette a Krakói Akadémia – Európa egyik legöregebb egyetemének – létrehozása volt 1364-ben, az ország modernizálásához szükséges művelt hivatalnok-gárda kiképzése céljából. A király óriási tekintélyét bizonyítja az általa szintén 1364-ben Krakóban összehívott királykongresszus is, amelynek résztvevői IV. Károly császár, Nagy Lajos (Károly Róbert örököse a magyar trónon), IV. Valdemár dán király, Péter ciprusi, örmény és jeruzsálemi király, valamint lengyel, cseh és német hercegek megszámlálhatatlan sora voltak. Európa e részének legégetőbb problémáiról tárgyaltak, a konfliktusok félbeszakításáról, a kereskedelmi útvonalak biztonságának szükségességéről, a kereskedelmi csere felélénkítéséről. A fogadás, amelyet Mikołaj Wierzynek, királyi bankár adott az összegyűlteknél „wierzyneki lakoma” néven vonult be a történelembe (az étkeket aranytálcákon szolgálták fel, amelyeket a lakoma végén a vendégek magukkal vihettek).

Nagy Kázmér habár négyszer nősült, fiú utód nélkül halt meg. Ennek értelmében teljesíteni kellett a visegrádi megállapodást. E korábbi egyezményeket a budai örökösödési szerződés erősítette meg 1355-ben, amikor a kis-lengyelországi uralkodók elismerték

Nagy Lajost Kázmér örököseként. Rögtön ezt követően Újszandecben (*lengy. Nowy Sącz*) az összes lengyel főrend hűségesküt fogadott Lajos édesanyjának, Łokietek Erzsébetnek. Így történt, hogy nagybátyja halála után Károly Róbert fia 1370-ben Lengyelország királya lett.

Lajost, akit a Kárpátok északi oldalán a „Magyar”, déli oldalán pedig a „Nagy” jelzővel illettek 1370. november 17-én koronázták meg a Wawelben. A király azonban ritkán időzött a Kárpátok északi oldalán, székhelyéül a déli területeket választotta. A lengyelországi kormányzást édesanyjára bízta, aki kisebb szünetekkel 1380-ig uralkodott egykori hazájában. A lengyel történetírás nem nyilatkozik túlzottan hízelgő módon Lajosról. Saját kapcsolatait a csehekkel javítandó, lengyel királyként lemondott Sziléziáról, a Halics-Vlagyimiri Ruszba pedig magyar kormányzókat delegált, akik átvették az ellenőrzést e területek felett. Uralkodásának utolsó éveiben komoly erőfeszítéseket tett, hogy egyik leánya számára biztosítsa a krakkói trónt. A lengyel főurak támogatását elnyerendő Lajos 1374-ben kiadta a kassai privilégiumot, amelyben szinte teljes mértékben elengedte a lengyel nemesség és lovagság földadó-fizetési kötelezettségét. E lépés jelentős mértékben megyengítette az államot és megerősítette a főurak hatalmát.

Pozitívan értékeli azonban Lajos gazdaságélénkítő törekvéseit. A király gondoskodott a kereskedelmi útvonalak biztonságáról, fejlesztette a bányászatot, uralkodása idején virágkorukat élték a városok, különösen a déli fekvésűek, mint Krakó, Olkusz és Újszandec (*lengy. Nowy Sącz*). Az ebben az időszakban Magyarországgal felélénkített kereskedelmi csere hosszú évszázadokig eltartott, és a Kárpátok északi hágói karavánok sokaságának mozgalmas kereskedelmi útvonalává váltak.

Lajos édesanyját, Erzsébetet, aki fiát helyettesítve gyakran székelt a krakkói királyi palotában a Wawelben, „Lengyelország idősebb királynője” jelzővel illették. Az energikus asszony legnagyobb erőfeszítései arra irányultak, hogy megváltoztassa a visegrádi és budai örökösödési szerződéseket, amelyek értelmében csupán a magyar Anjou-ház *férfiága* örökölhette a lengyel trónt. Számos kiváltság fejében sikerült a főurak támogatását elnyernie, és biztosítani, hogy fia leányainak egyike is igényt tarthasson e méltóságra.

A valóság azonban nem mindig volt ilyen idillikus. Amikor 1376. októberében a királynő kísértével együtt megpihent Bochniában, értesítették, hogy felfegyverzett litván ala-

kulatok közelednek Kis-Lengyelország felé. A lengyelek könyörögtek a magyar segítségért, ám Erzsébet félvállról kezelte a kérést és figyelmeztetéseket, azt állítva, hogy fiának tekintélye elegendő ahhoz, hogy feltartóztassa a támadókat. Amikor azonban az ellenség feldúlta az országot, gazdag zsákmányra tett szert és foglyokat ejtett, véres összecsapásokra és villongásokra került sor. December 7-én Krakkóban a lengyelek és Erzsébet királyné magyar kísérete közötti összetűzés következtében mintegy száz magyar vesztette életét Krakkóban.

Łokietek Erzsébet igen vallásos személy volt. Kedvenc szerzetesrendjei a klarisszák és a ferencesek voltak, akiket bőkezű adományokkal halmozott el. Így nem kell csodálkozunk, hogy a legtöbb ilyen típusú kolostor akkoriban éppen Magyarországon alakult – Szászvárosban (ma Orăștie, Romániában), Verócén, Szatmáron (ma Satu Mare, Romániában), Lippón és Kaproncán (ma Koprivnica, Horvátországban). A királyné kiváltképp a klarisszák óbudai rendjéről gondoskodott, amelynek megalakulását 1346-ra datálják. Sok adományt nyújtott az ószandeci klarisszáknak is, ahol Erzsébet édesanyja, Piast Hedvig (Jámbor Boleszláv nagy-lengyelországi herceg leánya) utolsó napjait töltötte. A krakkói klarisszák máig őrzik kincstárjukban a királyné által adományozott XIV. századi jászol figurákat.

Łokietek Ulászló Piast-házból származó leánya, Nagy Kázmér nővére – aki a későbbiekben az Anjou-házzal is kapcsolatba került férje, Károly Róbert és fia, Nagy Lajos révén –, 75 éves magas kort élt meg. Nevéhez fűződik egy az európai udvarokon is nagy népszerűséget kivívó, egészséges és hosszú életet szavatoló illatos elixír, amelyet különféle betegségek megelőzésére állított elő. Az orvostörténet *Aqua Reginae Hungariae*, azaz *A magyar királyné vize néven ismeri.*

I. Nagy Lajos (1326–1382) az Anjou dinasztia sarja, 1342-től magyar, 1370-től lengyel király

Károly Róbert magyar király és Łokietek Erzsébet – Łokietek Ulászló lengyel király leánya – harmadik fiaként született. Gyermekkorában édesanyja gondjai alatt kiváló neveletésben és műveltségben részesült. Apja halála után 1342-ben a Magyar Királyság önálló uralkodójaként folytatta édesapja politi-

kai koncepcióját, azaz a királyi hatalom megerősítésének és a Lengyelországgal 1320-ban megkezdett szoros szövetség politikáját.

Kitartóan, ám eredménytelenül küzdött a nápolyi Anjoukkal fivérének, Andrásnak a nápolyi trónt megillető jogaiért. Szövetségesként támogatta nagybátyját, Nagy Kázmér lengyel királyt a Halics-Vlagyimiri Ruszért folytatott – e területek Lengyelországhoz való csatolását célzó – hadjárataiban. A lengyel koronát illető öröklési jog kivívás után (Buda, 1355) hódítási törekvéseivel a Balkán felé fordult.

Meghódította Szerbiát, Bulgária jelentős részét, és átmenetileg Boszniát is. A Velencével folytatott háború után Dubrovnikkal egyetemben elfoglalta Dalmáciát és a dózséktól széleskörű kereskedelmi kiváltságokat szerzett. Kezdeményezésére alakult meg 1367-ben a pécsi egyetem.

Anyja hatására kezdeményezte, hogy leányainak egyike is elnyerhesse a lengyel koronát. Ennek köszönhetően 1384-ben Anjou Hedvig foglalta el a lengyel trónt a Wawelben.

Łokietek Erzsébet (1305–1380) a Piast-ház sarja, 1320-tól magyar királyné

I. Łokietek Ulászló (1320-tól lengyel király) és Piast Hedvig (Jámbor Boleszláv nagy-lengyelországi herceg leánya) gyermekeként született. 15 évesen hozzáadták Magyarország királyához, az Anjou dinasztiaiból származó 32 éves Károly Róberthez, annak harmadik feleségéeként. Az 1320-ban kötött házasság a két dinasztia és a két nemzet közötti szövetség hosszú távú alapjait teremtette meg. Magyar királynéként saját udvarral és önálló kancelláriával rendelkezett, amelynek élén a mindenkori veszprémi püspök állt. Erzsébet udvarán mindig sok lengyel élt, akiknek segítette magyarországi előmenetelét. A királynénak köszönhetően egy Piast-házbeli herceg, Opolni (Opulai) László nádorispáni (a király után a legnagyobb méltóság, a Legfelső Ítélszék feje) rangra emelkedett.

Erzsébet egy bizonyos ideig testvéröccsét, Kázmér herceget, a Nagy Kázmér néven elhíresült majdani lengyel királyt is vendégül látta udvarában. Egyes történészek szerint a látogatással függ össze a Károly Róbert elleni merénylet, amelyet Zách (Zah) Felicián magyar főúr követett el 1330-ban. Tettét feltételezések szerint a bosszú vezérelte, leánya, Klára megerőszkolása miatt, amellyel Zách

a királyné öccsét gyanúsította. A merénylet közben Erzsébet Zách csapásai elől védte férjét, s ennek során a kardvágások közepette jobb kezének négy ujját elveszítette.

Károly Róbert halála után Erzsébet kieszközölte 16 éves fia, Lajos királlyá koronázását, akinek legfőbb tanácsadójává vált. Fia régenseként gyakran tartózkodott a Wavel királyi palotában. Értékes kiváltságokat köszönhetnek neki olyan városok, mint Krakkó, Újszandec (*lengy. Nowy Sącz*) és Bochnia. A Visegrádon és Budán megkötött korábbi szerződések módosításával sikerült elérnie, hogy unokája, Lajos leánya, Hedvig foglalhassa el a lengyel trónt. Halála előtt írt végrendeletében nem a magyar királyok szokásos temetkezési helyén, Székesfehérvárott, hanem Óbudán, a saját maga által alapított klarissza kolostorban kívánta eltemettetni magát.

A magyar királyné vize

A XIV. század hatvanas éveiben Erzsébet – immáron Károly Róbert özvegyeként – magával hozta a Kárpátok északi területére csodálatos találmányát, amely nélkül ma már egyetlen nő sem tudna meglenni. Európa már a XIII. századtól ismerete az alkohol-desztillálás fortélyait, ezt kihasználva azonban Erzsébet volt a világon az első, aki alkoholos-oldat bázisú parfümököt készített. A párlatban rozmarin-, levendula és kakukkfű olajat oldott fel, olyan elegyet előállítva, amely hamarosan világkarrierre tett szert.

E gyógynövény-különlegesség „premierjére” a finom illatok kedvelőjeként elhíresült francia király, V. (Bölcs) Károly udvarában került sor. Az uralkodó el volt ragadtatva a párlattól, így aztán az *Aqua reginae Hungariae* nem csupán Európában híresült el, főképp, mert kiváló orvosságként és afrodiziákumként is számon tartották.

1683-ban a londoni sajtó így írt a szerről: „E víz (vagy inkább kivonat) csodálatra méltó módon csökkenti mindennemű megfázás, nyirkosság okozta fejfájás, szélütés, epilepszia, szédülés, letargia, paralízis, idegbetegség, reuma, kiütés, görcs, rángógörcs, emlékezetkiesés, tompultság, álmokór, álomosság, siketség, fülzúgás, látászavar, véralvadás, lehangoltság és hangulatváltozás okozta fejfájás tüneteit. Megszünteti a fogfájást, a gyomorfájást és -renyeséget, a mellhártyagyulladás, az étvágytalanságot és rossz emésztést, a máj,

a lép, a belek és méh elégtelenségeit, továbbá megújítja a testfunkciókat, még öregkorban is (azt mondják). Kevés ilyen jó eredményeket adó gyógynövény-kivonat létezik. Borban vagy töményitalban feloldva belsőleg alkalmazandó, vagy a párlat belélegzésével illetve halántékon történő bedörzsölésével.” Még ha a cikk szerzője túlzott is egy kicsit, e gyógyhatású készítmény, afrodiziákum és parfüm számtalan erényéből fakadóan több évszázadon át általános és töretlen csodálatnak örvendett használóinak körében.

A Jagellók uralma alatt

Nagy Lajos után a király legkisebb leánya, Hedvig foglalta el a lengyel trónt. 1384. október 15-én a Wavelben koronázták meg Lengyelország királynőjévé, alig 11 éves korában.

A királynő fiatal korából kifolyólag az országot a lengyel főurak kormányozták a nevében. Mégis épp e királynő személyéhez kötődnek történelmünk olyan igazán emlékezetes eseményei, mint a lengyel-litván unió, Litvánia keresztény hitre való áttérése, valamint a krakkói egyetem újjáalapítása.

Jagelló litván nagyfejedelem küldöttsége egy igen figyelemreméltó ajánlattal érkezett 1385-ben Krakkóba: a nagyherceg Hedviggel történő házassága egyben egy Lengyelország és Litvánia közötti tartós szövetség kezdetét, illetve Európa utolsó pogány nemzetének keresztény hitre való megtérését is jelenthetné. A kis-lengyelországi főurak és VI. Orbán pápa sokáig kérelték, míg végül meggyőzték a 12 éves királynőt, hogy menjen feleségül a nála több, mint 20 évvel idősebb herceghez.

Miután Jagelló a krakkói ferences templomban megkeresztelkedett (és felvette az Ulászló nevet), 1386-ban a Waveli székesegyházban sor került Hedvig és a litván uralkodó frigyére. Az ily módon létrejött, Balti-, és Fekete-tenger közötti hatalmas területen elterülő óriási lengyel-litván állam hosszú évszázadokon keresztül meghatározta Európa e részének sorsát. Kis idővel később pedig a Jagelló-ház domináns szerephez jutott a kontinensen.

Hedvig királynő sok érdemet szerzett a tudomány fejlesztése területén – azzal, hogy összes értékes ruháját, ékszerét és drágakövéit felajánlotta a Nagy Kázmér halála után

hanyatlásnak indult egyetem újjászervezésére, megteremtette a Krakkói Akadémia felvirágzásának alapjait. A királynő a pápától engedélyt kapott, hogy az egyetemen megnyílhasson a teológiai fakultás és azt is elérte, hogy halála után egy évvel (1399) II. Jagelló Ulászló egy alapítólevéllel megújította a krakkói universitást.

Szentség hírében halt meg. Templomokat építtetett, gondoskodásával segítette a szegényeket, kórházakat alapított (néhány kórházépület, mint pl. a bieczyki máig fennmaradt). Már kortársai is értékelték a királynő saját szükségleteiről és ambícióiról való lemondását, az állam és a nyugati kereszténység missziójának javára.

Hedvig halála után Jagellónak még három felesége volt, akik közül az utolsó Holszai Zsófia (*lengy. Sonka*) orosz hercegnő néhány fiúval ajándékozta meg. Közülük a legidősebbet, a 16 éves III. Ulászlót (ekkor már lengyel királyt) 1440-ben I. Ulászló néven a magyar Szent Koronával Magyarország királyává koronázták Székesfehérvárott. Ez a második lengyel-magyar unió a török előrenyomulást volt hivatott megállítani a Duna menti ország dinasztikus küzdelmei közepette. A polgárháború sújtotta országban III. Ulászló (I. Ulászló) király – Hunyadi János erdélyi vajda támogatásának köszönhetően – győzelmet tudott aratni a Habsburg-pártiak felett, és hamarosan hadjáratot indított a törökök ellen.

A balkáni, más néven „hosszú hadjáratnak” nevezett háború sikeresnek bizonyult. A magyar seregek egészen Szófiáig eljutottak, bevették Belgrádot, elfoglalták Szerbia és Albánia nagy részét. II. Murád szultán béketárgyalásokat kezdeményezett. A pápa biztatására azonban a békét Ulászló hamar felbontotta, és az oszmánok elleni következő kereszties hadjárat már kudarccal végződött. A húszeszes keresztény sereg, amelynek bázisát lengyel és erdélyi lovagok alkották, vereséget szenvedett a jelentős török túlerővel szemben az 1444. november 10-i a várnai csatában. Az ütközetben életét veszítő királyt a lengyel történelem azóta Várnai Ulászlóként emlegeti. Fejét a janicsárok egy lándzsára tűzve hordták végig a csatatéren, majd a győzelem szimbólumaként elküldték Burszába, az oszmán birodalom akkori fővárosába. Hunyadi hadvezéri képességei megakadályozták a teljes mészárlást, ám a veszített csata így is maradandó nyomot hagyott Európa e részének történelmében.

A magyar trón iránti igényével Jagelló másik fia, a Lengyelországban és Litvániában uralkodó Kázmér is fellépett. Ebbéli terveit azonban megakadályozta Hunyadi (Corvin)

Mátyás, aki Nyitra közelében szétverte a trónkövetelő seregeit. De a Jagellók hamarosan amúgy is megszerezték mind a cseh, mind a magyar koronát. I. (Podjebrád) György halála után a csehek Kázmér legidősebb fiát, Ulászlót választották királyukká. 1491-ben, Mátyás halála után a magyar főurak ugyanennek az Ulászlónak ajánlották fel a magyar trónt (II. Ulászló király).

A Jagellóknak azonban nem sikerült egy tartós lengyel-litván-cseh-magyar uniót kiépíteniük. Csehország és Magyarország 2 éves korában megkoronázott királya, a későbbi II. Lajos 1526-ban elesett a törökök ellen vívott mohácsi ütközetben, és ekkor a Habsburgok léptek színre a magyar Szent Korona iránti igényükkel.

A mohácsi vereség következtében a magyar állam egy nyugati és keleti részre szakadt. Szapolyai (Zápolya) János megszerezte Erdély irányítását, a Zágráb, Pozsony valamint Kassa környéki országrészek a Habsburgok irányítása alá kerültek. A sűrű és pusztító polgárháborúk egyedül a törököknek kedveztek, akik mindeközben elfoglalták Budát. Ekkor vált Erdély a függetlenség védvívárává. És éppen e Keleti Magyar Királyság, majd fejedelemség, habár függőségi viszonyban állt a szultánnal, védelmezte e bonyolult belügyi helyzetben a magyar nemzeti érdekeket mind Béccsel, mind Isztambullal szemben. Erdélyhez kötődnek a magyar-lengyel közös történelem következő fejezetei is.

Némileg korábban, 1512-ben az erdélyi vajda leánya, Szapolyai Borbála lett I. Zsigmond lengyel király (II. Ulászló öccse) első felesége. Ugyanennek a – később Öregnek elnevezett – Zsigmond királynak és harmadik feleségének, Sforza Bonának a leánya, Izabella, Szapolyai János feleségeként, Magyarország királynéjaként vonult be a történelembe. Midőn megszűnt királyság lenni, Erdély fejedelme Báthory István lett, akit később Lengyelország királyának választottak.

Szent Hedvig (1374–1399) az Anjou-ház sarja, 1384-től Lengyelország királynője, Jagelló Ulászló felesége

Nagy Lajos magyar (majd 1370-től lengyel) király legkisebbik leánya, a Piast-házi Łokietek Erzsébet unokája. 4 éves korában szülei akaratából ún. gyermekházasságot kötött a 8 éves Habsburg Vilmostal, III. Lipót osztrák herceg fiával. A középkori szokásrend értelmében e házasság akkor emelkedett

volna jogerőre, amint a pár eléri a megfelelő életkort (Hedvig a 12., Vilmos a 14. életévét).

E gyermekházasság volt a legfőbb érv Hedvig Jagelló litván nagyherceggel kötendő házasságának ellenzői körében. A kibontakozófélben lévő lengyel-litván unió ellen leginkább a Keresztes Lovagrend tiltakozott, amely féltette saját pozícióját Európa e régiójában. Így aztán amikor a tizenéves Vilmos egy évvel Hedvig lengyel trónra lépését követően megjelent Krakkóban, jelenléte számos pletyka és feltételezés forrásává vált, az ifjú királynő állítólagos lelki tépelődéseit illetően.

A kétségtelenül nehéz helyzet elé állított fiatal és gyönyörű nő azonban igazi királyi felséghez méltóan az állam érdekeit helyezte előtérbe és magára vállalta Litvánia keresztény hitre térítésének misszióját. A történelmi feljegyzések beszámolnak a királynő Waweli székesegyház Fekete Keresztje előtti mély és forró imádságairól. Az ezekre épülő legendák szerint a Jagellóval kötendő házasságot megelőzően a megfeszített Krisztus a keresztről leszólva azt mondta Hedvignek, hogy mentse meg Litvániát a pogányság vétkeiktől.

A szülési komplikációkba belehalt királynőt a Waweli katedrálisban temették el. Halálát követően azonnal kultusz vette körül, közvetítésének köszönhetően számos gyógyulást és csodát jegyeztek fel. II. János Pál pápa emelte a szentek sorába a krakkói Błonia réten 1997. június 8-án megtartott szentmise keretében.

Erdély fejedelme Lengyelország királyaként

Báthory Istvánt 1576-ban választották meg Lengyelország királyává. Ez különösen annak fényében emelte hihetetlen módon az Erdélyi Fejedelemség rangját, hogy a Jagellókat követően maga a Habsburg II. Miksa császár áhítozott a lengyel trónra. Így jött létre immár a harmadik lengyel-magyar perszonálunió. Krakkói udvarában Báthory egy erdélyi ügyekkel foglalkozó állandó kancelláriát tartott fenn, országa fontos kérdéseiről mindig maga döntött, a fejedelemséget kormányzó öccse, Kristóf csupán kisebb horderejű problémákkal foglalkozhatott.

Az erdélyi fejedelem a legkiválóbb lengyel királyok közé tartozott. Rövid, mert csupán 10 évig tartó uralkodása ellenére, érdemei igazán imponálóak. Tapasztalt hadvezérként és kiváló stratégaként győztes háborúkat folytatott a moszkvai fejedelemséggel, visszaszerezve Lengyelország számára a 1v. (Rettegett) Iván által bekebelezett távoli északi és keleti területeket. Megalkotta az akkori korokban híressé vált „tüzesített” fémgolyókat, hadimérnököket alkalmazott, pontonhidakkal szerelte fel a hadsereget, katonai egészségügyi szolgálatot létesített, megépíttette az első hadikórházakat. Élen kívánt járni a haditechnikában, ezért új típusú ágyúkat és kanócos puskákat vezetett be, létrehozta a parasztokból álló reguláris gyalogságot, a nemesekből álló huszárságot nehézlövességgé alakította át, amely a következő évszázadban óriási félelmet keltett az ellenség körében.

Am a hadviselést kedvelő király nem hanyagolta el a többi állami feladatot sem. Pénzverdéket alapított, gondoskodott a vallási toleranciáról, létrehozta az országos zsidó parlamentet. A Vilnai Akadémia alapítójaként is beírta magát a történelembe (1578), amely intézmény később az ő nevét vette fel.

Uralkodása idején Lengyelországban elterjedt a magyar konyhaművészet és viselet. Korában nagy népszerűségnek örvendett a magyar kard, az ún. Báthory szablya (*lengy. batorówka*). A király sok magyart hozott magával Lengyelországba, akiknek hűséges szolgálatait földbirtokokkal és magas hivatali pozíciókkal jutalmazta. Közéjük tartozott a király unokaöccse, Báthory András, későbbi varmiai püspök is, valamint Bekes Gáspár, Báthory egykori ellenfele és II. Miska császár politikájának támogatója, aki utóbb a király hűséges katonájává vált. Bekes új hazájában nemesi rangot kapott királyától és óriási javakban részesült (többek között megkapta a lanckoronai járást, valamint a krakkói Főtéren álló impozáns „Kosos-házat”). Az első moszkvai hadjáratban vitézként vesztette életét. Nevéhez fűződik a korabeli időkben nemesek közt igen népszerű férfiviselet, a „bekecs”, azaz az állógalléros, térdig érő ködmön.

A lengyel király Erdély fejedelmeként Magyarország egyesítésére is kísérletet tett. Diplomáciai úton megpróbált egy széleskörű törökellenes szövetséget létrehozni, amely képes lenne megtörni az oszmán birodalom uralmát. Sajnos a Rómával és bécsi udvarral folytatott tárgyalásai nem hozták meg a várt eredményeket.

Báthoryt 53 éves korában, életpályájának csúcán váratlanul érte a halál. Eltávó-
zása után szinte az összes erdélyi fejedelem a lengyel trónra pályázott, Bethlen Gábor,
I. Rákóczi György és II. Rákóczi György is. Mindnyájan rossz eszközökkel próbálkoztak,
mert Lengyelország ellenségeivel összefogva kívánták elnyerni a lengyel koronát. Hol
Moszkvával akartak szövetkezni, hol a lázadó kozákok vezérének, Bohdan Hmelnickij-
nek kegyeit keresték, hol a svéd hódítókat támogatták. II. Rákóczi György a svédekkel
folytatott háború idején még Varsóig is eljutott, de amikor a lengyelek válaszul lerohanták
Erdélyt, ez végleg visszavonulásra készítette a fejedelmet. Nem sokkal később a szultán
utasítására betörő tatárok elfoglalták a magyar fejedelemséget, ami végleg szertefoszlatta
az ország egyesítésének reményét.

Báthory István (1533–1586), 1571-től erdélyi fejedelem, 1576-tól Lengyelország királya

Fáradhatatlan katona és tehetséges hadvezér. Szapolyai (Zápolya) János
halálát követően Jagelló Izabellát és fiát, János Zsigmondot támogatta
a Habsburgok elleni küzdelmükben. Erdélyi pozícióját a II. Miksa császár párt-
ját fogó Bekes Gáspárral folytatott lankadatlan harcok során erősítette meg.
A császárral a lengyel koronáért is meg kellett küzdenie. 1576-ban a Jan Za-
moyski által vezetett köznemesség választotta meg királlyá. A császárpárti
arisztokráciát a király megfosztotta birtokaitól, a lázadó Gdańskot pedig
engedelmességre kényszerítette.

Az uralkodó felesége a nála tíz évvel idősebb Jagelló Anna, Izabella ma-
gyar királyné nővére volt. Nem volt szerencsés házasság. A férj gyakran
kiszökött a közös hálószobából. Olyan pletykák keringtek, miszerint I. Ál-Dmi-
trij későbbi orosz cár nem más, mint Báthory törvénytelen fia, aki egy erdész
gyönyörű leányával folytatott szerelmi kaland eredményeképp fogant a litván
erdőkben, ahol a király gyakran vadászott.

A király legfőbb célkitűzése Moszkva legyőzése volt, majd a törökök
– moszkvai hadjáratban szerzett tartalékok segítségével történő – lerohaná-
sa. E célja elérésében Báthory a lengyel nemesség egyöntetűen támogatását
élvezte. Tervei kivitelezésében számíthatott V. Szixtusz pápa pártfogására is,
aki a katolikus uralkodó személyében vélte megvalósulni a kereszténység

egyesítésének reményeit. A IV. (Rettegett) Iván cár elleni első hadjáratban
életét vesztette Bekes Gáspár, Báthory egykori riválisa és ellenfele, később
egyik legodaadóbb hadvezére.

A király 1586. december 12-én Grodnóban bekövetkezett váratlan halála
azonban keresztülhúzta Moszkva elfoglalásának, Törökország legyőzésének
és Magyarország egyesítésének ambiciózus terveit.

Felbecsülhetetlen műemlék

A tokaji régióban, a Zempléni-hegység kies dombjainak északkeleti részén
fekszik II. Rákóczi Ferenc fejedelem híres székhelye, Sárospatak városa. E ba-
rokk kastély ad helyet a közel 150 ezer könyvritkaságot és kétezer kéziratot
őrző nagyhírű könyvtárnak. E könyvtárban lelték fel a lengyel írásbeliség leg-
ősibb dokumentumát, a XV. század közepén pergamenre lejegyzett Biblia-
fordítást is, amelyet lelőhelyéről Sárospataki Bibliának neveznek.

A mi szabadságunkért és a tiétekért

E gyönyörű jelmondat díszlett azoknak a lengyel katonáknak a zászlaján, akik a XIX. századi
Európa különböző pontjain küzdöttek a szabadságért. Ám e mondat a kölcsönös magyar-
lengyel kapcsolatokra is vonatkozhatna, sőt, talán azokra leginkább. E két nemzet, a szoli-
daritás ritka példáját képviselve, a legnehezebb időkben is képes volt segíteni egymáson.

A XIX. századi csatatereken

A Visztula és Nyeman folyók mentén a lengyel felkelők még hősiességgel folytattak
a cári seregekkel (novemberi felkelés 1830–1831), amikor a sátoraljaújhelyi megyegyűlésen
(1831. június 23.) egy fiatal ügyvéd, Kossuth Lajos lángelkű beszédet tartott, támogatásáról
biztosítva a harcoló lengyel nemzetet. A szabadságért folytatott harc leverése után a Kár-

pátok déli oldalán lelkesen fogadták a lengyeleket, az ifjúság lengyel viseletbe öltözött és négyszögletes csákót hordott. A felvidéki és erdélyi nemesi udvarházak vendégül látták és rejtegették a hatalom elől bujdosó szökevényeket. A pozsonyi országgyűlésen a lengyelek szabadságjogaiért olyan személyiségek emelték fel hangjukat, mint Deák Ferenc, a kiváló politikus, báró Wesselényi Miklós, az erdélyi arisztokrata és Kölcsey Ferenc költő, a magyar himnusz szerzője.

Amikor a Népek Tavaszán (1848–1849) Lembergben és Krakkóban elcsitultak a harcok, a lengyel csatatereken küzdők átkeltek a Kárpátokon, hogy megsegítsék a magyar szabadságharcosokat. Sárosy Gyula, Adam Mickiewicz verseinek első magyar fordítója, híres *Arany trombita* című versében így írt:

A Kárpát megől is jól fúnak a szelek:
Csapatonként futnak hozzánk a lengyelek.
[...]
Kik ellen kivívni közszabadságunkat
Szükség: hogy együvé vessük a vállunkat.

A Józef Wysocki tábornok által 1848-ban Magyarországon megalapított Lengyel Légio több, mint 3 000 katonát számlált és elsősorban Galíciában verbuvált önkéntesekből, Bécsből érkezett diákokból és egykori osztrák foglyokból állt. E formációban harcolt Jan Aleksander Fredro, a híres vígjátékíró* fia, és hadnagyi rangban küzdött Zygmunt Miłkowski, a későbbi emigráns politikus és író, aki regényeit Teodor Tomasz Jez álnéven publikálta. A magyar csatákban szerzett élményeit *A bölcsőtől az életen át* című naplóiban örökítette meg. A légio számos fontos ütközetben jeleskedett. A szolnoki csatában a lengyel lovasszázad szétvert két osztrák lovashadosztályt és megszerzett öt löveget. A lengyelek merészen küzdöttek a hatvani, tápióbicskei, váci, isaszegi és nagysarlói csatákban is.

Egy ideig a magyar szabadságharc egyik fővezére Henryk Dembiński altábornagy, Kossuth Lajos bizalmasa volt. A kölcsönös testvériség igazi szimbóluma és a két nemzet, a magyarok és lengyelek közös hőse azonban mindmáig Józef Zachariasz Bem (*ma-*

gyarosan Bem József). E vérbeli katona, a tüzérség kiváló ismerője, matematikai tanulmányok és a kor rakétafegyvereiről (röppentyűkről) szóló értekezések szerzője, egész életét az elnyomott népek felszabadításáért folytatott küzdelemnek szentelte. Részt vett Napóleon oroszországi hadjáratában Moszkva ellen (1812), és számon tartották a novemberi felkelés (1831) főhősei között is. Amikor Lengyelország függetlenségének reménye kihunyott, Franciaországban politikai tevékenységbe kezdett. És amikor a Népek Tavaszának forradalmi hullámai kezdték megrengetni a Habsburg monarchiát, Bem azonnal Bécsbe utazott, hogy védelmezze a várost a császári seregek támadása ellen, iparossegédekből és kézművesekből toborzott speciális gárda-különítményével.

Az osztrák főváros kapitulációját követően 1848. novemberének elején a forradalom lázában égő Magyarországra érkezett. Még ugyanebben a hónapban Kossuth Lajos kinevezte Bemet az erdélyi magyar haderő főparancsnokává. Kicsivel több, mint tízezer, rosszul felfegyverzett és igencsak megcsappant harci kedvű katonával diszponált, de gyorsan újraszervezte és megfegyvelte seregét. Már decemberben támadást indított, és bevette Kolozsvárt, Erdély akkori fővárosát. A további csatákban változó szerencsével járt, de Bem még a legmegsemmisítőbb vereség után is képes volt újra újrarendezeni szétzilált hadait és villámgyors ellentámadásba lendülni akkor, amikor az ellenség legkevésbé számított rá. Nagyszebennél vívott egyik leghíresebb csatájában (1849. március 11.) a lengyel tábornok győztesen szállt szembe az osztrákok és oroszok egyesült seregeivel. E siker egész Erdély elfoglalását lehetővé tette. Bem neve legendává vált, és ebben nagy szerepe volt a tábornok segédtestvére, Petőfi Sándornak is, akit kora legnagyobb költőjeként tartanak számon. Számos versében megénekelte a forradalom vezérének, „a nép barátjának” tetteit és dicsőítette a szabadsághős „Bem apó” nevét.

A forradalmat azonban nem sikerült megmenteni. Ivan Paszkevicz tábornagy irányítása alatt Magyarországra bevonultak I. Miklós cár orosz seregei, ami megváltoztatta a szabadságharc kimenetelét. A hetvenezres osztrák-orosz erővel nem sikerült győztesen felvenni a küzdelmet. A segesvári csatában elesett Petőfi Sándor, a forradalom lánglelkű poétája. A szabadságharc utolsó szakaszában Bemet kinevezték a magyar csapatok főparancsnokává, de Görgey Artúr világosi fegyverletétele 1849. augusztus 13-án véget vetett a forradalomnak. A Lengyel Légio megmenekült csapatai Bessel és Wysockival együtt

* Aleksander Fredro (1793–1876) a legismertebb XIX. századi lengyel vígjátékíró, költő [a ford.]

Törökországban találtak menedékre, egy mihamarabbi török-orosz háború kirobbanásában reménykedve. A légiósok nagy részének – akiknek nem sikerült átjutnia Törökországba –, kíméletlen megtorlásban lett része a győztes osztrákok részéről.

A világháborúk éveiben

Az 1867-os kiegyezés után, amikor a magyar Szent Korona Ferenc József császár fejére került, Magyarország és az osztrákok által bekebelezett, Galiciának nevezett dél-lengyelországi területek egyazon állam részeivé váltak. A laktanyákban és a krakkói, tarnóvi, gorlicei és újszandeci kaszinókban magyar tisztek és katonák jelentek meg. A galíciai éttermek asztalán feltűnt a gulyás, népszerűségi mutatókat döntögetett a csárdás, és a pesti színházakba, operettekbe való kiruccanások kötelező társasági rituálévá váltak. Az Ausztria, Oroszország és Poroszország határán fekvő Krakkói Erődrendszer (Festung Krakau) 500 km² nagyságú területen elhelyezkedő 176 stratégiai objektumával Európa e részének egyik leghatalmasabb és legkorszerűbb erődrendszerének számított. Az erőd-tüzérség, vagyis az erőd legértékesebb formációjának parancsnokának tisztét a háború végéig egy magyar báró, Eduard von Beschi töltötte be.

Az I. világháború éveiben a magyarok viszonozták a lengyelek 1848–1849-es szabadságharcban nyújtott segítségét. A József Piłsudski által megalakított légiókból nem hiányoztak a magyar önkéntesek. Nem csupán a Kárpátok közelében, a muszkák ellen vívott csatákban küzdöttek a lengyelek oldalán, de a távoli keleti frontokon zajló volinyi és polissiai hadjáratokban is. Harcoltak Zielonánál, Pasiiecznánál, Rarańczánál, Biłgownánál, és kivették részüket a Sztir és Sztohod folyóknál hosszú állóháborúba torkolló lövészárk-hadviselésből is. Sokukat magas rangú katonai érdemrenddel tüntették ki.

E katonák egyike volt Lipcsey-Steiner Mihály is, aki rögtön a háború elején, 1914. augusztus 14-én, 17 évesen lépett be a Lengyel Légio soraiban megalakított ún. Magyar Századba. Lipcsey-Steiner a légio összes fontosabb lengyelországi hadjáratában részt vett, kétszeresen megsebesült. Lengyelország függetlenségének kivívása után már a Lengyel

Hadsereg tisztjeként küzdött második hazája határainak védelméért. A lengyel-bolsevik háború (1920–1921) idején a felderítő alakulat parancsnoka volt. Harctevékenységének befejeztével továbbra is aktív szolgálatban maradt, és tevékenyen részt vett a Lengyel-Magyar Társaság munkájában is. József Piłsudski írásait fordította magyarra, és anyanyelvén saját művét is megjelentette a marsallról *József Piłsudski – Lengyelország Tábornagya* címen. A Lengyel Hadseregben őrnagyi rangot szerzett, ezen kívül sok más katonai kitüntetésben részesült, többek között megkapta a Virtuosi Militari Érdemrendet is. A lengyel Irodalmi Akadémia Ezüst Irodalmi Babérral tüntette ki.

A felbecsülhetetlen segítség

Érdemes egy kevésbé ismert, ámde mégoly fontos és beszédes történelmi epizódot felidézni a lengyel-bolsevik háború idejéből. A legnehezebb pillanatban, 1920 nyarán, amikor József Piłsudski marsall csapatai feltartóztatták a Tuhacsevszkij és Bugyonnij vezette szovjet hadsereg lavinaszerű ostromait, felbecsülhetetlen segítség érkezett a Duna mentéről. A helyzet drámainak mutatkozott, nyugatról az oroszok elvágták az utánpótlási útvonalakat, és frontáttörés esetén fennállt a veszélye, hogy a tanácsköztársaság és proletárforradalom árnyékában élő Németországig eljutva a bolsevikok egész Európát uralmuk alá hajtják. És éppen ekkor Weiss Manfréd budapesti lőszergyárából 20 millió lövedék érkezett a lengyelek megsegítésére. A 80 vagonból álló vonat elkerülő úton, Románián keresztül ért Skierniewicebe augusztus 12-én. Három nappal később elindult a lengyel ellentámadás, amely során a bolsevikok döntő vereséget szenvedtek. A lengyelek által „visztulai csodának” nevezett varsói ütközet a világ sorsát eldöntő csaták között a 18. helyen szerepel a történészek értékelése szerint.

Egy másik légionista, Korompay Emánuel Aladár szintén Lengyelországban telepedett le a háború után. Magyar lektorként dolgozott, ő szerkesztette az első lengyel-magyar szótárt. 1939-ben a Lengyel Hadsereg tartalékos tisztjeként hívták be katonai szolgálatra és a Vörös Hadsereg betörését (szeptember 17.) követően szovjet fogságba került. Osz-

tozott a bolsevikok által fogva tartott 25 ezer lengyel tiszt sorsában. Az NKWD 1940-ben a harkovi táborban kivégezte.

Nehéz lenne itt nem megemlíteni még egy nevet. A II. világháború első hősi halott pilótája – aki a háború első perceiben esett el – Mieczysław Adolf Medwecki százados, a Muszynában XIX. században letelepedett magyar Medveczky család leszármazottja volt. A hős pilóta 1939. szeptember 1-én reggel 5.15-kor vesztette életét a Krakótól nyugatra fekvő Balice környékén folytatott légi csatában. A morawicei városi temetőben nyugszik, nem messze attól a helytől, ahol lelőtték. Rokona, Zygmunt Medwecki, aki száz évvel korábban harcolt Lengyelország szabadságáért, szintén Kis-Lengyelország területén lett eltemetve. Részt vett a januári felkelésben (1863–1864), s miután foglyul ejtették, a cár Szibériába küldte. Büntetése letöltése után hazatért a távolból, hogy utolsó éveit szerettei között töltsse. Sírja a muszynai temetőben található.

A II. világháború tragikus éveiben a testvéri magyar nemzet óriási támaszt nyújtott a lengyeleknek. Az akkor létfontosságúnak bizonyuló segítség mindmáig élénken él az emberek emlékezetében. A Kárpátokon keresztül több, mint 150 civil és katonai menekült jutott el Magyarországra. Közülük 120 ezren később továbbmenekültek Franciaországba és a Közel-Keletre, a többiekről a magyar hatóságok és szervezetek gondoskodtak. Különös hála illeti többek között gróf Károlyi Józsefnét és a vele együtt tevékenykedő gróf Szapáry Erzsébetet, a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság munkatársát, Teleki Pál miniszterelnököt, id. Antall József menekültügyi kormánybiztos, a Belügyminisztérium szociális osztályának vezetőjét, és a magyar kormányzat más képviselőit. A speciális táborokban [főként Balatonbogláron, Bregencmajorban, Esztergomban, valamint a somlószlósi, csizi és dunamocsi (ma a szlovákiai Číž és Moča) cserkész táborban] elhelyezett menekültek nagy szabadsággal rendelkeztek, saját szervezeteket alapíthattak, kulturális telephelyeket létesíthettek, és újságokat adhattak ki. Magyarország volt az egyetlen ország, ahol a háború idején működhetett a lengyel iskola-rendszer, az alapfokú oktatástól kezdve, a gimnáziumokon és líceumokon keresztül (a híres balatonboglári középiskolák) egészen a felsőfokú tanulmányokig.

A II. világháború idején Magyarországon át vezetett az a konspirációs ösvény, amelyen keresztül a lengyel ellenállási mozgalom a Nyugattal tartotta a kapcsolatot. A futárok erre menekítették az ellenállás vezetőit, fontos küldeményeket és dokumentumokat csempésztek át. Az útvonal egyik szervezője és egyben a legeredményesebb futárok egyike

a magyar történelem kiváló ismerője és a magyar nép elkötelezett barátja, Waclaw Felczak volt, a Jagelló Egyetem későbbi professzora és a budapesti egyetemek előadójának. A „futárok királya” 88 alkalommal lépte át illegálisan a határt.

A kommunizmus idején és napjainkban

Szinte nem is csodálkozhatunk, hogy a szovjet rezsim által elnyomott összes nemzet törekvéseit kifejezésre juttató 1956-os magyar forradalom a Bem József tábornok szobra előtti tömeges gyűlésekkel kezdődött. A lengyel hadvezér ismét inspirációul szolgált mindazok számára, akik hősi küzdelmet indítottak „a mi és a Ti szabadságokért”. A budapesti események óriási visszhangot váltottak ki Lengyelországban. A szovjet csapatok intervencióját követően (1956. november 4–11.) a magyarokkal való szolidaritás jegyében a lengyelek tömeges véradási akcióba kezdtek – az orvosi véradó pontokon majdhogynem 12 ezer önkéntes véradó jelentkezett. E testvéri gesztus a leginkább szükségben lévők megsegítése mellett a két nép barátságának jelentős és beszédes szimbólumává is vált. Gyorsszállítmánnyal 44 tonnányi (15 repülőgép), gépkocsikkal és vasúttal pedig még ennél is több elsősegélynyújtó eszköz jutott el Magyarországra. A lengyel társadalom – gyakran az akkori hatalom hivatalos álláspontjával szemben szervezett – segélynyújtó akciója jóval meghaladta az Amerikai Egyesült Államok kormánya által nyújtott segítséget.

Az elnyomás évei után mindkét ország megszabadult a rájuk erőltetett kommunista ideológia igájától. A NATO-, és Európai Unió tagság, valamint a Visegrádi Négyek keretén belüli kooperáció új perspektívákat nyitott egymás kölcsönös megismerése és a szorosabb együttműködés előtt.

A magyarországi lengyel kisebbség

A magyarországi lengyel telepesség története hosszú évszázadokra nyúlik vissza. Kezdetben a jobbágyság terhei elől menekülő kis-lengyelországi

parasztek találtak otthonra a mai Szlovákiához tartozó Felvidéken, később a császárok dekrétumainak parancsára érkeztek telepések a törökök által feladott területekre. De a kivándorlók olyan ipari központok, mint Kőbánya, Óbuda és Rákosszentmihály budapesti kerületei, továbbá Tatabánya, Rudabánya, Tokod, Dorog, Tata városa köré csoportosuló nagyobb és jobban megszervezett közösségei csak a XIX. század második felében alakultak ki. A lengyel emigránsok közül kiemelkedett többek között Zielinski Szilárd – építőmérnök, pesti hídépítő, Malina Mierzwiński – a dunai hajózás ismert alakja, Władysław Zieliński – parlamenti képviselő, Jan Bartel – bányamérnök, Stefan Maskurowicz – vasútigazgató. 1872-ben megjelent a Lengyel Hetilap Magyar Földön (*lengy. Tygodnik Polski na Ziemi Węgierskiej*) kiadványa, 1874-ben megalakult az első lengyel szervezet – a Kölcsönös Segélynyújtás Baráti Egyesülete (*lengy. Stowarzyszenie Bratniej Pomocy*), 1891-ben – Lengyel Emigránsok Szövetsége (*lengy. Związek Wychodźstwa Polskiego*). Az I. világháború éveiben közel 40 ezer lengyel tartózkodott Magyarországon. A két világháború között a budapesti Kőbányán megalakult a lengyel plébánia, megépült a lengyel templom és átadták a Lengyel Házat (*lengy. Dom Polski*). Megkezdtek magyarországi működésüket a Barátság (*lengy. Przyjaźń*) és a Hajnalpír (*lengy. Ranna Jutrzenka*) elnevezésű szervezetek, 1929-ben pedig megalakult a Magyarországi Lengyelek Egyesülete és a Lengyel Munkásszövetség, 1938-ban megnyitotta kapuit a budapesti Lengyel Intézet. A II. világháború éveiben több tízezer lengyel menekült talált oltalomra a Duna menti országban, ahol aktívan működött a lengyel iskolarendszer és újságkiadás.

Napjainkban Magyarországon kb. 10 ezer lengyel él, főként Budapesten, Tatabányán és Komáromban. Az állami költségvetésből támogatott Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat minden nagyobb városban és a főváros számos kerületében önálló önkormányzatokkal képviselteti magát. Számos folyóirat, köztük a Lengyel Kisebbség Hangja (*lengy. Głos Polonii*), és sok más kiadvány kerül publikálásra lengyel és magyar nyelven. A legszélesebb körű fórum az összes lengyel kisebbségi szervezetet magába tömörítő Magyarországi Bem József Kulturális Egyesület. A Mindenkor Segítő Szűz Mária nevét viselő kőbányai lengyel templom mellett, a X. kerületben végzi nem csupán vallási profilú tevékenységét a Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Egyesülete is.

Túlordali fotó: Krakó

Üdvözöljük Önöket a „magyar” Krakóban

A „magyar” Krakkó

Krakkó Kis-Lengyelország (*lengy. Małopolska*) fővárosa

Krakkó a tudomány és kultúra sok évszázados fővárosa. Több tucat múzeummal és galériával valamint tereinek és utcáskáinak megismételhetetlen atmoszférájával várja látogatóit.

Krakkó a xvi. század utolsó éveig Lengyelország fővárosa volt. 1364-ben itt alakult meg Európa egyik legelső egyeteme (Studium Generale), amely később a Jagelló Egyetem nevet vette fel. A lengyeleken kívül litvánok, németek, magyarok, fehéroroszok, ukránok tanultak falai között. A xvi. században itt tanult Faustus, akinek alakjáról később Johann Wolfgang fõmûvének fõhõsét mintázta. Az egyetem diákja volt Nicolaus Copernicus (*lengy. Mikołaj Kopernik*) aki itt ismerkedett meg az asztronómia tanaival. A Copernikus által is használt xii. századi arab asztrolábuszokat [hordozható napórakat – a ford.] ma a Collegium Maius egyetemi múzeumban lehet megtekinteni. Ugyanebben a múzeumban őrzik azt a műszert is, amelynek segítségével Krakkóban 1894-ben cseppfolyósították a világon először a levegő összetevőit: az oxigént, nitrogént és széndioxidot. Itt található az 1508-ból származó híres Jagelló Globusz, amelyen a világon elsőként tüntették fel az újonnan felfedezett Amerikát.

Az előző század közepén a Jagelló Egyetem diákja volt Krakkó későbbi püspöke, Karol Wojtyła, akit Róma püspökévé, majd II. János Pál néven pápává választottak.

Krakkó mindig nyitott város volt. A középkortól kezdve németek, zsidók, magyarok, csehek, olaszok, ukránok és más nemzetiségek telepedtek le benne. Számos európai nép

hozta el ide saját szokásait, tradícióit és konyhaművészetének nemzeti ízeit. Mindez a város történelmének részévé vált és máig meghatározza arculatát.

Krakkót hosszú évszázadokig „második Rómának” hívták, szentélyeinek nagy száma és a bennük felhalmozott műalkotások okán. A Főtéren található Mária-templomban lehet megcsodálni a világ legnagyobb gótikus szárnyas oltárát (magassága 13 méter, szélessége 11 méter, több, mint 200 alakkal), amelynek alkotója Veit Stoss (*lengy.* Wit Stwosz), a vallásos jelenetekben a xv. századi Krakkó realiztikus életképeit is megörökítette. A városban található nagyszámú zsinagógák miatt Krakkót „második Jeruzsálem” is emlegették. A Szeroka utcán álló reneszánsz Régi Zsinagóga (*lengy.* Stara Bożnica) a világ legértékesebb szakrális építészeti műemlékei közé tartozik.

Az egykori városfalak helyén húzódó parkkal (*lengy.* Planty) körbevett óvárosi épület-együttes 1978-ban felkerült az UNESCO első Világörökségi Listájára. Érdemes kihangsúlyoznunk, hogy az 1257-ben kialakított tereket és utcákat szabályozó térrajz mindmáig érintetlenül megőrizte eredeti formáját.

Kis-Lengyelország címerében egy nyitott kapu látható, amely azt jelképezi, hogy a város mindig örömmel fogadja közeli és távolabbi vendégeit. Különösen igaz ez magyar vendégeire, akiknek jelenléte az évszázadok során számos emléket és nyomot hagyott maga után. A magyarok krakkói jelenlétét sok tényező motiválta: az évszázados dinasztikus kötelékek, az élénk kereskedelmi kapcsolatok, a területi közelség, és a nagynevű akadémia híre.

A történelmi Magyarország határain kívül kevés olyan város van – talán Bécs kivételével –, amely ennyire fontos szerepet töltött volna be a magyar történelemben, mint Krakkó. A legnehezebb időszakokban (az 1526-os mohácsi ütközet, vagy Buda 1541-ben történő eleste után) Krakkó több évtizedre Magyarország kulturális és szellemi fővárosává vált. Itt jelentek meg az első nyomtatott magyar nyomtatványok és könyvek, itt végezték tanulmányaikat a magyar deákok tucatjai. Számos gyönyörű pillanatot élt meg Krakkóban (ezt a „Kosos-ház” falán található emléktábla dokumentálja) a magyar reneszánsz legkiválóbb költője Balassi Bálint (1554–1594), aki apjának Habsburg-ellenes összeesküvés vádjával való letartóztatása után Lengyelországban keresett menedéket. A reneszánsz Krakkó atmoszférája alakította költői személyiségét. Jan Kochanowski költészetébe beleszerelmesedvén mestere mintájára zsoltárokat fordított, természetleírásokat alkalmazott, és hazai irodalmában megteremtette a világi költészetet.

Kis-Lengyelország (az ún. Galícia) több évtizeden keresztül az Osztrák-Magyar Monarchia részéhez tartozott. A közös állami struktúra elmélyítette egymás kölcsönös megismerését és kedvezően hatott a kultúrák keveredésére. A magyarok szívébe magát beíró Krakkó motívuma a xix–xx. század fordulóján alkotó legkiválóbb írók – Jókai Mór, Mikszáth Kálmán és Krúdy Gyula – műveiben is megjelenik.

Fontos cím

• Krakkói Magyar Centrum, Krakkó, Bracka u. 15, tel. (+ 48) 12 430 19 21. A Cracovia Expressz Alapítvány által működtetett dinamikusan működő telephely a magyar kultúrát és művészetet népszerűsíti Lengyelországban.

A Főtér (*lengy.* Rynek Główny) környéke

Krakkó szimbóluma a magyar hajnal

Főtér (lengy. Rynek), a Mária-templom magasabbik tornya

A Mária-templom tornyából több mint hatszáz éve alászálló melódia az egykori lengyel főváros jellegzetes ismertetőjegye, az itteni városkép tényleges mágikus eleme. A xiv. század második felében, Nagy Lajos vagy leánya, Hedvig uralkodása idején „érkezett” a Duna mentéről a Visztula partjára. Származására maga a neve is utal, a lengyel „hejnał”^{*} elnevezés a magyar „hajnal” szóból ered. Kezdetben tehát ébresztőként szolgált, a városkapuk kinyitását és bezárását jelezte, és a veszélyre hívta fel a figyelmet tűz, vagy ellenség közeledte esetén. A hejnał eleinte csak reggel és este hangzott fel. A Főtérről felcsendülő dallamra a bástyákon és városfalakon őrt álló trombitások feleltek. A világ egyetlen városa sem dicsekedhet egy ilyen hosszú hagyományokra visszatekintő és mindvégig ugyanazon a helyen megszólaló zenés szignállal. A Mária-templom magasabbik tornyából felhangzó hejnał létét már az 1392. évi városi számla-jegyzék is do-

^{*} A nap bizonyos időszakában – általában a városháza tornyából – felhangzó zenei dallam, legismertebb változata Krakkóban hallható [a ford.]

Mária-templom

kumentálja. A négy égtáj felé való óránkénti trombitálás szokása a XVI. században terjedt el. E tradíció azonban a XVIII. század végén a városi kincstár kiapadása folytán félbeszakadt. Az 1810-ben újraélesztett ősi tradíció kisebb megszakításokkal a mai napig fennmaradt. Az első, nevééről is ismert trombitás (*lengy.* hejnalista) – egy 1629. évi bizonylaton szereplő feljegyzés értelmében – egy bizonyos Iwan Mikulski volt. A leghíresebbek között azonban meg kell említeni Adolf Śmietanát, aki 36 év leforgása alatt (1926-tól) mintegy 300 ezerszer fújta meg trombitáját.

A hejnał zenei dallama (a melódia felhangzásának közepén megszakad) mindig nagy érzelmeket keltett és megmozgatta a hallgatók fantáziáját. Így aztán meg kellett születnie a legendának, miszerint 1241-ben, a tatárok támadása idején az ellenség íjából kilőtt nyíl belefúródott a veszedelmet jelző trombitás torkába. Az események ilyenén menetét örökítette meg könyvében az amerikai író, Eric P. Kelly is. 1928-ban New Yorkban kiadott nagy népszerűségnek örvendő deákokról és alkímistákról szóló regényét a beszédes *The Trumpeter of Krakow (A krakkói trombitás)* címmel látta el, ami elegendő ok volt ahhoz, hogy a legenda a valóság képét öltse magára.

A Főteret uraló, arany koronával átölelt torony az a hely, ahonnan 1927. április 16. óta a világ legrégebbi rendszeres zenei műsorát sugározzák. E műsor nem más, mint – a hitleri megszállás éveivel kivételével – minden nap pontban déli 12.00 órakor közvetített krakkói hejnał. A BBC már a műsor megszületésekor felajánlotta, hogy e szignált bekapcsolja a brit rádióhálózatba. Feltételül azt szabta meg, hogy a hejnałt helyezték át Varsóba. A város – magyar vonatkozásait ily erősen hangsúlyozó – hagyományainak kiárusításába Krakkó természetesen nem egyeztetett bele.

A magyar burza

Bracka u. 5

A Bracka utcai házat 1464-ben a Krakkói Akadémia vásárolta fel a gazdag Melsztyński családtól, hogy helyet biztosítson benne a Krakkóban tanuló magyar diákok számára.

A magyar burza csaknem száz éven át működött (1541-ig) és sok száz, déli határ felől érkező diák lakhelyéül szolgált. A XV. és XVI. század fordulóján az akkortájt világhíres Krakkói Akadémián legalább 1300 magyar diák tanult. Köztük volt Kassai János Antal, aki egy Krakkóban letelepedett gazdag szepességi üzletember fiaként a Jagellók udvari orvosdoktora lett. Ifj. Thurzó János, aki igen magas méltóságokra tett szert: nem csupán Wrocław püspökévé, de a krakkói egyetem rektorának is kinevezték (1498–1499). Fivérei, a szintén Krakkóban tanuló Szaniszló és Sándor ugyancsak nagy karriert futottak be: Szaniszló olmützi püspök lett, Sándor pedig megörökölte a szepességi bányákat. A diákok között meg kell említenünk továbbá: Henckel János író, Habsburg Mária (II. Lajos király felesége) gyóntatópapját; Szilveszter János bibliafordítót; Dévai Bíró Mátyás író, a magyar reformáció kiemelkedő személyiségét, protestáns hitvitázót; Ozorai Imrét, az első magyar reformátorok egyikét, katekizmus-író.

A burza egykori épületének homlokzatán egy lengyel és magyar nyelvű tábla hirdeti, hogy: „Ez az épület adott otthont a XV. és XVI. században Krakkóban tanuló magyar diákoknak, akik a magyar kultúra dicsőségére, hazájuk javára lengyel földön gyarapították ismereteiket a nagy hírű Jagelló Egyetemen”.

Szépséges Szárkándy Anna bormérése

Főtér (lengy. Rynek) 27

A Főtér (*lengy.* Rynek) és a św. Anny utca sarkán álló épület eleinte Iustus Decius, I. Öreg Zsigmond titkárának tulajdona volt. Ő alakította át a korábban három polgári házat mutatós reneszánsz rezidenciává. Mivel udvarán egykor eladásra szánt kosokat árultak, rajta maradt a „Kosos-ház” elnevezés.

Midőn Báthory Istvánt Lengyelország királyává választották a tetszetős épületet földijének, Bekes Gáspárnak adományozta. A király nagyvonalú embernek mutatkozott. Elfeledte a hajdani véres összetűzéseket, amelyeket Bekessel Erdélyben volt kénytelen folytatni. Egykori ellenfelét Lengyelországban nemesi rangra emelte, lanc-

koronai előjárónak (sztarosztának) nevezte ki, és egy krakkói palotát ajándékozott neki. Bekes immár híven és teljes szívéből szolgálta urát, és a király egyik legkiválóbb hadvezére lett. Amikor az első moszkvai hadjáratban halálos sebet ejtettek rajta, mélyen vallásos unitáriusként állítólag ezekkel az emlékezetes szavakkal búcsúzott a világtól: „A mennyet nem kérem, a poklot nem félem”. Báthory egy Vilna alatti hegyen temettette el, amelyet azóta Bekes-hegynek hívnak.

Bekes vagyonát felesége, a szépségéről híres Anna örökölte. Anna Egerben született, ahol apja Szárkándy Ferenc az egri vár kulcsárának fontos funkcióját töltötte be. A gyönyörű és fiatal özvegy az uralkodó kívánságára férjhez ment egy másik honfitársához, Wesselényi Ferenc

királyi kamaráshoz. A „Kosos-ház” pincéjében fogadót rendezett be, ahol híres magyar borokat szolgáltak fel. Polgárok, kereskedők és az udvar megbecsült tisztviselői egyaránt szívesen lakomáztak itt. A fogadó gyakori vendége volt a kiváló költő, Balassi Bálint is, aki egy ideig a palotában vendégeskedett. Erre hívja fel a figyelmet a ház ív. Anny utca oldali falán elhelyezett emléktábla: „1590-ben itt lakott Balassi Bálint (1554–1594) a magyar reneszánsz legnagyobb költője”.

A magyar nyomdászat úttörői

Golebia u. 20

A Golebia és Jagiellońska utca sarkán, ahol pillanatnyilag a Jagelló Egyetem filológiai kara (Collegium Philologicum) áll, egykor az első nyomtatott magyar könyveket kiadó Hieronymus Vietor (*lengy.* Hieronim Wietor) nyomdájának adott helyet. Vietor a sziléziai Jelenia Góra környékéről származott, a Krakkói Akadémia elvégzése után először Bécsben, majd 1518-ban Krakkóban dolgozott nyomdászként. Tevékenységének csaknem 30 éve alatt (1546-ig) kb. 550 könyvet nyomtatott kivételesen magas színvonalon. Az oldalak elrendezését és a sorok formáját a legjobb nyugati minták alapján dol-

gozta ki, könyveihez a korabeli velencei mesterek tapasztalatait felhasználva új – *antiqua* és *italic* – betűtípusokat alkalmazott. Nagy figyelmet szentelt kiadványainak díszítőelemeire is, reneszánsz ornamentikával, ízléses kezdőbetűkkel és gyönyörű fametszetekkel ékesítve könyveit.

Vietor lengyel, német és görög nyelvű könyvek publikálásával foglalkozott, de nyomdájában jelent meg az első magyar nyelvű szöveget tartalmazó nyomtatott könyv is: az 1527-ben kiadott német, lengyel és magyar értelmezéssel ellátott latin beszédgyakorlat. 1533-ban az ő műhelyében látott napvilágot az első teljesen magyar nyelvű könyv is, *Az Szent Pál levelei magyar nyelven*.

Igazi érdekesség a Hieronymus Vietor által 1538-ban kiadott első helyesírási tárgyú ábécéskönyv, amely jószomszédi szókölcsönzéseknek adott terepet, kiderült ugyanis, hogy amit a Visztula partján és a Duna mentén másként mondanak, bizonyos értelemben hasonlóan írandó.

Dévai Bíró Mátyás *Orthographia Ungarica* című műve szintén Vietor műhelyében jelent meg, ahol Abádi Benedek, a magyar könyvnyomtatás úttörője is gyakorlatát szerzte. Krakkóban ő foglalkozott az összes magyar nyelven nyomott könyv szedésével. Bizonyos helyesírási szabályok kölcsönös átvételét is e körülménnyel magyarázhatjuk. Abádi vezette be a magyar hosszú magánhangzók (á, é, ó, ú) mintájára a lengyel nyelvben a mássalhangzók tetején elhelyezett, lágyítást jelölő dőlt vesszőt, ugyanakkor lengyel mintákat követve ő alkalmazta először a magyar helyesírásban a kétjegyű betűket (mint amilyen a lengyelben a csé hang jelölésére szolgáló *cz*) az újabb hangzók kifejezésére. A XVI. században kibontakozó egymás nyelvéhez való közeledés a későbbiekben sajnos nem mélyült el. Egyik nyelv sem kíván egyszerűbb lenni a másiknál. Az 1527–1585 közötti időszakban a lengyel főváros különböző nyomdáiban mindösszesen 32 magyar nyelvű könyvet nyomtattak, főként bibliafordítás-részleteket, templomi énekeskönyveket, naptárakat, zsoltárgyűjteményeket, imádságos könyveket, szótárakat és krónikákat.

Érdemes megemlítenünk, hogy Magyarország területén az első magyar nyelvű nyomtatott könyv Kolozsváron jelent meg 1550-ben.

Az egyetem ódon falai köz

A św. Anny és Jagiellońska utcák kereszteződésénél

A Nagy Kázmér által 1364-ben alapított Studium Generale az uralkodó halála után tönkrement és csupán a XIV. század utolsó éveiben Magyarországról Krakkóba érkezett királynő, Hedvig közbenjárására született újjá, akkor viszont mindaddig nem tapasztalt pompázatos formában. Immáron felesége halála után, 1400 júliusában Jagelló Ulászló király megnyitotta a megújult egyetemet, amelyet később az ő családnevéről neveztek el. Az egyetem akkor költözött a Collegium Maius – św. Anny és Jagiellońska utcák kereszteződésénél található – mai épületébe. Kevés középkori alapítású egyetemi székhely maradt fenn eredeti állapotában mind a mai napig, az angliai Oxfordon és Cambridgen kívül csak a spanyolországi Salamanca, az olaszországi Bologna és a csehországi Prága büszkélkedhet hasonlóval. A legrégebbi erfurti és lipcsei egyetemek épületei nem vészték át a II. világháborút. A krakkói akadémiai azonban már 600 éve áll változatlanul a helyén.

A Collegium Maius gyűjteményét gazdagító, az emberi gondolkodás és a tudomány fejlődését dokumentáló számtalan speciális műszer között különleges helyet foglal el az a földgömb, amelyet őrzési helyéből adódóan Jagelló Glóbusznak neveztek el. Az asztronómiai koordináták meghatározására szolgáló szerkezet belsejében egy óramű rejtőzik. E tudományos műszert Észak-Itáliában, vagy Dél-Franciaországban készült (1508-ban) és a térképészet történetében a világon először jelölik rajta Amerikát a következő felirattal: „America terra noviter reperta” („Amerika, az újonnan felfedezett földrész”). A múzeum látogatóira nagy hatást gyakorolnak Marcin Bylica (*magyarosan* Ilkus Márton) máig fennmaradt felbecsülhetetlen értékű asztronómiai műszerei is, amelyeket a XV. század végén hozott Magyarországról és ajándékozott a krakkói egyetemnek.

Marcin Bylicáról, Hunyadi Mátyás király orvosáról és udvari csillagászáról mindkét ország tudománytörténete megemlékezik. A kis-lengyelországi Olkuszban született polgári családban és a Krakkói Akadémia elvégzése után először Bolognában tanított asztronómiát, majd átköltözött Rómába, ahol asztrológiával foglalkozott. Amikor 1465-

-ben Mátyás király II. Pál pápától engedélyt kapott a pozsonyi egyetem megalapítására (Academia Istropolitana), Bylica Magyarországra sietett és Mátyás udvarába szegődve hűen szolgálta királyát annak uralkodása végéig. Mátyás király az asztrológia szerelmese volt, minden utazását és hadjáratát a lengyel csillagász utasításainak megfelelően időzítette. A pozsonyi akadémia hanyatlása után 1475-ben Budán új egyetem létesült, amelynek legkiválóbb professzorai között megtaláljuk Marcin Bylicát is.

A lengyel tudós Hunyadi Mátyás udvarában számos csillagászati munkát írt. A király utasítására sok magyar város földrajzi koordinátáját is kiszámította az akkoriban készült országtérképhez. Az esztergomi érseki palotában Vitéz János bíboros számára – a kitűnő német matematikussal, Johannes Regiomontanusszal együtt – a szférikus csillagászatban alkalmazott gömbi trigonometria számítási módszereivel elkészített csillagászati táblázat segítségével megalkotta az égbolt vizsgálatának új perspektíváit. Budán megalapította Magyarország első – és Európa egyik legelső – csillagászati obszervatóriumát. Hunyadi Mátyás halála után sok matematikai, asztronómiai és asztrológiai témájú könyvet és értékes tudományos műszert ajándékozott a Krakkói Akadémiának, melyek között megcsodálhatjuk például a keresztény világban a XV. század vége előtt elkészített egyetlen éggömböt, egy 1472-ben Nürnbergben készült sárgaréz torquetumot, és egy 1054-ből származó mór asztrólábiumot [csillagórát – a ford.]. Mindezt a Collegium Maius múzeumában lehet megtekinteni, ugyanabban az épületben, amelyben Marcin Bylica és számtalan magyar diák is folytatta tanulmányait. Lásd: *A magyar burza*, 48. old.

A magyarok – mint ahogy például Prónay Imre (1492–1512) – tanulmányaik befejeztével gyakran Krakkóban maradtak és immár professzorokként tartották előadásukat, főként a hét szabad művészet karán. Több Nyugat-Európából érkező diák viszont a krakkói akadémiát elvégezve Magyarországon telepedett le, ahol a későbbiekben magas hivatali pozíciókat töltött be. A német Eck Bálintot [*humanista néven* Valentinus Eckius – a ford.] Bártfára kerülve a helyi iskola igazgatójává nevezték ki. Munkáiban gyakran buzdított a törökellenes harcban való összefogására. Az angol Leonard Cox cambridgei és oxfordi tanulmányait követően beiratkozott a Krakkói Akadémiára is (1518), majd annak elvégzése után Lőcsén telepedett le, ahol a helyi iskola rektoraként dolgozott.

A Collegium Maius udvara

A magyarokkal való szoros kapcsolat ékes példája a Jagelló Egyetem napjainkban is nagy érdeklődésnek örvendő Magyar Filológiai Tanszéke, amely filológiai, irodalom-, és nyelvtudományi oktatásra specializálódott. A tanszék kezdettől fogva együttműködik a budapesti, debreceni és pécsi egyetemi központokkal. A diákok leggyakrabban a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem és Balassi Bálint Intézet valamint a Debreceni Nyári Egyetem ösztöndíjai keretében utaznak Magyarországra.

Magyar rézkereskedő Krakkó polgármestereként

Szczepańska u. 1

A Főtér sarkán elhelyezkedő épületben érdemes megtekinteni az egyik első emeleti termet díszítő, XVIII. századi Baltasar Fontana által készített stukkót, és a holland csempékkel borított falakat. Jóval korábban, 1386-ban e falak között rejtőzött Habsburg Vilmos, akit gyermekházasság révén Anjou Hedvignek szántak. Az ifjú lengyel királynő állítólag a közeli ferences-templomban találkozott vele titokban. Később, a XV. és XVI. században a ház az Észak-Magyarországról idetelepült Thurzó család tulajdona volt.

A család legismertebb tagja Thurzó János volt, aki Krakkóban rézkereskedőként futott be nagy karriert. Lengyelország korabeli fővárosa a norvég Bergentől az orosz Novgorodig mintegy kétszáz várost tömörítő kereskedelmi liga, a Hanza-szövetség tagja volt. Ebben az óriási szövetségben Krakkó a vörösréz-kereskedelem kizárólagos előjogával rendelkezett. Ez a rózsaszínű puha fém akkoriban felbecsülhetetlen értékű nyersanyagként számított. Edények, dísz tárgyak, fegyverek alapanyagaként szolgált, tetőfedésre alkalmazták, különféle ötvözeteket (sárgaréz, bronz) készítettek belőle, a rézlemezeket a korabeli mesterek megfelelő kalapálással mutatós domborművekké és máig csodált oltárokká alakították. Európa hihetetlenül magas összegeket fizetett e kelendő portékáért.

Magyarországon a Szepességben régóta bányásztak rezet Korompa és Gölnicbánya környékén. A Thurzók – akik reneszánsz palotáját a lőcsei Főtér 7. szám alatt csodálhatjuk meg –, Krakkóba érkezésük után az egész magyar bányászatot monopolizálták.

A wieliczikai só mellett a magyar réz volt az az árucikk, amelynek köszönhetően a krakkói kereskedők óriási vagyonokra tettek szert. „A körtéhez” címzett házon kívül Thurzó János a Grodzka és Szewska utcákon is felvásárolt épületeket, volt egy majorsága a közeli Prądnik településen, és az ő tulajdonába tartozott a szomszédos Mogiła réz-, és ezüstbányája. Vérbeli patrícius volt, a szó szoros értelmében, a városi tanács tagja, és 1477-ben Krakkó polgármesterévé is megválasztották. Fiai a Krakkói Akadémia diákjaiként apjukhoz méltó karriert futottak be. Lásd: *A magyar burza*, 48. old.

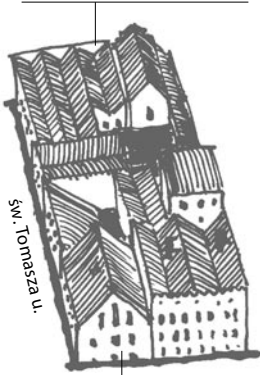
A szállodák szállodáj

Sławkowska u. 3 – św. Tomasza u. 11, 11a – św. Jana u. 6

A XIX. század legnagyobb és leghíresebb krakkói szállodája a „fület melengető” elnevezésű „A Magyar Királyhoz” címzett hotel volt. E tágas fogadónak egy több utca által határolt területen álló – a mai Sławkowska 3, św. Tomasza 11 és 11a, valamint a św. Jana 6. alatti – épületegyüttes adott otthont. Tulajdonosa hosszú évekig a magyar Knotz Mátyás volt. Knotz 1801-ben először felvásárolta a bernardinusok „Szűz Mária a jászolnál” (*lengy. Kościół Najświętszej Marii Panny na Żłobku*) titulusú régi templomát és kolostorát (ma a św. Jana 6. számú épület), ahol nem csupán szálláshelyeket, korcsmát és kocsiszint alakított ki, de egy nagy, elegáns bál-, és koncerttermet is berendezett. A kiválóan prosperáló vállalkozás a következő években lehetővé tette, hogy Knotz felvásárolja az összes többi említett ingatlant is. „A Magyar Királyhoz” címzett fogadóban szálltak meg a városba látogató kereskedők, földesurak, katonák, császári hivatalnokok, művészek. Mindnyájan dicsérték a gondosan rendben tartott szobákat, a választékos kiszolgálást és kiváló konyhát.

Maga Knotz Mátyás arról is elhíresült, hogy az 1813-as nagy árvíz idején honfitársai megmentésére sietett. A víz elárasztotta az utcák többségét, a medréből kilépő Visztula hidakat tört ketté, megfúlt állatokat, kunyhókat, gyökerestül kitépett fákat sodort magával. Amikor a magyar gyalogság egy osztaga fegyveréből lövéseket leadva és szuronyára kötött zsebkendőjével integetve kétségbeesetten kiáltozott segítségért az egyik ház

A Bernardinus (obszerváns ferences) templom és kolostor, amely Krakkó első evangélikus templomának helyén áll (św. Jana u. 6)

Ez pillanatnyilag a Hotel Saski bejárata (Sławkowska u. 3)

XVII. századi épületegyüttes, amely később „A Magyar Királyhoz” címzett fogadónak, a majdani Hotel Saskinak adott otthont

tetejéről, a nagy tiszteletnek örvendő szállodatulajdonos a megmentésükre sietett. Bátor tutajosokat bérelt, akik a túloldalra átkelve kiszabadították a víz fogságban rekedt szerencsétleneket. Knotz aztán mindnyájukat – a katonákat és megmentőiket is – vendégül látta fogadója asztalánál és szobáiban.

A XIX. század második felében a szálló tulajdonost váltott és Saski Hotel néven működött tovább, de a Knotz által berendezett koncertterem még sokáig lankadatlan népszerűségnek örvendett. Olyan virtuózok fellépéseinek adott otthont, mint Johannes Brahms, Ferruccio Busoni, Liszt Ferenc, majd Ignacy Paderewski, Artur Rubinstein, Henryk Wieniawski és sok más művész.

A pesti lapok haditudósítója

Sławkowska u. 3

A számos elbeszélés és humoreszk szerzőjeként is nevet szerzett magyar drámaíró, Molnár Ferenc közismert, majd szinte az összes földrészen elhíresült regénye, *A Pál utcai fiúk* megírása után (1907) érkezett Krakkóba. 1914–1915 telét írták. Akkortájt Európának ezen a részén húzódtak a frontvonalak, az író pedig a pesti lapok haditudósítójaként jelent meg a városban. A világ nem véletlenül érdeklődött mindarról, ami ekkoriban a felső Visztula mentén zajlott. Krakkó épp ebben az időben játszotta döntő szerepét a nagy háborúban. Az osztrák-magyar pozíciókat Zolocsvínnál áttörő szovjet áradat minden akadályt átszakítva kérlelhetetlenül hömpölygött nyugat felé. A mindenáron a monarchia szívébe behatolni akaró ellenfél győztes menetelésének feltartóztatására egyetlen remény maradt: az osztrák, porosz és orosz határon megépített Festung Krakau. A krakkói erődrendszer az egész császárság legnagyobb védelmi épületegyüttese volt, amelyet a kor legkorszerűbb haditechnikájának megfelelően folyamatosan építettek 1848-tól, egészen a háború kitöréséig.

Amikor 1914. december 6-án a 3. Szovjet Hadsereg elővéd alakulatai megálltak a Wieliczka és Biezanów között fekvő Kaim hegyénél, az oroszok gyilkos ösztűz alá kerültek a Rajsko, Kosocice és Borek erődökből. Az ágyútűzhöz a Kościuszko-halom mellől aknavető

ütegek is társultak. A nyugatra vezető utat ekképpen elvágták, és a betolakodókat hamarosan visszaverték a messzi keletre. A cári sereg néhány hét leforgása alatt fél millió katonát veszített és elveszítette egész Galíciát is. Krakkónak akkor az egész világon híre ment. Molnár Ferenc pedig a katonákkal teli és automobilon zajától hangos, nyüzsgő krakkói utcákról tudósított, ahol a kihalt Bécs és Budapest után egy számára teljességgel szokatlan látvánnyal szembesült. Krakkó után mindkét Duna-parti város – amelyek utcáiról eltűntek a korszerűséget és haladást jelképező, pőfékelő automobilon –, szinte élettelennek tűnt az író számára. A tudósító figyelmét felkeltette a civil lakosság megcsappanása is, ezt konstatálva így írt: „A Hotel de Saxe elegáns francia termében egyetlen nőt vagy polgári ruhás férfit nem látni. Zsúfolva van az ebédnél automobilistákkal, repülőekkel, osztrák-magyar és német vezérkari tisztekkel.” Nem csoda, hiszen a hatóságok parancsára a lakosság nagy hányadát Csehországba evakuálták, aki pedig a városban maradt, annak három havi élelmiszer-tartalékkal kellett felszerelkeznie. Az író mindvégig a Sławkowska utcán álló Hotel Saskiban lakott, amely akkoriban a város legnépszerűbb szállodájának számított. Lásd: *Molnár Ferenc hadiösvényei*, 100. old.

Liszt Ferenc lelkes fogadtatása

św. Jana u. 6

A bernardinusok 1801-ben felvásárolt „Szűz Mária a jászolnál” (*lengy.* Kościół Najświętszej Marii Panny na Żłobku) titulusú templomát Knotz Mátyás két szintre osztotta: az alsó szinten kocsiszint (1914-től ez adott otthont az ismert Sztuka mozinak), a felső emeleten pedig egy bál-, és koncerttermet alakított ki. Ebben a teremben koncertezett 1843. március 26-án, 27-én, és 28-án Liszt Ferenc. Krakkó lelkesen fogadta a magyar zongoravirtuóz zeneszerzőt. Már jóval a hangverseny előtt elfogytak a jegyek, így a vigasztalan zenerajongók a koncert alatt megpróbálták betörni az ajtó, a terembe bejutott hallgatóság pedig minden előadott szám után virágokat szórt a zongoristára. Az eufória akkor hágott a magaslatára, amikor a mester szenvedélyes játéka során elpattant a zongora egyik

húrja. Az első sorokban ülő közönség, különösen a hölgyhallgatók özöne, egy emberként vetődött a színpadra, hogy megszerezze magának e szimbolikus trófeát.

A szegények javára március 29-én szervezett ráadás-koncertet követően a művész Varsó felé vette az útját. A Liszt-rajongók egészen a Michałowicénél húzódó osztrák-orsz határig követték a mestert, ahol számos népzenekear búcsúztatta lengyel nemzeti táncdallamokkal a zeneszerzőt. A forró fogadtatáson kívül Liszt Ferenc a *Szent Szaniszló* című oratórium ötletével távozott (Lucjan Siemieński szöveggönyvét P. Cornelius fordította német nyelvre), amelyet néhány évvel később Rómában valósított meg.

Liszt Ferenc kvartélyja

Floriańska u. 14

Ebben a hotelben szállt meg a Krakóban koncertező Liszt Ferenc 1843 márciusában. Akkortájt még Hôtel de Russie (Orosz Hotel) volt a neve, annak a nem mindennapi látogatásnak az emlékére, amelyet I. Sándor orosz cár és fivére, Konsztantyin Pavlovics tett a szállóban. Az uralkodó Austerlitz (*mai cseh nevén* Slavkov u Brna, Morvaország) alól menekült, ahol két héttel korábban (december 2-án) a három császár csatájában Napóleon szétverte az egyesült osztrák és orosz seregeket. A januári felkelés után, 1864-ben, a patrióta érzelmeket kifejezendő eltávolították a hotel címeréből a megszálló nevét és a szállót „A rózsához” (*lengy. Pod Różą*) címezték. A műemlék épület a XVI. század közepén Prosper Provano tulajdona volt, aki Zsigmond Ágost király utasítására megszervezte az 1558-ban először útnak induló Krakó és Velence közötti állandó postakocsi-járatot. Ebből az időszakból származik a gyönyörű reneszánsz portál, amelynek frízébe a következő latin szentenciát vésték: „Álljon itt ez a ház épségben oly hosszan, míg a kishangya a tengert ki nem issza, s a kisteknős a földet körbe nem járja”.

A lelkes krakkói fogadtatásban részesülő Liszt Ferenc néhány koncertet adott „A Magyar Királynak” címzett szálló koncerttermében (ma św. Jana u. 6). Lásd: *Liszt Ferenc lelkes fogadtatása*, 57. old.

A Homok-szigeten

Hedvig királynő lábnyoma

A Karmelicka és Garbarska utca kereszteződésénél

Az 1397-ben Prágából Krakóba telepített kármeliták, azaz a Kármel-hegyi Miasszonyunk Rendje templomát és kolostorát Hedvig királynő és férje, Jagelló Ulászló alapította. A XV. században elkészült és később kibővített Sárlos Boldogasszony (*lengy. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny*) tiszteletére szentelt templom az egykori városfal helyén álló Planty parkon túl, a Karmelicka és Garbarska utca sarkánál áll. A szentély Grabarska utca felőli falánál egy ráccsal körbezárt kőben egy lábnyom található. A legenda a kőtömb történetét Hedvig királynő alakjához fűzi. Amikor egy alkalommal a királynő szemügyre vette a templomépítés munkálatait, szóba elegyedett egy szegény kőműves mesterrel. A férfi házában uralkodó nyomor, éhező gyermekeinek, beteg feleségének és öregségtől magatehetetlen szüleinek történetét meghallván Hedvig meghatódott és a nincstelen segítségére sietett. Lábát megtámasztotta a kőfaragó által megmunkált kőtömbön, levette cipellőjének aranycsatját és odanyújtotta az ékszert a szegény embernek.

Útban a Wawel felé

A legősibb jászol figurák

Grodzka u. 56

A Főtérről a Wawel irányában a Királyi Útvonalon, azaz a Grodzka utcán sétálva érdemes betérnünk a klarissza kolostor oldalában lévő Szent András (*lengy. św. Andrzeja*) templomba. Ez az egyik legrégebbi krakkói szentély (alapítása az 1079–1098 évekre nyúlik visz-

Szent András-templom

* Miseénekeket tartalmazó liturgikus könyvek [a ford.]

sza), és az egyetlen, amely túlélte a XIII. századi tatárjárást. Az eredeti román épület idővel számos barokk díszítéssel gazdagodott. A korai középkortól a ferences rend női ága, a klarisszák székhelyeként működött. Az Assisi Szent Ferenc regulái szerint élő szerzetesrendek megalakulásuk kezdetétől kultiválták a karácsonyi jászol-állítás hagyományát. A Krakó klarisszák gyűjteményükben őrzik (a kora gótikus ereklyetartók, kéziratok és graduálék* mellett) Lengyelország legősibb – Szűz Máriát és Szent Józsefet ábrázoló – jászol figuráit. Mindkét szobrocska egy több figurát tartalmazó betlehemi jászolból származik, amelyet feltételezések szerint Łokietek Erzsébet, Károly Róbert felesége és Nagy Lajos anyja ajándékozott a nővéreknek.

A Wawelben

Magyar emlékek a katedrálisban

Wzgórze Wawelskie u.

A Szent Szaniszló püspök és vértanú, valamint Szent Vencel tiszteletére szentelt Waweli főszékesegyház a lengyel nép történelmének meghatározó szentélye, s mint ilyen a Magyar Királysághoz fűződő szoros kapcsolatok számos emlékét is őrzi.

Az első katedrális Vitéz Boleszláv idejében emelték a Wawel-dombon, rögtön azután, hogy Krakóban az 1000. esztendőben megalapították a püspökséget. A soron következő uralkodók által folyamatosan bővített épületegyüttes román, gótikus, reneszánsz és barokk elemeket ötvöz magában. A templom belsőterét gazdagító, évszázadok során hozzátoldott elemek – oltárok, síremlékek, sírfeliratok, domborművek, szobrok, portálok – megismételhetetlen, egyben tiszteletet ébresztő és méltóságteljes építészeti keveréket alkotnak. Alkotói az egyes korok legkiválóbb művészei voltak. A szentély különlegessége a mélyében rejtőző királyi nekropolisz, amely a világ legnagyobbikái közé tartozik. Számos király, királynő, királyi sarj és nemzeti hős, valamint nagy költő és egyházfő nyugszik ehelyütt.

A székesegyházi káptalan címerében a XIII. század óta három korona található, Jan Muskata krakkói püspök korát felidézve, aki a cseh Přemysl-ház híveként II. Vencel király oldalán szolgált Lengyelország, Csehország és Magyarország kancellárjaként.

A székesegyház előterének jobb oldalában található Szent Kereszt és Szentlélek-kápolnát a XV. század második felében építették IV. Kázmér lengyel király és felesége, Habsburg Erzsébet magyar hercegnő megbízására, családi mauzóleumként. A kápolna falait és boltíveit színes orosz polikrómia borítja, amelyet 1470 körül a pszkovi iskola festői készítettek. A csillagos bolthajtás zárókövein Lengyelország és Litvánia címere (a király személyére utalván), valamint Magyarország címere (főhajtásként a királyné előtt, akinek apja, Albert magyar uralkodó volt) is látható.

A főhajót északról határoló oszlopok között található a várnai csatában 1444-ben elesett I. (Várnai) Ulászló emlékére emelt neogót kenotáfium (szimbolikus síremlék, amelybe nem temettek senkit). Az 1906-ban Antoni Madeyski által megalkotott szobor Jan Puzyna bíboros kezdeményezésére készült, Ulászló király, Európa utolsó kereszties lovagja lehetséges boldoggá avatásának gondolatától vezérelve.

Antoni Madeyski az alkotója Hedvig királynő déli hajóban (a híres Zsigmond-kápolna előtt) található, 1902-ben fehér carrarai márványból készült szarkofágjának is. 1949–1987 között ebben nyugodtak az uralkodónő földi maradványai. Pillanatnyilag a királynő hamvai a csodáiról híres Fekete Kereszt tövében lévő oltárasztalban elhelyezett ereklyetartóban találhatóak. A hagyomány szerint e XIV. századból származó fából készült feszület előtt imádkozott gyakorta a királynő, itt szólt hozzá a Megfeszített, rábízva Hedvigre a pogány Litvánia megkeresztelésének misszióját.

A kereszt közvetlen közelében található a Báthory István nevét viselő kápolna. Legszentebb Szűz Mária születése kápolnaként építették gótikus stílusban a XIV. század utolsó negyedében, Jan Radlica püspök, Nagy Lajos király udvari orvosának alapítványából. 1594–1595 között Jagelló Anna királyné átalakíttatta férje, Báthory István sírkápolnájává. Az építészeti munkálatokat a híres itáliai mester, Santi Gucci felügyelte, ő az alkotója a király vörös márványból készült síremlékének is.

Az altemplomban találjuk Szapolyai Borbála, I. (Öreg) Zsigmond első felesége ónkorsóját. E lengyel királyné Szapolyai István – Szepes vármegye örökös főispánja, Tren-

csén várának ura és Erdély vajdája –, valamint Hedvig – II. Přemislav tescheni herceg leányának – gyermeke volt.

A székesegyház kincstárában őrzik azt a 40 ezer igazgyönggyel és Magyarország címereivel díszített racionálét (a püspökök által különösen ünnepélyes alkalmakkor viselt melltáska), amelyet Hedvig királynő készíttetett.

A Wawelban nevelt ifjú

I. Béla király Merész Boleszláv waweli udvarán nevelkedett fiáról, Lászlóról (magyar király és szent) több helyütt megemlékeznek Krakkóban. Szobra a székesegyház déli-oldalán, a Vasa-kápolna külső homlokzatán található. Szent László alakját fedezhetjük fel a Grodzka utcán álló Szent Péter és Pál (*lengy. św. św. Piotra i Pawła*) jezsuita templom oromzatának egyik fülkéjében is. A Kamalduli rend Bielany-kerületi kolostoránál, a Szűz Mária Mennybemenetele (*lengy. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny*) templom főhajójának bal oldalán, a presbitériumnál is találunk egy Szent László-kápolnát. Falain megcsodálhatjuk a szent király életének jeleneteit ábrázoló, Tommaso Dobbella ecsetjéből származó festményeket.

A Kázmérnegyedben (*lengy. Kazimierz*)

A Magyarország védőszentjeinek szentelt Szent István-, és Szent László-kápolna

Augustiańska u. 7

A krakkói Kázmérnegyed (*lengy. Kazimierz*) területén (amely a XVIII. század utolsó éveig önálló város volt) tornyosul a Szent Katalinról és Szent Margitról (*lengy. św. Katarzyny i św. Małgorzaty*) elnevezett templom, valamint az ágostonos nővérek kolosto-

ra. A gótikus szentély nyugati oldalához simuló, az özvegyek és sikertelen házasságok védőszentjéről elnevezett Szent Mónika-kápolnát a XVI. század elejétől Magyar-kápolnaként (*lat. Patronum Hungariae*), azaz *Magyarország patrónusainak* (Szent László és Szent László) *kápolnájaként* ismerik. Stiborici Stibor erdélyi vajda építtette 1402–1405 között, majdani saját sírkápolnájaként. E lengyel főúr Nagy Lajos udvaronca volt, később Luxemburgi Zsigmond császár, cseh és magyar király szolgálatában állt. A császár sokat köszönhetett Stibornak, aki a török ellen vívott nikápolyi csatában megmentette az uralkodó életét, lojalitását ezen felül azzal is bizonyította, hogy leverte a Magyarországon szervezett császárelenes felkelést. A lengyel főúr nem csupán az erdélyi vajda hivatalát töltötte be, de számos magyar birtokkal – többek között 15 várkastéllyal – is rendelkezett. A kápolna gótikus boltozatát egy magas, nyolcágú oszlop tartja. A modern polikrómia Mária és Krisztus, valamint Lengyelország védőszentjei életének jeleneteit idézi fel. Az oltárban Mária, jó tanács Anyja alakja látható, akinek ünnepén – április 26-án – a kápolna nyitva áll a hívők számára. Az év többi napján a kápolna zárva tart az ágostonosok szigorú rendszabályából fakadóan, mert a nővérek itt tartják szerzetesi oratóriumaikat.

Łagiewnikiben

Az Isteni Irgalmasság-bazilika Magyar Kápolnája

Siostry Faustyny u. 3–9

A Krakkó külvárosában fekvő Łagiewniki az Isteni Irgalmasság kultuszát terjesztő Kowalska Fausztína nővér alakjához és e misztikus tan szimbólumává váló *Jézusom bízom Benned* című festményhez kapcsolódik. Az istenfélő apácát II. János Pál pápa emelte a szentek sorába, a XIX. századi templom és kolostor mellett 2002-ben felszentelt Isteni Irgalmasság-bazilika pedig hamarosan temérdek nemzetközi zarándoklat helyszínévé vált (a helyet évente több, mint 2 millió turista keresi fel a világ összes részéről). E szen-

tély alsó részében szentelte fel Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek és Seregély István egri érsek, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke a Magyar Kápolnát, amely a Szentek Közössége (*lat. Communio Sanctorum*) nevet kapta. A bazilika altemplomában elterülő saját nemzeti kápolna kialakításának ötletét a magyarok örömmel fogadták és lelkesen válaszoltak a püspökök adománygyűjtést szorgalmazó felhívására. A kápolna belső kialakításának koncepcióját Puskás László munkácsi görög-katolikus lelkész dolgozta ki. A pap-festőművész mozaikjában közép-európai szentek és boldogok alakjait jelenítette meg. A mozaik központi figurája Krisztus. Jobb oldalán a szentek sorát Mária nyitja, bal oldalán pedig a magyar szent királyi család: Szent István, felesége, Boldog Gizella, és fiuk, Szent Imre látható. A kápolnát egy mennyezetről aláfüggő fészület dominálja, amely alatt Európa védőszentjei – Szent Benedek, Szent Cirill, Szent Metód és Szűz Mária valamint Szent Edit Stein, Sienai Szent Katalin és Svéd Szent Brigitta – alakjait csodálhatjuk meg.

Túldali fotó: A Dunajec-áttörés (Dunajec kanyon)

Magyarok nyomai Kis-Lengyelországban (*lengy. Małopolska*)

A „magyar” Kis-Lengyelország (lengy. Małopolska)

52 oldalszám

Wieliczka

Szent Kinga magyar hozománya

A 4. sz. úton haladva, Krakkótól 13 km-re délnyugatra

A világ egyik leghíresebb bányája a középkorban a Magnum Sal (Nagy Só) nevet viselte. Így említi Megújító Kázmér király 1044-ben született privilégiuma is, amely egyben a bánya legrégebbi történelmére is fényt derít. A Wieliczka sóbánya kezdeteit nehéz meghatározni. Valószínűleg mindig is köztudomású volt, hogy itt a föld óriási kincseket rejt magában. Ennek ellenére mégis csak a Szemérmes Boleszlávhoz feleségül adott királynő, Kinga ideérkezése jelentette a lengyelországi sóbányászat valódi kezdetét.

A magyar királynő állítólag nem csupán (akkoriban óriási összegnek számító) 4 ezer grzywnát* ajándékozott férjének hozományba, hanem – a legenda szerint – magyar sót is. Megkérte ugyanis Magyarországon uralkodó édesapját, IV. Béla-t, hogy ne arannyal és drágaságokkal bocsássa új életútjára, hiszen a gazdagság legtöbbször emberi könnyek okozója; kiterjedt udvartartást és szolgákat sem kívánt, mert a jövőbeli boldoggá, majd szentté avatott Kinga szerint ez gőg forrásává válhatott volna. Csak a nagy kincset érő magyar sót kérte apjától, amelyet új hazájának kívánt ajándékozni. A király tehát leányának adományozta Erdély leggazdagabb máramarosi sóbányáját, a királynő

*Grzywna – középkori lengyel fizetőeszköz, kb. 48 g-rasznak felelt meg [a ford.]

pedig birtokbavételének szimbólumaként beledobta eljegyzési gyűrűjét egy ottani tárnába. Nem felejtkezett el arról sem, hogy férje távoli országába tapasztalt magyar bányászokat is el kell vinnie magával, akik hamarosan és lelkesen munkához is láttak Lengyelországban. Csodáival határos módon már az első felszínre hozott só-tömbben felcsillant az eljegyzési gyűrű, amelytől a királyné Erdélyben elbúcsúzott

Wieliczka lakói mind a mai napig úgy tartják, hogy az ő bányájukban találták meg Kinga gyűrűjét, és a közeli Bochnia

lakói is ugyanezt állítják a saját bányájukról. Hogy miként történt valójában, valószínűleg már sosem fogjuk megtudni. De aki komolyan szeretné megismerni Kis-Lengyelországot, annak feltétlenül időt kell szakítania mindkét egymással rivalizáló helység földalatti csodájának megtekintésére. Szent Kingát ma amúgy is az összes sóbányász védőszentjének tartják, akár bochniai, akár wieliczkaei legyen is az.

A csaknem 1000 év alatt 25 millió tonna só emeltek ki a földből. Cserébe több mint 2 ezer, összességében 9 millió m³ térfogatú kamrát hagytak benne üresen. A Krakótól tízegynéhány kilométerre nyugatra fekvő város alatt egy 7 km hosszú, 900 méter széles területen egy 300 km összhosszúságú labirintus-rendszer húzódik. A földalatti világ 9 szint mélyen fúródik a földre, a legmélyebb szint 330 méterre található a felszín alatt.

1996 óta Wieliczkaiban már nem termelnek ki só. A XVI. századi Európa egyik legnagyobb vállalatoként számon tartott wieliczkaei bánya a XXI. század küszöbén a sóbányászat skanzenjévé vált. 1978-ban világviszonylatban értékelhető különlegességét is elismerték, amikor a bánya felkerült az UNESCO kulturális és természeti világörökségének I. listájára. A döntés mellett szólt az a tény is, hogy abban az időben Wieliczka volt a világ egyetlen olyan bányája, amely a középkortól egészen napjainkig megszakítás nélkül működött.

A bámulatba ejtő földalatti világ

A 2 óra alatt megtehető turisztikai útvonal hossza 3,5 km. A 64–135 méter mélységben vezető kicsiny szakasz csupán ízelítőt nyújt a földalatti világ különleges titkaiból. A folyosók, kápolnák, földalatti tavak, egykori bánya-berendezések és szerszámok, valamint az ácsmesterség műremekei, amelyek hatékonyan gátolják a bánya beomlását – mind-mind a emberi lelkesedés, az elemekkel való küzdelem és a különböző hitvilágok, valamint az évszázadok során itt dolgozó bányászok művészi ízlésének tanúbizonyságai. Mert a Wieliczkaei sóbánya egy nagy műalkotás is egyben. A bányászok számtalan sóból faragott szobrot és domborművet hagytak maguk után, ezzel is bizonyítva, hogy a só nem csupán az állam gazdagságát hivatott kifejezni – ahogy az a középkorban történt – de legalább annyira az emberi tehetség kifejezőeszközévé is válhat.

A turisztikai útvonal egyik legérdekesebb objektuma, a Michałowice-kamra egy hatalmas zöld sötömb 100 éven keresztül (a XVII. és XVIII. században) folytatott kitermelésének eredményeként jött létre. Mai látványa ékesen bizonyítja, hogy a földalatti szépséget nem szabad rejtve hagyni. Ám hogy továbbra is fennmaradjon, állandó gondoskodást igényel. A kamra jellegzetessége a főtét (mennyezetet) tartó monumentális faácsolat – az ácsmesterség műremeke, amely ha felfelé néz az ember azt a hatást kelti, mintha nem egy bányában, hanem egy sudár, gótikus katedrálisban lennénk. Szinte természetes, hogy a mindenkori technikai állapotfelmérést és karbantartást alpinistákra bízják. A Michałowice-kamra magassága ugyanis 36 méter, térfogata pedig meghaladja a 23 köbmétert.

A biztonsági munkálatokra szinte már a bánya fennállásának kezdeteitől nagy figyelmet fordítottak. A szűk aknákon keresztül több tonna fabálát eresztettek alá a sókamrák kitámasztása céljából. Az évszázadokkal ezelőtt itt dolgozó bányászok előrelátásának és perspektivikus gondolkodásának köszönhetően e földalatti világ nem tűnt el végleg, és máig most megcsodálhatjuk a bányászat fejlődésének egyes szakaszait. Ha az egykori bányászok nem lettek volna ennyire körültekintőek, lehet, hogy e mesterség kincseit végleg betemette volna a föld. Sőt, ki tudja, lehetséges, hogy a Krakóval határos város nagy része is beomlott volna...?

A Danilowicz akna a Wieliczkaei Sóbányában

Szent Kinga sószentélye

Egy igen rendkívüli hely. Nem elég, hogy 100 méterrel a föld alatt fekszik, de teljes egészében sóból került kialakításra. Olyan benyomásunk támadhat, hogy nem is sóbányában, hanem Hans Christian Andersen meséjében, a Jégkirálynő palotájában járunk. A Szent Kinga-kápolna a Wieliczкаи sóbánya egyik legnagyobb és leglátványosabb nevezetessége (hossza több, mint 54 méter, szélessége 15–18 méter, magassága 10–12 méter) s egyben a világ leggazdagabb kialakítású földalatti temploma. A sóművészet e folyamatosan újabb és újabb alkotásokkal gazdagodó különleges galériájában több mint száz éven keresztül imádkoznak a bányászok, turisták és zarándokok.

1896-ban alapították azon a helyen, ahol hosszú éveken keresztül egy óriási sótümb kitermelésén fáradoztak a bányászok, akik a későbbiekben szobrászművészként is több évtizeden át dolgoztak a kápolna egyedülálló belsőterének kialakításán. A főoltárban Szent Kinga, a mellékoltároknál Szent József – az ácsok, és Szent Kelemen – a bányászok védőszentje sószobrai helyezték el. Érdeemes megfigyelni a kápolna padlózatát, amely teljes egészében egyetlen sótümbből került kialakításra, valamint a sókristályokkal díszített gyönyörű csillároknál, amelyek 12 méter magasságban függenek alá a mennyezetről. A számtalan dombormű az Újszövetség jeleneteit (többek között a Menekülést Egyiptomból, az Utolsó Vacsorát) ábrázolják, 1999-től pedig megcsodálhatjuk a kápolna patrónusát szentté avató II. János Pál pápa sóból faragott szobrát is.

1994 óta itt nyugszanak Szent Kinga ószandeci klarissza kolostorból elhozott ereklyéi. Eleinte a főoltárban helyezték el őket, majd az oltárasztal elülső részében kialakított kis fülkében találtak végső helyükre. Az egykori fából készült oltárasztalt az idők során sótümbből faragottal váltották fel, hogy a kápolna berendezése is kizárólag sóból készült elemekből álljon. Az ereklyetartó bal oldalán az Árpád-ház, jobb oldalán a krakkói püspökség címere látható.

A Szent Kinga-kápolna különböző sófajtákból készült gyönyörű pápai keresztje az összes lengyelországi – wieliczкаи, bochiai, kłodawai és sieroszowicei – sóbányát szimbolizálja.

A víz, pára és a látogatók lehelete megnedvesítik a sókristályokat és így megrongálják a csodás szobrokat és domborműveket. Ezért a wieliczкаи bánya műremekének számító kápolna különleges szépségét megőrizendő a terem szellőzését más módon oldották meg, mint a bánya többi részében – itt egy speciális kis szellőztetőnyíláson keresztül magasabb hőmérsékletű levegő jut a helyiségbe. A turisztikai útvonal többi részében a légáramlást ún. ventilációs torlaszok – azaz az egyes folyosó-szakaszokat és kamrákat lezáró nagy ajtók – biztosítják.

A művészeti galéria és (kiváló akusztikája révén) koncertterem funkcióját is betöltő Szent Kinga-kápolna egyben a vallási kultusz élénk helyszínéül is szolgál. Különleges alkalmakkor és minden vasárnap reggel rendszeresen tartanak itt szentmiséket, Szent Kinga (július 24.) valamint Szent Borbála (december 4.) napja kivételével. Karácsony előestéjén (december 24.) Wieliczka óriási földalatti termeiben kolindák* dallama hangzik fel. A szentestét követően a bánya dolgozói védőszentjük kápolnájában gyűlnek össze – immár hagyományyszerűen – az ünnepi éjféli misén.

Szanatórium a föld mélyén

A környező lakosság már jóval korábban tudott a sós források gyógyító hatásáról, még mielőtt a tudós szaktekintélyek „pápaszeme” e ténytet bebizonyította volna. Már a XVI. században közismert nézet volt, hogy a más anyagokkal elegyített só számos betegségre és balesetre szolgál gyógyírul, többek között enyhíti a kígyómarás, a kiütések, gyomorfekély tüneteit s különösen áldásos hatással van a légúti megbetegedésekre. Kivételes érdeklődésre tartott számot a tény, hogy a sóbányászok igen magas kort értek meg és sosem betegedtek meg semminemű légúti betegségben. Az első sófürdőt 1826-ban nyitották meg Wieliczkaiban, a későbbi években létrehozott fürdőegység pedig már 36 különféle megbetegedést gyógyított, a banális náthától kezdve, a terméketlenségen és hisztérián át, egészen a... szerelmi évődések okozta elgyengülésig. A sófürdőzés hagyománya 1958-ban éledt újjá Mieczysław Skulimowski professzor, a wieliczкаи földalatti terápia kidolgozójának jóvoltából. A sóbánya egyedülálló mikroklímája – a bakteriológiai tisztaság és a mikroelemek (mint pl. a nátrium-klorid és magnézium-, valamint kalcium-ionok) jelenléte igen jó hatást gyakorol az asztmában és allergiákban szen-

* Hagyományos lengyel karácsonyi dalok [a ford.]

Wieliczкаи Ispáni Palota

vedő betegek. Hogy erről meggyőződhesünk, elegendő 135 méter mélyre leereszkedni a föld alá, mert éppen ott, a harmadik szinten, a Wessel Tónak elnevezett megismételhetetlen „dísztű” kamrában került berendezésre a nem hétköznapi „Kinga szanatórium”.

A turisták kényelméért

A turistáknak kb. 800 lépcsőfokot kell megtenniük lefelé és el kell ismerni, hogy e meg-erőltető séta egyesek számára megterhelő lehet. A Visztula (*lengy.* Wisła), Varsó (*lengy.* Warszawa) és Budryk kamrákat kifejezetten a vendégek pihenőhelyül alakították ki. A föld alatt étterem, posta – ahonnan alkalmi bélyeggel ellátott leveleiket is feladhatják – emléktárgy-boltok és koncertterem is található. A Varsó-kamra nagy méreteire való tekintettel (54 × 17 × 9 m), sport-, és szórakoztató események megrendezésére is szolgál. Az óriási helyiség, amelyből 20 ezer tonna só került a felszínre, az utóbbi évek legnépszerűbb báltermeként és szalagavatók helyszínévé vált ismertté. A kövekbe és ácsolatba vésett dátumok (1818 és 1821) azt dokumentálják, hogy mely években dolgoztak itt még bányászok.

Érdekességek:

- A wieliczкаи földalatti turisztikai útvonalat napjainkban évenként több, mint egymillió turista látogatja.
- A bányában egész évben 14°C fok hőmérséklet uralkodik (a Szent Kinga-kápolna kivételével).
- Nagy Kázmér, a Krakkói Akadémia (későbbi nevén Jagelló Egyetem) megalapítója az új egyetem létrehozását teljes egészében a sóbánya bevételeiből finanszírozta.
- A xv. század második felében a Wieliczкаи sóbánya bevételei lehetővé tették a Waweli királyi palota felújítását és kibővítését.
- Habár napjainkban Wieliczkában már nem folytatnak sókitermelést, a bánya sótartalmait – az állandó ellenőrzés alatt álló sós forrásokat felhasználva – a kozmetikai ipar hasznosítja.
- A Wieliczкаи sóbánya különlegességének számító híres kristálybarlangok – védelmükre való tekintettel – nem hozzáférhetőek a turisták számára. Az innen kitermelt óriási mé-

retű Halit-kristályok a xix. században a világ élvonalbeli múzeumainak kerültek, s azóta azok gyűjteményét gazdagítják.

Érdeemes élni az alkalommal:

- A minden év júliusának második felében megszervezésre kerülő Szent Kinga nap a város utcáin áthaladó, Szent Kinga, Szemérmes Boleszláv és a sóbánya Kincstárnokának alakját felidéző színpompás menettel kezdődik.

Bochnia

Az első sóbánya

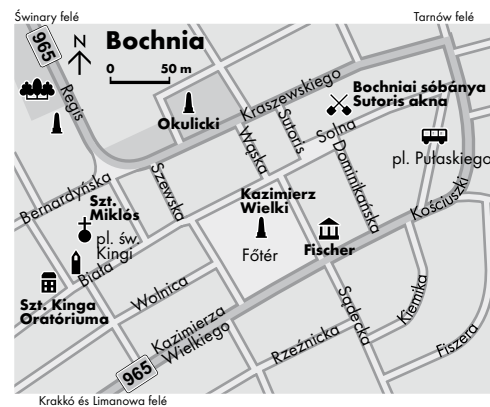
A 4 sz. úton haladva, Krakkótól 40 km-re keletre

Bochnia Kis-Lengyelország egyik legrégebbi városa. Középkori jelentőségét – Wieliczkához hasonlatosan – a föld alatt rejtőző kincs, a kősó szolgáltatta. Wieliczkától (Nagy Só) megkülönböztetendő e helységet Kis Sónak nevezték el. A két bánya és a hozzájuk tartozó sófőzők alkották az ún. Krakkói Sóbányákat (*lengy.* Żupy Krakowskie), amelyek királyi tulajdonban voltak, s ennél fogva egyben Lengyelország gazdagságát is meghatározták. A régebbi korokban ez volt Lengyelország első, Európa (Erdély után) második legnagyobb sókitermelő helyszíne.

Boleszláv herceg okos döntése

A bochniai sóról szóló első feljegyzés 1198-ból származik, ez idő tájt számos sós forrásból nyertek lepárlásos eljárással ún. főzött sót. E módszer már a neolitik korban is ismeretes volt, a város a nevét is e területeken fekvő (a szláv *bohý* szóból származó) mocsaraknak köszönhe-

ti, amelyek között több sós forrás is fakadt. A kősó felfedezése (XIII. század közepe) a későbbi Bochnia számára nem kis előrelépést jelentett, hiszen ennek eredményeképp a település városi rangot nyert, és 1253-ban (4 évvel a királyváros Krakkót megelőzve!) megkapta a magdeburgi jogokat is. Minderre Szermérmes Boleszláv dekrétuma alapján került sor, ám döntésében

bizonyára nem kis szerepet játszott a herceg magyar felesége, Árpád-házi Szent Kinga is. Alig hihető, hogy a közeli, Bochniánál ma sokkal híresebb Wieliczka, akkortájt még apró, ismeretlen település volt... Bochnia első bányászai a ciszterciek voltak, akiket a franciaországi sóbányákban szerzett gyakorlatuk révén a kis-lengyelországi sóbányászat előfutárainak tekinttek. A sóban rejlő gazdagságnak, valamint szerencsés fekvésének köszönhetően (Bochnia a Nyugat-Európából Rusz földre és Kis-Ázsiába, továbbá Magyarországra és a Balti-tengerre vezető kereskedelmi útvonalak kereszteződésében helyezkedett el) a város vilámgyors fejlődésnek indult. A királyok is bőkezűen jutalmazták a várost különféle privilégiumokkal (Szermérmes Boleszláv olyan előjogokat adományozott Bochniának, amilyenekkel mindaddig egyetlen más lengyel város sem rendelkezett). A sok lengyel várost építtető, bővítő, fejlesztő, szépítő és ebbéli kedvteléséről elhíresült, gazda-szemléletű Nagy Kázmér idején Bochnia többek között egy gótikus városházát (az osztrákok lebontották a területi felosztás időszakában), egy bástyákkal felszerelt védelmi erődöt és egy bányászok számára épült kórházat kapott ajándékba. Akkor fogtak hozzá a látványos Szent Miklós-bazilika építésének is, azon a helyen, ahol a hagyomány szerint egykor egy Szent Kinga által alapított templom állt. Nem kell csodálkoznunk, hogy Nagy Kázmért máig a város atyjaként és jótevőjeként tisztelik, főtér közepén álló szobra (népszerű nevén „Kazek”) pedig a város legjobb tájékozási pontja és a bochniai fiatalok közkedvelt találkozóhelye. Bochnia lakosságának amúgy szerencséje volt a koronás főkkel. A helyi Sóbánya Kastélyban vendégeskedett többek között

Nagy Lajos, Erzsébet királyné és Báthory István, aki – ha hiszünk a krónikások feljegyzéseinek – legalább két napot és három éjszakát töltött a városban.

A több száz éves Bochnia napjainkban nem csupán műemlék bányájával hívja fel a turisták figyelmét. Azon kevés lengyelországi városok közé tartozik, amely megőrizte főtérének középkori elrendezését. Bochnia földalatti gazdagságáról három kis csille tanúskodik a főtér járdáján, azon a helyen, ahol az elmúlt korokban a bánya három legfőbb aknája húzódtott.

Ahol sosem esik az eső

A Bochniai sóbánya Európa legősibb sókitermelő üzege, s egyben a város legdrágább kincse. 1981-ben műemlékké nyilvánították és ma már csak turisztikai és gyógyászati szerepet tölt be. A földalatti objektum a légutak számára optimális mikroklimán kívül többek között műemlék jellegű kitermelt aknákat, kápolnákat (az itteni Szent Kinga-kápolnát 1747-ben alapították), egykori bányászati munkaeszközöket, egy hatalmas 140 hosszú bányacsúszdát, minivasutat és egy sportpályát is kínál az ide látogatóknak. A nagy bányatavakkal tarkított sétáló útvonal során elmélyülhetünk a földalatti világ holdbéli tájat idéző hangulatában. A turisztikai útvonal végigsétálása kb. 2 órát vesz igénybe. A Sienkiewicz szinten (250 méter mélyen) található, imponáló magasságú „Ważyn” kamrát gyógyüdülési és rekreációs célokra alakították át. A maga páratartalmú helyiségben állandó, 14°C–16°C közötti hőmérséklet uralkodik, 1697-től az előző század 50-es éveig folyt benne sókitermelés.

Manapság sokat beszélnek a só egészségre gyakorolt negatív hatásáról. Ezzel egyetértünk, ha túl nagy mennyiségben, ráadásul szájon át jut az emberi szervezetbe. Amennyiben azonban kitermelt aknák közelében sóval telített levegőt lélegzünk be, szögesen ellenkező eredményt érünk el. A mikroelemekben (nátrium-kloridban, kalcium-, és magnézium ionokban) gazdag levegő a földalatti kúra eredményeként jótékonyan hat az ember egészségére, növeli ellenálló képességét és életörömét.

2011. novemberében a Bochniai sóbányában megnyitottak egy a sóbányászat geológiai folyamatait, történelmét és egyéb hagyományait bemutató multimédiális turisztikai

A Sutoris akna a Bochniai Sóbányában

útvonalat. A bányászok munkáját prezentáló kiállítás képekkel, hangokkal és illatokkal tölti meg folyosókat, Szemérmes Boleszláv és Kinga hercegnő uralkodásának idejébe röpítve a látogatókat.

A sóbányászok védőszentje

A bochniai Szent Miklós-bazilika múltja minden valószínűség szerint Szent Kinga alakjához fűződik, aki ezen a helyen alapította meg az első kőből épült templomot. Korábban, Grzymisława, Szemérmes Boleszláv herceg édesanyja kezdeményezésére állt ehelyütt egy kicsiny fából készült templom. A Nagy Kázmér által átépített szentély 1440-ben tűzvész martalékává lett, a helyén emelt új épület viszont Lengyelország legnagyobb vidéki templomának számított abban az időben. A „svéd özönvíz” idején, amikor a város jókora része és szinte az egész templom elpusztult a nagy tűzvészben, a Szent Kingának szentelt (régbben Tizenegyezer Szűznek nevezett) kápolna és a presbitérium egy része furcsamód csaknem teljesen épen maradt.

A Jan Matejko tervei alapján készült, Boldog Kingát ábrázoló oltárképet már nem a mester, hanem egyik tanítványa fejezte be. Amikor a kép első változatát bemutatták a bányászoknak, azok elégedetlenül csóválták a fejüket, azt kívánva, hogy a hercegnőt a festő fiatalabbnak ábrázolja. Matejko igencsak megharagudott, és mivel indulatos ember hírében állt, úgy döntött, hogy a festményt egyik tanítványa fejezi be (1893).

Érdekességek:

- A Bochniai sóbányában található Európa egyik egyedülálló technikai műemléke, egy felvonó-hajtómű, amely párával működtette az aknában üzemelő lifteket. A berendezés máig működőképes, alkalomszerűen be szokták indítani.
- Nagy Kázmér király kezdeményezésére Bochniában alakult meg a beteg bányászok számára fenntartott első lengyelországi kórház és szociális otthon.
- A Bochniai sóbánya Ważyn kamrája (250 méter mélységben) az ember által kialakított legnagyobb földalatti helyiség Európában. A belülről semmivel sem alátámasztott kamra

hossza 255 méter, maximális szélessége 15 méter, magassága 7 méter.

- A XIII. század első feléből származó Sutoris-akna Lengyelország legrégebbi működő aknája. Napjainkban ezen keresztül jutnak le a turisták és gyógyulni vágyók a mélybe.
- A Bochniai sóbányában 2007-ben megszervezett félmaraton bekerült a Guinness rekordok könyvébe, „a történelem legmélyebben megszervezett futása” címmel (a futás 212 méterrel a föld alatt zajlott).
- Só Downhill Verseny – 2008. áprilisában a Bochniai sóbánya adott otthont Lengyelország első, Európa második és egyben a világ harmadik földalatti kerékpár versenyének.

Érdeemes élni az alkalommal:

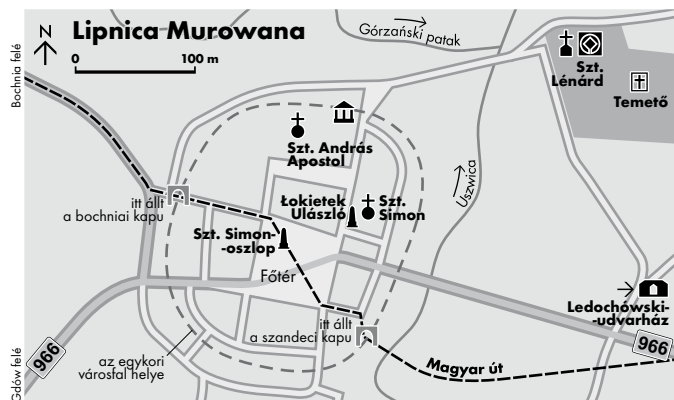
- Bochnia Napok – június.
- Nemzetközi Judo Bajnokság – június (Ważyn-kamra).
- Szent Kinga gyűrűje – június, július. A középkori hagyományok és legendák köré épülő programsorozat más, Szent Kingához kötődő városokban is megrendezésre kerül.

Lipnica Murowana

A „magyar útvonal” fontos megállója

Krakkótól 60 km-re; a 4 sz. úton haladva Bochniáig, majd a 965 sz. úton Nowy Wiśnicz felé, és tovább déli irányba

A Kárpátok hegyvonulatában fekvő festői kis település egykor fontos szerepet töltött be a Lengyelországot Magyarországgal összekötő egyik legfontosabb kereskedelmi útvonal történetében. A városka ugyanis éppen félúton helyezkedett el Krakkó és Újszandec (*lengy. Nowy Sącz*) között, amelytől délre húzódott a magyar határ. A Krakkóból korán hajnalban induló nehéz kereskedő-szekereknek napnyugta előtt mindig el kellett jutniuk a lipnicai főtérig, csak így lehetett garantálni az utazás biztonságát. A városfallal körbevett Lipni-

ca északára mindkét főkapuját bezárta. A főtértől északra fekvő kaput Krakkói, a délit Magyar-kapunak nevezték.

Lipnica a városi jogokat Erzsébettől, Nagy Lajos király anyjától kapta meg 1379-ben, aki fia nevében uralkodott Lengyelországban. A város fénykora a XIV. századtól a XVII. század feléig tartott, ebben az időszakban fontos kereskedelmi csomópontként működött. Délre szövetet, ezüstöt, ólmot és sőt, visszafelé pedig rezes, vasat, bort és olivát szállítottak. Itt pihentek meg a királyi karavánok és lovagok, erre utaz-

tak az udvaroncok és hivatalnokok, de az egyházi méltóságok és képviselők is. A későbbi svédekkel folytatott háborúk tönkretették e gazdasági és kereskedelmi konjunktúrát.

Napjainkban Lipnica, habár nagy történelmi múltta tekint vissza (első Szent Lénárdnak szentelt fatemplomát valószínűleg már 1141-ben megépítették), kicsiny település, ám jellegzetes, középkorból fennmaradt eredeti utcarajzának és XVIII. századi árka-dos főterének köszönhetően megismételhetetlen hangulatot áraszt. Saját szentekkel büszkélkedhet: Szent Simonnal (XV. századi bernardinus prédikátor, a szegények és járványos betegségben szenvedők ápolója), és a XIX. században itt élő nővérekkel – Szent Urszula Ledóchowskával (a Haldokló Jézus Szíve Orsolya-rendi Kongregációja megalapítója, lengy. Zgromadzenie Urszulanek Serca Jezusa Konajacego) és Boldog Maria Teresával (az afrikai rabszolgaság elleni harc szószólója). Szent Simon szülőháza helyén található a nevének szentelt templom, a Ledóchowski grófnők udvarházában pedig a nővérek emléktárgyait őrzik.

A középkori faépítészeti igazi gyöngyszeme az UNESCO világörökség listáján szereplő XV. századi Szent Lénárd-templom. Az oltárt egy Światowid nevű pogány istenség támasztja alá, a presbitérium plafonját díszítő polikrómia a XV. században készült. Lipnica Murowana hírnevét öregbítik az évtizedek óta a város főterén virágvasárnapon szervezett

A Szent Lénárd-templom Lipnica Murowanában

húsvéti pálma-versenyek. A Krisztus jeruzsálemi bevonulására emlékeztető, fűzfából font vallási jelképek közül a legnagyobbak csaknem 30 magasságban szöknek az égig.

Dębno (magyarosan Dembno)

A regényes múltú falu

Az e40 sz. úton haladva, Krakkótól 60 km-re keletre. A falu Brzesko és Wojnicz között terül el

A vonzó „Lengyel reneszánsz útvonal” egyik állomásának neve* azt sugallja, hogy helyén egykor áthatolhatatlan erdő állhatott. A falu legidősebb lakói azt mesélik, hogy a Niedźwiedź patak mellett emelkedett egy óriási, ezeréves tölgy, amely az orosz katonák gyűjtogatásának következtében 1915-ben leégett. Amennyiben ez igaz, a fa nem egy szerelmi légyott tanúja lehetett; a hegytetőn álló titokzatos várkastély ugyanis néhány évszázadon keresztül olyan drámai jelenetek helyszíne volt, amelyeket Shakespeare is elirigyelhetett volna. Mégsem egy *Lear király* vagy egy *Szentivánéji álom* született itt meg, hanem egy csodálatos szerelmes versciklus – a *Célia-versek*, amelyek a magyar reneszánsz legnagyobb alkotásai közé tartoznak. Hogy miként került ide Balassi Bálint a magyar nemzeti költészet megteremtője, a művelt, nyolc nyelven beszélő, ugyanakkor felettébb jóképű és vonzó férfi? Miféle szépség rejtőzött szenvedélyes strófáinak hősnője, Célia neve mögött? A dębnoi vár újabb példája azon közös magyar-lengyel történelmi szálaknak, amelyek oly gyakran éppen Kis-Lengyelországban fonódtak össze egymással.

* A Dębno elnevezés a lengyel dąb, azaz tölgy szóból ered [a ford.]

Balassi Bálint lírai lángolása

Mielőtt Dębno a Magyarországról ideérkezett Wesselényi Ferenc birtokába került volna, a várkastély a lengyel nemesi Odrowąż család tulajdona volt. Wesselényi – Báthory

István bizalmasaként és a király rábeszélésére – nem csupán az elbűvölő birtok tulajdonosává vált, de feleségül vette Szárkándy Annát is, Bekes Gáspár fiatal és szépséges özvegyét (ugyanarról a vállalkozó szellemű hölgyről van szó, aki az első férjétől megörökölt krakkói Kosos-házban magyar borkimérést működtetett). Dębno új tulajdonosának szeretőgázó kötelességei nem tették lehetővé, hogy túl gyakran megforduljon gyönyörű falusi birtokán. Wesselényi idejének nagy részét a király kamarásaként Báthory István közvetlen közelében töltötte, elkísérte őt Gdańsk és Moszkva ellen indított hadjárataiba is, egy lépésre sem távozva ura mellől, annak nagy számú utazása során. Hűségét a király bőségesen megjutalmazta, először a siemieński és mieliński előjáróságot ajándékozta Wesselényinek, majd litván kincstárnok-helyettesnek kinevezve jövedelmező állást ajánlott neki, végül magyar bárói rangra emelte. Életének utolsó szakaszában – a világ talán összes uralkodójához hasonlatosan – Báthory pánikszerűen félt a mérgezésétől, ezért kizárólag magyar bizalmasának volt joga étkekkel kínálnia urát. Báthory István 1586-ban bekövetkezett halála után a szépséges Anna asszony férje nem szűnt meg szolgálni a Lengyel Királyságot, amiért 1590-ben III. Vasa Zsigmond királytól lengyel nemesi indigenátust (lengyel nemesség elnyerése külföldi nemes részéről) kapott kitüntetésképpen. Az uralkodónak adott 10 ezer aranyforintos kölcsön fejében Wesselényi a Dębno melletti Jadowniki és Maszkienice királyi birtokait is elnyerte.

Nincs mit csodálkoznunk, hogy férje második hazája felvirágoztatása érdekében vállalt ilyen intenzív elkötelezettségei mellett Anna kissé elhanyagolva érezhette magát a romantikus érzelmekre hangoló ódon kastélyban. A még ifjú és temperamentumos fiatalasszony

ugyan öt gyermeket szült férjének, ám mégiscsak magyar vér folyt az ereiben! Fejét nem akárki szédítette el, mint a Dębnoi vár jóképű és gáláns vendége, Balassi Bálint. A magyar reneszánsz legnagyobb költőszemélyisége nem csupán kivételes szépségű strófákat faragott, de ritka jó tánctehetséggel is meg volt áldva. Lengyelország nem volt ismeretlen számára. A sors először akkor vetette a Jagellók földjére, amikor Habsburgokat támogató édesapjának, Jánosnak 1570-ben menekülnie kellett hazájából. Az ifjú Bálint egy ideig a Krosno melletti Odrzykońban és Rymanowicében tartózkodott, megismerte Krakkót és a kis-lengyelországi udvari életet, és minden valószínűség szerint tudott olvasni és jól kommunikálni Jan Kochanowski nyelvén. E női bájakra érzékeny költő valószínűleg kissé több időt töltött a dębnoi várban, mint eleinte tervezte, mert 1589. őszétől 1590. májusáig ott tartózkodott. Így hát az először Bekes, majd Wesselényi nevét viselő Szárkándy Anna – Balassi kilenc szerelmes verséből álló Célia-ciklusának hősnőjeként – az irodalomtörténetbe is bevonult, a lengyel szál pedig mind a kiváló magyar humanista életében, mind a híres Balassi-strófa történetében hasonlóan mély nyomokat hagyott (különösen a dębnoi múzsának köszönhetően).

A gyönyörű emlékek ellenére Szárkándy Anna életét nehéz lenne boldognak nevezni. Élete két legfontosabb férfija ugyanabban az 1594. esztendőben halt meg, mindkettő 40 éves korában. Wesselényitől született öt gyermeke közül két leánya még gyermekkorában elbúcsúzott életétől, a többiek gyermektelenül haláloztak el, kihalásra ítélve a dinasztia eme ágát. Legnagyobb bűnéért, a költő iránt érzett szerelméért Anna a vár keleti részében, egy ablakfülkével rendelkező emeleti szobában építettett kis kápolnában vezekelt Isten előtt. Pontosan tíz évvel férje és szeretője halála után, 44 évesen távozott az élők sorából. A krakkói ferences kolostorban férje tiszteletére emelt síremlék a város 1850. évi nagy tűzvészében megsemmisült. Balassit a törökök által körbezárt Esztergom ostrománál ragadta el a halál, amelyet – ha hinni lehet a feljegyzéseknek, önmaga keresett.

Dębnohoz nem csupán ez az egy romantikus história kötődik; az ódon várkastély falai számos emléket őriznek. Időről időre egy csapat varjú emelkedik a magasba és kering ijedten, hangos káromást hallatva a várárok felett. Ilyenkor egy a vár zugaiban bóklászó fehér dáma alakját lehet megpillantani a holdfényben: Anna Tarlówna, a későbbi vártulaj-

A dębnoi vár

donos leánya szellemét. A leányt elevenen befalazták az egyik szobába. Szerencsétlen szerelembe esett apja udvaroncával, Jannal, és amikor a dolog napvilágra került, a felbőszült Tarlo azonnali férjhezmenetelre kötelezte leányát a saját maga által kijelölt, megállapított férfihez, avagy... Annának szörnyű halállal kell meghalnia. Azokban az időkben ugyanis, amikor olyannyira fontos volt, hogy semminemű folt ne essék a nemesi címeren, csupán e két lehetőség jöhetett számításba. A makacs tizenöt éves lány természetesen a halált választotta. Azon a helyen, ahol befalazták, a xx. század elején egy csontvázat és egy aranyszőke varkocsot találtak.

A várkastély legendái még egy romantikus történetet idéznek, egy középkorban kibontakozott különleges érzelemről. A várkastély egyik tatár hadifogságba esett örökösnoje feleségül ment egy tatár férfihez, aki szabadon engedte foglyát, majd áttért a keresztény hitre.

A nemesi kultúra visszhangjai

A dębnoi vár kétségkívül a késő-középkor legérdekesebb műemlékei közé tartozik Lengyelországban. A gótikus és reneszánsz elemeket egyaránt ötvözi magában, ami ritkaságnak számít ilyen épületek esetében. Egy lovagi-nemesi székhelyhez illően a vár rendelkezik a hagyományos védelmi elemekkel, ám az építetők e téren – ha szabad így fogalmazni – nem estek túlzásokba. A tulajdonosok elképzeléseiben jóval inkább egy kényelmes, festői fekvésű rezidencia szerepelt, mint egy bevehetetlen erőd. Wesselényinek gondja volt rá, hogy a reprezentatív kastély késő-reneszánsz elemekkel gazdagodva még szemrevalóbbá váljék. Amúgy is gyors átépítést igényelt az előző tulajdonosok idején kitört tűzvész miatt. A három éven át tartó újjáépítés során gondoskodtak a friss vakolatról, az ablaknyílások körül díszes sgraffitok jelentek meg, az északi részen található órallást attikával egészítették ki. A várba egy imponáló kőből készült portálon keresztül lehetett belépni.

A várban ma a tarnówi Helytörténeti Múzeum kirendeltségének székhelye működik. Szobái reprezentatív lakótereket és gazdasági helyiségeket tárnak a látogatók elé (az országban egyedülálló gyűjtemény). Szemrevételezhetőek a régi vár konyhájának berendezési tárgyai, megszagolhatóak a benne szárított gyógynövények. A Lovagterem ölengyel kas-

télyszobának megfelelően került kialakításra. A múzeum fenntartói ily módon kísérelik meg közelebb hozni az érdeklődők számára a tágan értelmezett nemesi-lovagi kultúrát.

Szent Kinga nyomai

Dębno falu plébániája valószínűleg már a XIII. században megalakult. A hagyomány szerint a kis fatemplomot a tatárok elől menekülő Kinga hercegnő csodálatos megmenekülésének emlékére állították, köszönetképpen. Az eljövendő szent akkor látogatott el Dębnoba, amikor Lengyelországot épp a tatár hordák dúlták. Nem tudni, hogy Kinga hercegnő életben maradt volna-e, ha a helyi parasztok nem menekítik meg őt, udvarhölgyeivel együtt a pogányok kardja elől. A ma Szent Margit nevét viselő (*lengy.* św. Małgorzaty) szentély egy gótikus kőépület, amelyet 1470-ben alapított Jakub Odrowąż. A főoltárban található késő-gótikus festett triptichon (1510–1520) eredetije a krakkói Nemzeti Múzeumban tekinthető meg. A templom polikrómiája a Szent Margit életéből és szenvedéstörténetéből vett jeleneteket ábrázolja.

Szent Kinga XVIII. századi figurája a Niedźwiedź patak fölött áll, a dębnoi útszéli figurák egyikeként.

Érdemes élni az alkalommal:

- A Dębno-ban általában szeptember utolsó vasárnapján megrendezett Nemzetközi Lovagi Torna „Tarlówna arany varkocsáért” (*lengy.* Międzynarodowy Turniej Rycerski „O złoty warkocz Tarlówny”) Kis-Lengyelország legfontosabb ilyen jellegű eseménye. A látványosság, amelyben többek között Szlovákiából és Magyarországról érkező hagyományőrző lovagrendek (Magyarországról például a visegrádi Szent György Lovagrend) vesznek részt, évről-évre több ezer nézőt vonz.
- A vár kiváló akusztikával rendelkező négyszögletű udvara és koncertterme nagyszerű környezetet teremt hangversenyek megrendezésére. „A középkor őszen – reneszánsz tavaszán” (*lengy.* „Jesień średniowiecza–wiosna renesansu) kulturális-tudományos rendezvénysorozat keretében régi korok, korabeli hangszereken előadott zenéjét élvezhetjük.

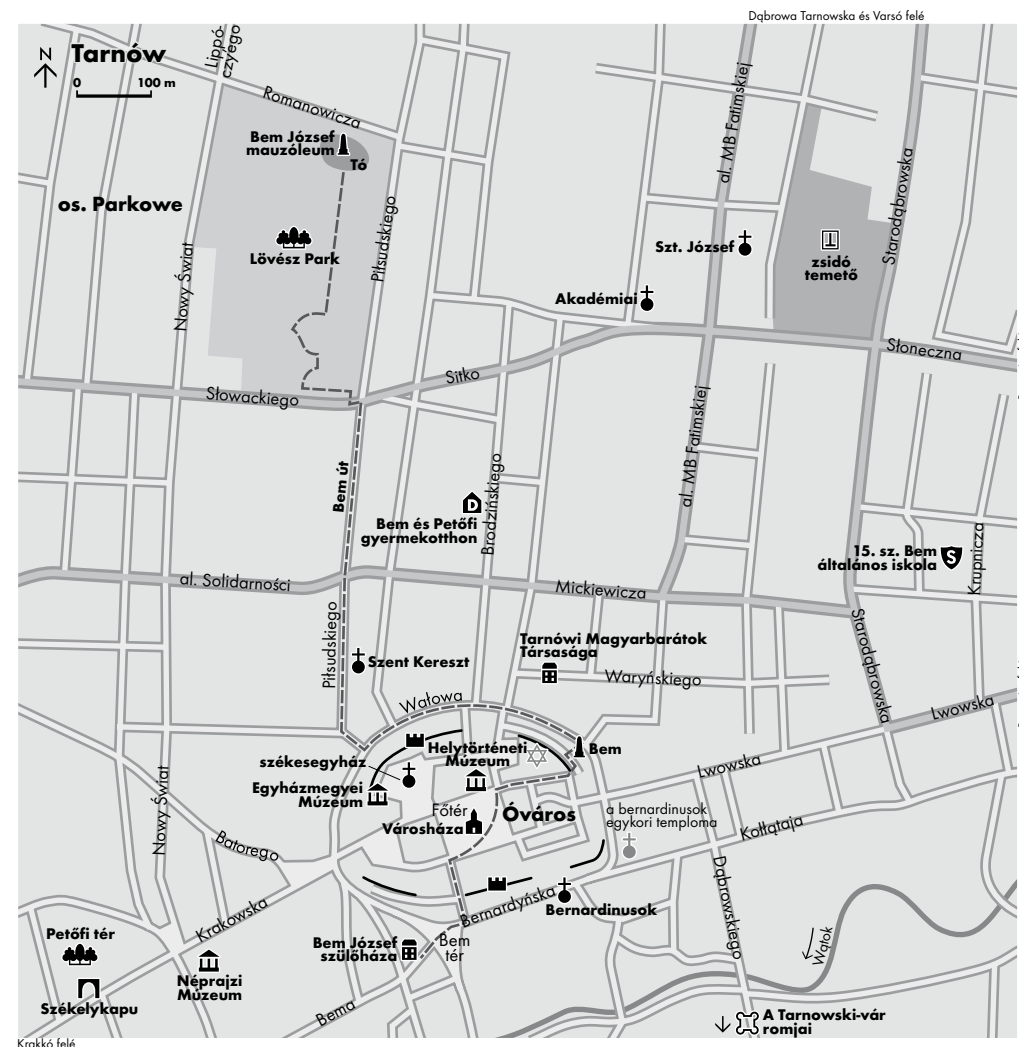
- A dębnoi várban júliusban és augusztusban megrendezésre kerülő „Nyár zenéje” Kamarazenei Fesztivál (*lengy.* Festiwal Muzyki Kameralnej „Muzyka Lata”) a klasszikus zenei kedvelőinek nyújt igazi csemegét.
- A vármúzeum szeretettel látja az érdeklődőket a szentivánéji (június 24.) Múzeumok Éjszakája (*lengy.* Świątojańska Noc Muzealna) keretében szervezett éjszakai múzeumlátogatásra. Az eseménysorozat programjában koszorúköltő verseny is szerepel.

Tarnów

A legmagyarabb lengyel város

87 km-re Krakkótól keletre, a 4 sz. úton haladva

A Piastokig visszanyúló, hosszú évszázados történelmi hagyománnyal rendelkező várost a magyar turisták is igen gyakran felkeresik. Nem csoda, hiszen itt látta meg a napvilágot a két baráti nemzet közös hőse – Bem József tábornok. E városban – a magyar Lippóczy családnak köszönhetően – már a XVIII. század második felétől lehetőség nyílt megkóstolni a nem túl messze fekvő Tokajból ideszállított kifinomult ízlésvilágú magyar borokat. És végül az sem véletlen, hogy Tarnów egyik testvérvárosa a magyar Kiskőrös – Petőfi Sándor szülővárosa. Tarnów festői hangulatú sikátoraiban sétálva alkalmunk nyílik találkozni a hős Bem tábornokkal – a magyar és lengyel történelem legendás alakjával, és segédtisztjével, Petőfivel – a legnagyobb magyar költők egyikével, valamint sok más személyiséggel, akik a Népek Tavaszának hőseinek nyomába lépve hozzájárultak a lengyel-magyar kapcsolatok elmélyítéséhez. A városban van Bem Józsefről elnevezett tér, utca és iskola, és van Petőfi tér is, ellátogathatunk a két hős nevét viselő gyermekotthonba, vagy sétálhatunk a Lippóczy Norbert utcán – lépten-nyomon belebotolunk a magyar-lengyel közös történelmi múltat dokumentáló szobrokba és emléktáblákba. Tarnówban időről-időre iskolaközi magyar versmondó versenyeket rendeznek, és minden bizonnyal egyetlen más

kis-lengyelországi település lakossága sem versenyezhet e várossal Petőfi Sándor nyelvének ismerete tekintetben. Folyékonyan vagy dőcögve, de nagyon sokan beszélnek itt magyarul. A Magyarokat Segítő Társadalmi Bizottság átalakításával 1956-ban életre hívott Tarnóvi Magyarbarátok Társasága eredményesen gondoskodik a két kultúra közti közvetítésről és a nyelvi akadályok leküzdéséről. Úgy tűnik, még a tarnóvi mikroklíma is a lengyel-magyar barátság magas hőfokát hivatott szimbolizálni, ez ugyanis Lengyelország legmelegebb városa. És mivel pár száz évvel ezelőtt minden a borral kezdődött, érdemes felhívni a figyelmet a napsütötte Tarnów vidékét is érintő lengyel borászat mai újjászületésére.

Nehéz megállapítani, honnan származik a város neve. Lehetséges, hogy a lengyel „tarnina”, azaz kökény szóból eredeztethető, amelynek sötét bokrai egykor a környező dombokat borították. Tarnów fejlődésének alapjait a Magyarországról a Balti-tenger felé tartó kereskedelmi útvonal teremtette meg, városi jogait Spycimir Leliwita krakkói vajdától kapta (1330). A város évszázadokon keresztül (egészen 1787-ig) a prominens Tarnowski, Ostrogski, Zasławski és Sanguszki családok kezében volt.

Szapolyai János, a vár vendége

A város a XVI. században élte legnagyobb virágzását, amikor Tarnówt Jan Twardowski lengyel királyi koronahetman* örökölte meg. E kiváló gazda, szervező és politikus szülőházát csodálatos reneszánsz rezidenciává alakította át, ahol kora legfelvilágosultabb szellemeit látta vendégül. Elérte, hogy egy adott pillanatban Európa szemei is Tarnów – pontosabban annak Szent Márton hegye – felé fordultak, ahol 384 méter magasságban büszkén emelkedett a Twardowski-család fészke. A hetmanhoz különleges vendég érkezett – Szapolyai János magyar uralkodó –, aki orvmerénylettől tartva Lengyelországban rejtőzött el, először a Krosno melletti Odrzykoń várában, majd a hetman meghívására csaknem fél évet töltött Tarnówban. Twardowski az egész várat, továbbá – amint azt az igazi szláv vendégszeretet megkívánja – a város összes bevételét az uralkodó rendelkezésére bocsátotta, aki később bőségesen megjutalmazta Tarnów polgárait, olyan privilégiumot adományozva nekik, amelynek köszönhetően a tarnóviai évi 500 zlotyi bevételre tehettek szert a kassai és más

* A XVI–XVIII. századi lengyel-litván államban használt katonai cím; a miniszteri rangban álló nagyhetman vagy koronahetman (*lengy.* hetman wielki koronny) volt a fegyveres erők parancsnoka, a király távollétében a hadvezér is [a ford.]

magyarországi kereskedelmi vámokon. A király természetes módon nem felejtkezett el vendéglátójáról sem, akit 150 fős kíséretével együtt viszonzásképpen meghívott magához Nagyváradra. A két hétig tartó látogatás során állítólag 106 hordó magyar bor fogyott el. A magyar nedűnek köszönhetően némileg enyhült Hieronim Łaski [*magyarosan* Laszky Jeromos, halálra ítélt lengyel nemes – a ford.] tetteinek megítélése is, és a király – barátja, Jan Twardowski nem kis közbenjárására – szabadon bocsátotta börtönéből a főurat.

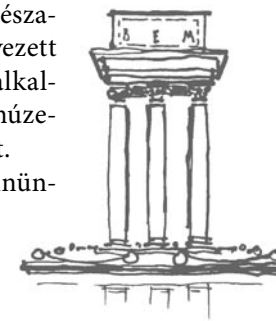
Tarnów sokkultúrájú város. Az évszázadok során különféle nációk: zsidók, németek, ukránok, skótok, osztrákok, csehek és cigányok állapotok meg benne, maradandó nyomot hagyva a város történetében. Dél-Lengyelországban – Krakó után – itt található a legnagyobb műemlék épületegyüttes. E különleges kis-lengyelországi várost ezért többféle prizmán keresztül is felfedezhetjük; barangolhatunk benne a lengyel-magyar kapcsolatok emlékeit kutatva, az itáliai reneszánsz gyöngyszemeit megcsodálva, a zsidók tragikus sorsának állomásain eltűnődve, vagy éppenséggel az utolsó cigánytáborok karavánjait követve.

Erdély védelmezőjének nyomában

A Bem József tábornok tér (régebben Burek vagy Szentlélek tér) lehet sétánk kiindulópontja, amely során bejárhatjuk a Népek Tavasa hőiséhez kapcsolódó helyszíneket. A tér északi részén állt ugyanis e kiváló tarnóvi polgár szülőháza. E tény a ház falában elhelyezett emléktábla dokumentálja, amelyet 1910-ben, a tábornok halálának 60. évfordulója alkalmából avattak fel. A Főtéren (*lengy.* Rynek) álló reneszánsz városházában található múzeum pedig egykor a Bem tábornok életét bemutató állandó kiállításnak adott otthont.

A Főtérről nyíló öreg kis utcák egy városfal melletti terecskére vezetnek bennünket; 1985 óta itt áll Bem magyar tábornoki ruhában ábrázolt, bronzból készült szobra, talapzatán e felirattal: „Bem József tábornok. Tarnóvi polgár. Lengyel és magyar hős.” A szobrot az 1956-ban alapított Magyarbarátok Társasága kezdeményezésére állították, amelynek székhelye nem messze található.

Az egykori lövészegylet kertjéből kialakított klasszicista stílusú városi parkban csodálhatjuk meg Bem tábornok reflexióra indító mauzóleumát. A messziről szembetűnő,

Bem tábornok mauzóleuma Tarnówban

korinthoszi oszlopfőkkel díszített karcsú oszlopok a Népek Tavaszának hamvait őrző szarkofágot emelik a magasba (a püspökség nem egyezett bele a tábornok katolikus temetőben történő elhelyezésére, mivel Bem áttért az iszlám hitre). A mauzóleumot körbevevő golyók a tüzéséget hivatottak szimbolizálni. A mauzóleumot egy festői tavacska közepén álló, nyáron vízililiomokkal körülvevett szigeten helyezték el 1929-ben. Tervezője az elismert krakkói építész, Adolf Szyszko-Bohusz, Tarnów megrendelésére fogott a munkálatokhoz, amikor a városvezetés kezdeményezte a tábornok hamvainak Aleppóból történő hazaszállítását. A koporsót egy speciális vonattal szállították Jugoszlávián és Magyarországon keresztül. Bem apót, amint életében, úgy halálában is mindenütt nagy pompával fogadták. Budapest különleges fogadtatásban részesítette a tábornokot: koporsóját – amely előtt a főváros lakossága is leróhatta kegyeletét – a Magyar Nemzeti Múzeum lépcsősorán ravalozták fel. A következő állomás Krakkó volt, ahol a szarkofág pár órára a Waweli királyi vár udvarán pihent meg. Amikor a különvonat végül megérkezett a tarnóvi pályaudvarra, 21 ágyúlövésből álló dízsorúzzal, és három – a lengyel, a magyar és a török – nemzeti himnusszal üdvözölték a város szülöttét. A tábornok hamvait a pályaudvartól egészen a mauzóleumig tarnóviai éljenző tömege kísérte véső nyugvóhelyére.

A korábbi tervek szerint a tábornokot Varsóban, vagy Krakkóban kívánták eltemetni, ám végül az a döntés született, hogy a nagy lengyel szülővárosa, Tarnów szolgáljon végső nyughelyeül. Szarkofágján a „Józef Bem” valamint az 1794–1850–1929 dátumok szerepelnek, mellette magyar („Bem Apó a Magyar Szabadságharc legnagyobb hadvezére 1848–1849”) illetve török nyelvű felirat.

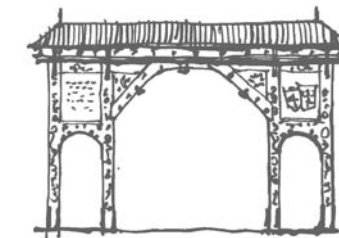
Egy kis magyar szeglet

Van egy hely Tarnówbán, amelyet nem lehet kihagyni, ha az ember a magyar-lengyel barátság történetét kívánja megismerni. A Krakowska utca mellett fekvő Petőfi Sándor tér – ha lehet így fogalmazni – egy igazi kis magyar szegletet képez Lengyelország e legmagyarabb városában. A magyar romantikus költészet kiváló képviselőjének, a budapesti ifjúság szellemi vezérének, s egyben Bem segédtisztjének mellszobrát a magyar kormány ajándékként állították 1986-ban.

A magyar költő szobra nem az egyetlen Duna menti akcentus e csendes, utcaajtól elszigetelt kis terecskén, ahol eltűnődhetünk közös történelmünk eseményein. A novemberi felkelés egyik ütközete – az Ostrołękai csata, amelyben Bem tábornok nagy hősiességet tanúsított – 170. évfordulóján, 2001. május 26-án a magyarok egy székelykaput adományoztak a városnak. A fából készült, Bem Józsefről és Petőfi Sándorról elnevezett, gazdagon díszített kapun nincsenek ajtók; mindig nyitva áll, ahogyan a székelyek vendégszerető szíve is, amint azt a kapu felirata is jelzi: „Béke a belépőkre, áldás a kimenőkre!” A tartós és szoros magyar-lengyel kötelékek szimbólumaként állított székelykapu a két létező ilyen típusú lengyelországi építmények egyike. Lásd: *Szent Kinga városa*, 107. old.

Ám ez még nem minden. A téren található titokzatos faoszlopok, az ún. kopjafák egykor a magyar katonák sírjait díszítették, hősies tetteiket dicsőítve. Az Erdélyben élő székelyektől eredő évszázados szokást Tarnów is átvette, midőn két kopjafát állított a kis téren. A régebbi, 2006-ból származó fejfát gömörmihályfalvai Forgon Mihály (1885–1914) emlékére állították. A magyar jogász, történész és katona a przemysli erődért folytatott küzdelem során kapott sebesülésébe halt bele, Tarnówbá történő átszállítását követően, 1914-ben. Itt is temették el, sajnos azonban a nyugvóhelyeül szolgáló 202. számú katonai temetőt az elmúlt század 70-es éveiben tönkretették. Így a székelykapunál emelt kopjafa egyszersmind sírkövét is szimbolizálja.

2008 óta egy másik kopjafa is gazdagítja a magyar terecskét: az 1996-ban elhunyt Lipóczy Norbertnek állít emléket, aki Bem apó szülővárosába beleszeretvén – a hős tábornok nyomdokaiba lépve – nagyban hozzájárult a magyar-lengyel kapcsolatok elmélyítéséhez.

Székelykapu Tarnówbán

Egy vásznon zajló nagy csata

A tarnóvi Helytörténeti Múzeum (*lengy.* Muzeum Okręgowo) évek óta akciót folytat egy monumentális festmény, az ún. Erdélyi Panoráma fellelhető részleteinek összegyűjtése érdekében. Az 1897-ből származó, „Bem Erdélyben”, „Bem és Petőfi”, vagy „A Nagyszebeni csata” címen egyaránt ismert panoráma-kép Nagyszeben bevételének (1849. március

11.) jeleneteit ábrázolja. A nagyszabású festményt Jan Styka kiváló lengyel csatakép-festő irányítása alatt készítette egy csoport festőművész. Az imponáló méretű, 15 × 120 méteres vásznon három magyar (Margitai Tihamér, Vágó Pál, Spányi Béla) és három lengyel (Tadeusz Popiel, Zygmunt Rozwadowski, Michał Wywiórski) valamint egy német művész (Leopold Schönchen) dolgozott közösen. A képet Lembergben, Budapesten és Varsóban is bemutatták, ám sajnos a kiállításokat követően darabokra vágták, és részeit eladták lengyelországi és külföldi magángyűjteményeknek. A hatalmas kép eddig fellelt részletei lengyelországi és külföldi magángyűjteményeknek. A hatalmas kép eddig fellelt részletei lengyel múzeumok kollekciónak gazdagítják (Varsó, Tarnów, Krosno, Łęczycza). A tarnówi múzeum több kép-részletet mondhat magáénak, amelyek közül a legnagyobb (385 × 328 cm) a magyar sereg utóvédjeit ábrázolja, akiket Bem József tábornok vezetett a Nagyszebeni csatában, 1849. március 11-én.

Bem apó

Józef Zachariasz Bem (*magyarosan* Bem József), Lengyelország és Magyarország nemzeti hőse 1794-ben született Tarnówban. Csupán első, fiatalkori éveit töltötte e városban, mégis életében annyi mindent tett a számára oly drága – és a lengyel valamint magyar nemzet által is nagyra becsült – szabadságért, hogy szülővárosa azóta is ritka odaadással ápolja a lengyel-magyar barátságot. A majdani tábornok a Varsói Hercegség megalakulásakor (1807) hagyta el Tarnówt, amikor szülei úgy döntöttek, hogy a család Krakkóba költözik. Alig múlt 15 éves, amikor belépett a Varsói Hercegség seregébe, és karrierje ettől a pillanattól fogva villámgyorsan felívelt. Bem kétségkívül szimpátiát ébresztett az emberekben, erről tanúskodik beceneve is – ám mielőtt az „apó” magyar elnevezés ráragadt volna, a lengyelek szívét is megnyerte, először a napóleoni hadjáratban (1812), majd a novemberi felkelésben (1830–1831) való részvételével. Hosszú párizsi emigrációja után a Népek Tavaszán Bécset védelmezte a Habsburgok seregei ellen, a város kapitulációját követően pedig, a szabadság eszméjétől átitatottan Magyarországra indult, ahol kinevezték az erdélyi magyar haderő parancsnokává (ekkor vált Bem apóként legendás magyar hőssé). Magyar földön óriási népszerűsége tett szert, mivel stratégiai ismereteinek, hadvezéri képességeinek és a győzelemben vetett hitének köszönhetően teljes egészében sikerült az osztrák seregeket kivernie Erdélyből. Döntő jelentőségű

A tarnówi Városháza
– a Helytörténeti
Múzeum székhelye

volt a győztes Nagyszebeni csata, amelyben a lengyel tábornok az egyesült osztrák és orosz erőket is visszaverte. Sajnos az orosz hadsereg későbbi intervenciója megfordította a háború menetét. A szabadságharc végső fázisában a magyar hadsereg főparancsnokának kinevezett Bem apó lelkesedése ellenére a forradalmat nem sikerült megmenteni.

A tábornok maradék hadaival török földre távozott. Hogy beléphessen az ottani hadseregbe, áttért az iszlám hitre és felvette a Murad nevet. Számos lengyel és magyar tett hasonlóképpen, akiket éltetett a remény, hogy Törökországgal összefogva, közösen fel lehet lépni Oroszország ellen. „Nem személyes ambícióból döntöttem úgy, hogy feladom őseim vallását – mondta volt egyszer – hanem hogy ezt az utolsó látott lehetőséget megragadva kivívjam e két elnyomott testvéri nemzet függetlenségét; a formát feláldozván, nem cseréltem le szívemet, amelyben hitem megmaradt”. Egy évvel később (1850. december 10-én) maláriás láz következtében halt meg Aleppóban (a mai Szíriában), ahol a muzulmán Dzsebel El Isam katonai temetőben temették el.

Bem József tábornok nem csupán a szabadság tántoríthatatlan védelmezője, kiváló stratégia és Lengyelország jó hírért terjesztő hazafi volt. Különböző kutatásokat végzett a hadseregben alkalmazott rakéták működésével kapcsolatban, és franciaországi emigrációja idején egy sor találmányát publikálta. Segédtisztje és személyes barátja volt a kiváló magyar költő, Petőfi Sándor.

1929-ben a tábornok hamvait ünnepélyes keretek között hazaszállították immáron szabad hazájába, és a tarnówi városi parkban található Mauzóleumban helyezték örök nyugalomra.

Egy lengyel lelkű magyar

Tarnów városának díszpolgára Lippóczy Norbert 1902-ben született a Tokajtól nem messze fekvő Tállyán. A nemesi származású Lippóczyak nemzedékek óta hódoltak a bortermelés szenvedélyének. A Tokaj-hegylajka napsütötte dombjai fajtájában egyedülálló szőlői olyan kiváló aszúbor adnak, amely a Lippóczyak közvetítésével már 1764-ben eljutott a lengyel aszúborokra is, a XIX. és XX. század fordulóján pedig még az amerikaiak is belészerettek. Norbert édesapja (id. Lippóczy Norbert) felesküdtött misebor-szállítóként 1929-ben személyesen érkezett Tarnówa, hogy a háború folytán megszakadt kereskedelmi kapcsola-

tokat újjáélessze. Megnyitott a városban egy borlerakat-képviselőt, amelyet Debreceni Agrártudományi Egyetemen végzett fia (ifj. Norbert) vezetett. Így kezdődött Lippóczy Norbert életében egy új, tarnóvi fejezet, amely akár filmforgatókönyvként is nagy sikerre tarthatna számon. Az ifjabb Lippóczyt a határon az NKVD letartóztatta és öt évre szovjet lágerbe internálta. Tarnówa csak 1953-ban, Sztálin halála után, és feleségétől, Kornéliától való 14 év különválás után térhetett vissza. A háború után uralkodó trendeknek megfelelően cégét államosították és beolvastották a „Powin” élelmiszer feldolgozó üzembe, ahol az ecetrészleg vezetőjeként kapott munkát. A drámai 1956-os esztendőben, amikor a tarnóviaiak spontán módon segítették a szovjet megszállás ellen harcoló magyarokat, Lippóczy véradási akciókat szervezett és létfontosságú élelmiszereket gyűjtött a budapesti lakosság számára. Egyik alapító tagja volt a máig működő tarnóvi Magyarbarátok Társaságának. Ez a hallatlanul aktív, nagy szívvel, kimeríthetetlen energiával és számos passzióval rendelkező ember jeles gyűjtő is volt, és sok, életében felhalmozott emléket hagyott maga után a tarnóviai számára. A szőlészet és borkészítés tudományához kapcsolódó, 25 ezer példányból álló (a világ egyik legnagyobb), impozáns exlibris gyűjteménye nagyrészt a tarnóvi Helytörténeti Múzeumba került. A város Egyházmegyei Múzeuma (amely Lengyelország legrégebbi egyházmegyei múzeuma) nagyszerű népművészeti kollekciókkal (európai üvegfestészet és egyéb érdekességek) gazdagodott a magyar borász gyűjtőszervezetének köszönhetően.

Lippóczy Norbertet többek között Magyar Köztársasági Érdemrenddel és a Lengyel Kultúráért Érdeméremmel tüntették ki. 1992-ben, 90. születésnapján Tarnów díszpolgárává választották. Négy évvel később halt meg. A tarnóviainak máig hiányzik ez a kedves, kulturált és a mindenkivel mindig előzékeny öregúr, aki felesége kezét szorongatva sétált a városnak arra a pontjára, ahol éppen történik valami, légyen az koncert, kiállítás, vagy bármi egyéb. Feleségével, Kornéliával haláláig elválaszthatatlan párt alkottak. Együtt is nyugszanak a tarnóvi Öreg Temetőben.

Érdekes élni az alkalommal:

- Tarnów Napok – minden év júniusában szervezett, kultúrák találkozását célzó program-sorozat. A számos rendezvény (koncert, happening, kiállítás, kirakodóvásár, történelmi

bemutató) keretében magyar, szlovák és ukrán partnervárosok művészei lépnek fel.

- A Galíciai Zsidók Emléknappja (*lengy. Dni Pamięci Żydów Galicyjskich*) – júniusban, a tarnóvi zsidók nácik által történő megsemmisítésének évfordulóján (első akció: 1942. június 11.) megemlékezéseket tartanak a tömeggyilkosság helyszínén, a Tarnów melletti Buczyna erdőben. A lerombolt tarnóvi zsinagóga helyén zsidó zenei dallamok csendülnek fel a legjobb lengyelországi és külföldi zenekarok előadásában.
- A Felfedezett Zene Nemzetközi Fesztiválja Lengyelország egyetlen olyan fesztiválja, amelyen eddig nem ismert (lengyel és külföldi) kamarazenei és szimfonikus műveket adnak elő. Az újonnan felfedezett zeneművek évtizedeken, sőt olykor évszázadokon át kéziratokban kallódtak kolostorok, paloták és múzeumok archívumaiban, vagy magángyűjteményekben. A rendezvénysorozat 1994 óta minden évben megrendezésre kerül Tarnówban és Lengyelország több tucat városában (május).
- A Tarnóvi Filmdíj a gdyniai filmfesztivál után a második legnagyobb lengyelországi filmszemle, amely keretében a legjobb lengyel játékfilmek kerülnek bemutatásra. Az első díjazott jutalma egy Maszkaron-szobrocska (május).
- A Nemzetközi Roma Emléktábor (*lengy. Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów*) – a júliusi hagyományos cigánykaravánokkal történő vándorlás a II. világháborúban, a németek megsemmisítési akciója során kivégzett romák halálba vezető, tragikus útjának a felidézése. A rendezvény egyben a roma kultúra sokszínűségére is fel kívánja hívni a figyelmet, esélyt teremtve a roma etnikai kisebbség jobb megismerésére.
- Tarnów a lengyel kabaré fővárosa. A tarnóvi Ludwik Solski Színház minden évben megrendezi a Lengyelországi „Thália” Vígjáték Fesztivált (*lengy. Ogólnopolski Festiwal Komedii „Talia”*) (október).
- A novemberben megrendezésre kerülő ArtFest egy interdiszciplináris művészeti fesztivál, amely a legújabb képzőművészeti, zenei és parateátrális tendenciákat prezentálja.

Érdekeségek:

- Tarnówban született Michał Heller atya, fizikus és kozmológus professzor, a rangos (a tudomány és vallás közötti akadályok leküzdéséért odaítélt) Templeton-díj első lengyel kitüntetettje.

- Tarnów volt Galícia egyetlen vidéki városa, ahol 1911-től elektromos villamos üzemel. A város kék-arany címerével ellátott, növényekkel és virágokkal díszített tarnóvi piros villamosokat kedveskedve „katicabogaraknak” nevezték el.
- Tarnów a vadászkutya tenyésztés fontos központja. Kétévente a város közelében zajlanak a Kazimierz Tarnowski Field Trial mezei próbák – a vizslák számára szervezett versenyek a kutyák született képességeit hivatottak felmérni.
- Tarnów a legmelegebb lengyel város. Éves középhőmérséklete az utóbbi 30 évben 8,7°C volt. A város legmelegebb pontja a Park Sanguszków déli része. A város egykori tulajdonosai megpróbálták itt szőlőt termesztetni, mert észrevették, hogy a növények vegetációs időszaka e területeken kivételesen hosszúra nyúlik.
- Tarnówban működik Lengyelország egyetlen Roma Múzeuma (a Helytörténeti Múzeum részlegként).

Fontos cím:

- Tarnóvi Magyarbarátok Társasága, Tarnów, Waryńskiego u. 10, tel. (+48) 14 621 17 06. A Bem József tábornok alakjához fűződő helyek és a lengyel-magyar barátság elhivatott népszerűsítője.

Biecz

A 331 hordó magyar borral teli város

125 km-re Krakkótól délkeletre, az e40 sz. úton haladva Brzesk felé, majd a 75 sz. úton délre Jurków felé, majd a 950 sz. úton Biecz felé

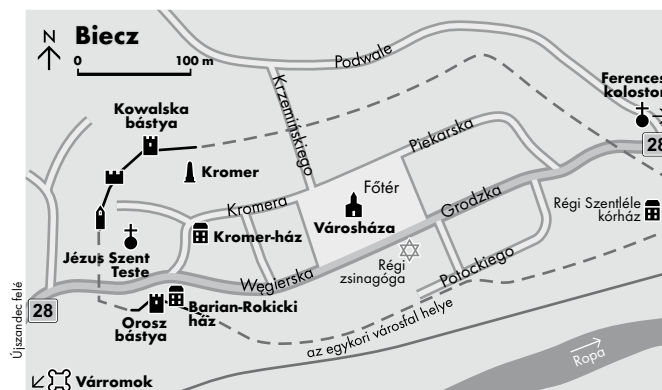
Az Északi-Kárpátok hegyvonulatának festői környezetében, a Ropa folyó bal partján fekvő kisváros nem ok nélkül büszkélkedhet a Lengyel Kárpátalja Gyöngyszeme elnevezéssel. A messziről is látható, régmúlt idők emlékeit őrző falak és bástyák, valamint a középkori

épületegyüttes okán a gorlicei járáshoz tartozó Bieczet a lengyel Carcassonneként is emlegetik. Az egykor három várral, barbakánnal, udvari székhellyel és királyi városi ranggal rendelkező (XIV–XV. század) Biecz az elmúlt századokban fontos határmenti erőd szerepét töltötte be. Feltételezések szerint a területi széttagoltság korában, I. Łokietek Ulászló (Károly Róbert felesége, Erzsébet apja) uralkodása alatt kis ideig a főváros szerepét töltötte be. (1311–1312). I. Łokietek Ulászló választása ezért esett Bieczre, mivel a város igen közel feküdt a szövetséges Magyarországhoz, amely támogatta a lengyel uralkodót az ország egyesítéséért folytatott küzdelemében.

A kisváros ma saját címerrel és egy középkori feljegyzések alapján rekonstruált hejnal* rendelkezik, amely egy ideje ismét a városháza tornyából hangzik fel minden délben. Biecz megyén át vezet az egyedülálló faépítészeti útvonal, valamint az I. világháborús temetőket tömörítő útvonal is.

Hóhér-akadémia

Nincs talán olyan turista, aki Anjou Hedvig kedvelt városába érkezvén ne tenné fel a híres bieczy hóhér-iskolára vonatkozó kérdést. Habár a helyi múzeumban valóban meg lehet tekinteni a hóhér-mesterség legfőbb eszközeit (a tortúrák is a hóhérok munkakörébe tartoztak), a XIX. századi revelációk, amelyeket egy újságíró jegyzett fel, sokkal inkább a mese világát gazdagítják. Bieczben nem létezett hóhér-iskola, viszont a régmúlt idők szokásainak megfelelően a település meglehetősen szigorú törvényekkel rendelkezett. A város egykor egy nagy járás fővárosaként a bíróságok központjául is szolgált. „A szent igazság mestereként”

* A nap bizonyos időszakában – általában a városháza tornyából – felhangzó zenei dallam, legismertebb változata Krakkóban hallható [a ford.]

A biecki Városháza

emlegetett biecki hóhér vérbeli profiként sosem kontárkodta el munkáját, az 1616 óta pallosjoggal rendelkező város pedig borsos fizetség fejében kikölcsonozta e komor szakma képviselőjét a hóhér-hiánytól szenvedő környező kisvárosoknak. A biecki hóhér nem panaszkodhatott munkahiányra. Szakavatottan segítette a túlvilágra az utakon garázdálkodó gonosztevőket (pl. a kereskedelmi karavánok „beszkidnyik”-nek nevezett rablóit), akiket mágnesként vont a Rusz föld és Magyarország irányába tartó kereskedelmi útvonalak csomópontján fekvő város. Az erre szállított, Lengyelországban felettébb nagyra értékelt magyar borok isteni íze okán – és nem kevésbé a hóhér pallosa révén – nem egy fej vált el törzsétől.

A második Krakkó

Bieczben máig sok borospince maradt fenn, amelyekben egykor magyar borokat tároltak. Megépítésükre Nagy Kázmér adott engedélyt a XIV. század felében. A Magyarországról szállított nedű növekvő népszerűségét már az 1618-ban lefolytatott tartalékellenőrzés is tanúsította, amikor is 331 hordónyi magyar bort számláltak össze a városban. Biecz szerencsésnek mondható a koronás fők tekintetében, akik nem bántak szűkmarkúan a városi előjogokkal. Nagy Lajos király 1372-ben bevezette az ún. kötelező útválasztást, amelynek értelmében az áruikkal Rusz föld irányába tartó kereskedőknek Bieczben keresztül kellett közlekedniük. Jagelló Sándor király 1515-ben ugyanezt az előjogot megadta az összes magyarországi árura vonatkozóan is – a vasat, rezes, ólmot, sőt és gyapjút is beleértve (ám a magyar bor kivételével). A korában „második Krakkónak” nevezett kisváros dinamikus fejlődéshez hozzájárultak az évente egyszer megszervezett óriási, egyhetes vásárok is.

Bieczet a lengyel uralkodók közül talán Anjou Hedvig – Łokietek Erzsébet unokája – kedvelte meg leginkább. A magyar királylány 10 éves korában látogatott először a városba, midőn őseinek földjére érkezett, hogy elfoglalja a lengyel trónt, és férjhez menjen a 36 éves litván fejedelemhez, Jagelló Ulászlóhoz. Mivel a Duklai-hágón keresztül, a Kárpátokon át erre vezetett útja a Wawelre, kísértével együtt Bieczben pihent meg. Biecz hamarosan a királyi pár kedvenc városává vált, és a krakkói Wawel udvartartásának jelentős része is a biecki nemesekből került ki (az itteni születésű Krystyna volt például Hedvig királynő el-

ső udvarhölgye). Jagelló Ulászlót 22 alkalommal fogadták Bieczben, a királynő pedig annyi jót tett kedvenc városával, hogy néhány évszázaddal később (2006. június 8-án) Biecz védőszejtjévé nyilvánították. Az ünneppsorozat a királynő II. János Pál pápa által történő szentté avatásának 9. évfordulóján történt, akkor hozták a városba a szent ereklyéit is.

A Szent Hedvig szívéhez oly közel álló Bieczbe ellátogatva érdemes felkeresni benne az évszázadokkal ezelőtt Magyarországról ideérkezett királynő nyomait, akit nem csupán a Kárpátok lejtőjén fekvő kivételes szépségű kisváros lakossága, de minden lengyel mind a mai napig nagy szeretettel övez.

Szentéletű Anjou Hedvig Oratóriuma

A várost uraló Jézus Szent Testének szentelt, Szent Péter és Szent Pál patronátusa alatt álló plébániatemplom a lengyel szakrális építészet egyik legértékesebb műemlékei közé tartozik. A háromhajós, ódon téglából és kövekből épített, sok kis kápolnával rendelkező szentély a késő gótika korát idézi. Legrégibbi része az 1480-ban épült presbitérium. Amint azt a történelmi templomok esetében megszokhattuk, e szentély belsőterét is három korszak: a gótika, reneszánsz és barokk alakította. Az 1605-ből származó oltár középső részét a késő reneszánsz (XVI. század fele) *Keresztlevétel* című kép dominálja. A festő személye nem ismert pontosan (valószínűleg Michelangelo környezetéből származott), egy azonban bizonyos: világviszonylatban is egyedülálló képet alkotott (a világon három ilyen típusú festmény létezik). A felette látható *Szűz Mária elszenderülése* jelenetét ábrázoló alkotás maga Veit Stoss (a világ egyik leghíresebb, krakkói Mária-templomban található gótikus oltárának készítője) fiának a műve. A plébániatemplom felbecsülhetetlen értékű kincsei közül érdemes kiemelnünk az 1633-ból származó, Lengyelországban és Európában is egyedülálló, híres zenei pulpistust.

Hedvig királynő idejébe repít minket a helyszín, amelyet a hagyomány szerint, a szentéletű uralkodónó imádkozásra és elmélyülésre választott magának. A gótikus mennyezetű, ablakával a presbitériumra néző, erkélyes nagy terem – az ún. *Hedvig Királynő Oratóriuma* – a sekrestye fölött található. E helyütt őrzik a templom legértékesebb

műemlékeit: a királynő idejéből származó feszületet, egy xv. századi szekrénykét, számos szobrot, szentképeket és több, xvi. és xvii. századból származó liturgikus könyvet. Itt található a Szent Hedvig földi maradványainak egy részét őrző ereklyetartó is.

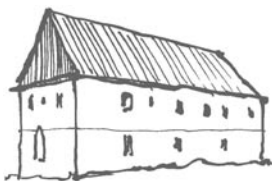
A templom melletti xv. századi harangláb egykor a hentesek céhéhez tartozó védelmi bástya szerepét töltötte be. Amikor a magyar királynő Biecz földjére érkezett e harang hangja fogadta. Az 1382-ben öntött Orbán-harang az ország legrégebbi gótikus harangjai közé tartozik, ám miután nyelve a II. világháborúban eltört, felújítását követően a helyi Kromer-ház múzeumában kapott helyet. Érdeemes még egy érdekes magyar vonatkozást megemlítenünk. A déli templomfalán található, apostolokat ábrázoló ún. magyar kőfigurákat többek között magyarországi zarándokok állíttatták. Az utánozhatatlan pińczó-wi* kőből készült szobrok megformálásával a krakkói Edward Stehlik kőfaragót bízták meg 1868–1869 között.

* A pińczowi mésző az egyik legősibb lengyelországi építkezési és szobrászati alapanyag [a ford.]

Hedvig királynő alapítványa – az alattvalók egészségéért

A város keleti részében fennmaradt egy különleges épület – a Hedvig királynő által 1395-ben alapított Szentlélek kórház. Lengyelország legrégebbi kórházépülete a királynő bőkezűségének köszönhetően több, mint 500 évig állt a rászorulóknak segítségére. Jan Długosz krónikás így írja le a királynő nemeslelkűségét: „A szegények, özvegyek, idegenek, zarándokok s a többi szerencsétlen, rászoruló ember iránt is mindig nagyvonalúságot, nagylelkűséget és adakozást tanúsított. Nem volt benne nyoma könnyelműségnek, sem haragnak, sem gőgnek, sem irigységnek.”

Az akkor 3 ezer lakost számláló településen létfontosságú szerepet betöltő kórház mellett a királynő megalapította a Szentlélek-templomot is, amelyet sajnos a xviii. században lebontottak. Bieczben fennmaradt egy gyönyörű legenda, amely szépen illusztrálja a királynő segítségére szorulóknak iránti hozzáállását. Egyszer egy sebesült szegény ember került a kórházba, akit a sebeiből áradó bűz miatt senki sem akart ellátni. A betegeket látogató királynő gondolkodás nélkül ellátta a férfit, példát mutatva a többiek számára. Mekkora lehetett az eseményt szemlélők döbbenete, amikor a szegény ember váratlanul Krisztus

Az egykori Szentlélek kórház Bieczben

alakját öltötte fel! A kórházi ágyat, amelyen a szegény ember feküdt, hosszú évekig értékes és csodás tárgyként őrizték. A Szent Hedvig alapítványából életre hívott kórház mintájára számos hasonló kis kórház jött létre Biecz környékén; a falvakban ezek általában – európai mintára – a templom környékén álló kis fakunyhók voltak. A városi alapítású kis kórházak még a két világháború alatt is funkcionáltak Lengyelországban, némelyikük még az előző század 70-es éveiben is működött. A biecki kórház 1950-ig szolgálta a szegényeket, ezt követően fiúinternátust létesítettek benne. Sajnos a 21 × 10,5 méter alapterületű emeletes épület az idők során teljesen lerombolódott. Hedvig művét megmentendő 2001-ben létrejött a Szent Hedvig Királynő Szegénykórház Javára Alapítvány. Három évvel később megkezdődött az épület rekonstrukciója.

A királynő nyomaiban

Ha meg akarjuk ismerni a helyeket, amelyeket a történelmi feljegyzések, vagy éppen biecki legendák szerint Szent Hedvig királynő szeretett felkeresni, érdemes egy – speciálisan turistáknak kidolgozott – két és fél órás sétára felkerekednünk. A séta a plébániatemplomban kezdődik, a biecki utcácskákon és Főtéren át a Szentlélek kórházhoz vezet, majd a Ropa folyó partján felvisz a Várhegyre (amelyet Szent Hedvig-hegyként is ismernek). A biecki táj kies zugait, Strzeszynt és a grodzki erdőt (*lengy. Grodzki Las*) bejárva, ahol a Hedvig alakjához kötődő (a királynő rokonainak nevét viselő) Kázmér, Erzsébet, Ulászló és Bonifácia források fakadnak, elhaladunk a bájos, ódon kis kápolnák mellett, majd visszatérünk a városképet uraló plébániatemplomhoz.

Hedvig Királynő Oratóriumát egy évben egyszer, június 8-án (szentté avatásának évfordulóján) nyitják meg a látogatók számára. Amennyiben más időpontban kívánjuk megtekinteni, előzetes egyeztetés szükséges.

Érdekességek:

• Bieczhez kötődik Waclaw Potocki, a lengyel barokk költészet legkiemelkedőbb alakja is, aki a helyi ferences kolostor altemplomában nyugszik.

- Bieczben született Marcin Kromer humanista diplomata, politikus író, történész és földrajztudós.
- A bieczy városháza alatt húzódó földalatti alagsorban egy középkori börtön, az ún. „turma” található, ahol az elítéltek a kivégzésükre vártak.
- Biecz területén öt első világháborús temető található.
- A lengyel Kárpátalja első patikája Bieczben alakult meg (1557 r.).

Érdeemes élni az alkalommal:

- Vallási Énekek Bieczy Találkozója (*lengy.* Bieckie Spotkania z Pieśnią Religijną) – Főtér (*lengy.* Rynek), a vakáció első vasárnapja.
- Nemzetközi Borvásár (*lengy.* Międzynarodowy Jarmark Winny) – szeptember.

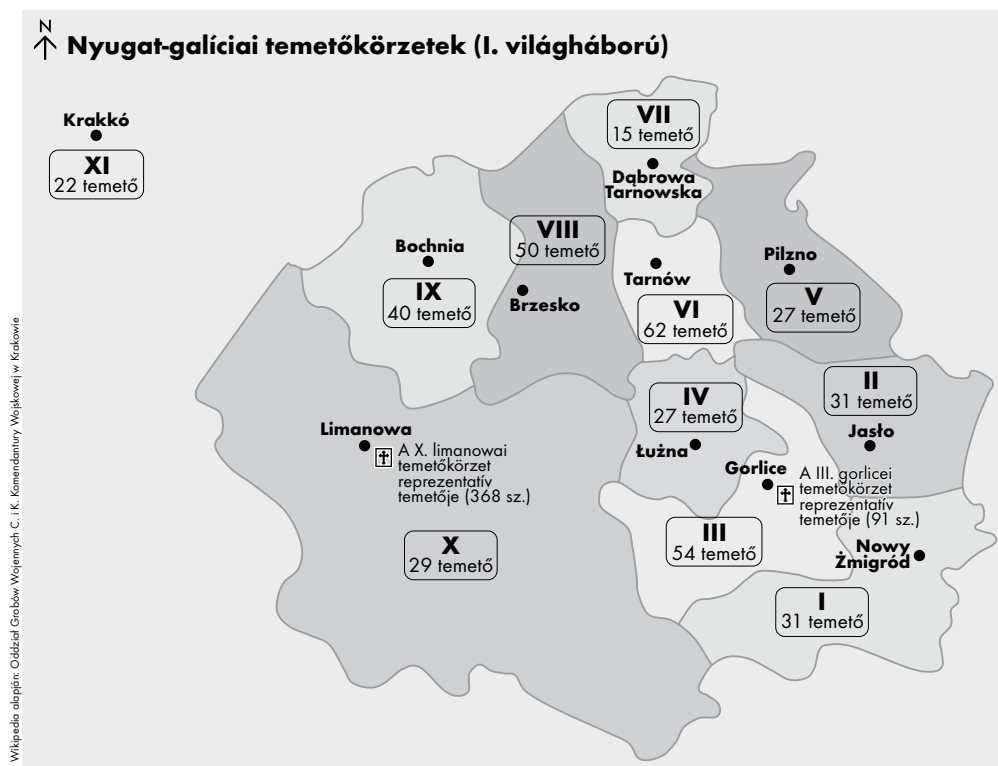
Limanowa és Gorlice

Molnár Ferenc hadiösvényei

A 4 sz. úton haladva, Krakkótól 83 km-re délre, Bochnia előtt Limanowa felé kanyarodva

Kis-lengyelországi kalauzunk nem lesz hiteles, ha nem emlékezünk meg azokról a drámai eseményekről, amelyek az előző század első felében történtek ezen a tájon. Auschwitz sajnos nem az egyetlen traumatikus emlékhely Lengyelországnak ezen a részén. Az első világháború tragikus eseményei oda vezettek, hogy nem egészen száz évvel ezelőtt Kis-Lengyelország egyetlen nagy, csata utáni tájképpé változott. Erre emlékeztetnek a hallgatag, monumentális és... kissé elfeledett katonai temetők és emlékművek, amelyeket beárnyékol az elkövetkező esztendőket szerencsétlenségeinek áradata.

Ezek az egykori csatatereken fekvő, gyakran fákkal benőtt műemlék jellegű nekropoliszok sok esetben az építészet gyöngyszemei, de elsősorban: élő történelemórák s a humanizmus tanúbizonyságai. Az egykori Nyugat-Galícia területein ma mintegy 400 katonatemető

található, amelyekben kb. 70 ezer első világháborúban elesett katona nyugszik. Csupán a tarnóvi és gorlicei járásban legalább 200 ebből az időszakból származó temetőt találunk. A sírok a katonai akciókban részt vevő összes náció képviselőjének – lengyeleknek, osztrákoknak, németeknek, oroszoknak, magyaroknak, bosnyákoknak, cseheknek, olaszoknak – nyughelyül szolgálnak. A végső dolgokkal szembeni egyenlőséget legszebben az egyik sírtáblán olvasható verses epitáfium illusztrálja: „Szemtől szemben küzdöttetek, kéz a kézben támadtok fel”.

Az ösvények mentén – egyfajta útszéli kereszttekként – jellegzetes betonoszlopok jelölik a közelben található sírokat. A több száz oszlop egykor útjelzőként szolgált a hozzátartozóikat kereső családok számára.

Az I. világháború nehéz, hosszú csatái – főképp az 1914–1915-ös esztendőkből zajló, orosz valamint osztrák cs. kir. seregek közötti küzdelmek – különösen sok áldozatot követeltek Galíciában. Ezért még a háború idején, 1915-ben az osztrákok megalakították a Hadügyminisztérium mellett működő Katonasírok Osztályát, amely az emberi tragédiák itteni helyszínét megörökítendő óriási összegeket fordított a temetők létrehozására.

Az osztrák-magyar hadsereg kezdeti sikereit semmissé tette a keletről érkező pusztító offenzíva, amelynek eredményeképp az oroszok az egykori Galícia 85%-át elfoglalták. Krakkó, Szilézia és Csehország, majd ami ebből következik: Magyarország és Budapest lerohanásának tervétől csak 1914. novemberében sikerült eltántorítani Oroszországot, a limanowa-lapanowai hadművelet során. A csata, amelyben a két oldalon több mint 200 ezer katona vett részt a győzelem „epicentruma” volt Galíciában. A hadművelet oly döntőnek bizonyult a háború további kimenetelét tekintve, hogy Budapest egyik terét Limanowa térnek nevezték el.

A magyar haditudósító feljegyzései

Reggel négy óra óta járunk a sebesültek, foglyok, pihenő huszárok közt és halljuk a limanowai csata történetét, de mi magyarok a kérdéseinkkel mindig csak a Nádasdy-huszárok éjszakai harcára térünk vissza. A limanowai csatában, amely körülbelül gyűjtőpontja volt galíciai nagy győzelmünknek, a Nádasdy-huszároknak ez az éjszakai harca minden fájdalmas csodálatot megérdemel. Ezek a gyalog harcoló magyar fiúk koromsötét éjszaka kapták a parancsot, hogy lovaikat hagyják lenni a faluban s jussanak el ezen a meredek magaslaton a hegygerincig húzó dő lövészárokból, hogy felválthassák az ott harcoló legénységet. A huszárok, valamennyi tisztjükkel az élén, négykézláb kúszva, óvatosan haladtak a lövészárók elé. Az oroszok túlerőben voltak ezen a dombon, mire a huszárok felérték az árokhoz, az már el volt foglalva, ott már a fekete éjszakában orosz gépfegyverek lestek rájuk. A felropogó orosz tüzelésre a tisztiek rögtön tisztában

voltak a helyzettel és gyalogrohamra vezényelték huszáraikat. A pelyhes állú magyar fiúk karabélyaik agyával mentek neki a szuronyos, gépfegyveres orosz hadnak és minden tűzön, szuronyon, golyószórón keresztül éjfél utántól másnap délelőtt tizenegyig verekedtek az ellenséggel.

Az orosz halottak között járva, alig láttam rajtuk lött sebet. Aki orosz itt fenn elpusztult, azt a rettenetes ütések terítették le.

[...]

Ez a győzelmes csatatér most valami szívszorogató keveréke, forró könnyekre indító tájképe a békés nyugalomnak, nevetve hintázó huszároknak, fájdalomnak, jókedvű éneknek, imádságnak, égre néző orosz halottaknak, véres szeméttel nyikorgó szereknek, arcra borult szegény magyar huszároknak, akik nem is tudták talán, hogy itt a limanowai dombon nyugtalan magyar városok nyugalma verekedték ki, mikor északnak szorították az oroszot.

Így írta le Molnár Ferenc a limanowai csata a döntő pillanatait – a Jabłoniec-dombért folytatott küzdelmet. A kiváló magyar író és drámaíró, aki Lengyelországban elsősorban *A Pál utcai fiúk* című regénye kapcsán vált ismertté, 1914. decemberében érkezett Limanowába, haditudósítóként. A háború kezdetekor e 37 éves, életét főként az irodalomnak szentelő fiatal ember hátrahagyta a pesti kávéházak bohém világát, hogy tollával a sereg szolgálatába álljon. Lírai erényeket nem nélkülöző riportjai a budapesti „Az Est” című délutáni napilap hasábjain jelentek meg. Idővel oly nagy népszerűsége tettek szert, hogy a londoni „Morning Post” valamint az amerikai sajtó is megjelentette őket.

A múlt feletti reflexióra serkentő, zöldnövényzettel benőtt park, a limanowai 368 sz. Jabłoniec temető a Nyugat-Galícia területén fekvő legfontosabb s leghíresebb katonai temetők egyike, egyúttal Limanowa környékének legnagyobb sírkertje.

Az oroszok által erőddé alakított Jabłoniec-domb bevételeért folytatott küzdelemben elesett a huszárok parancsnoka, Muhr Ottmár ezredes, akit az osztrák császár később a „Limanowski” előnévvel illetett. Neoreneszánsz mauzóleum-kápolnája (ahol az ezredes egykor eltemették) némelyek szerint egy lövedék alakjára emlékeztet. Mások viszont azt állítják, hogy a nyolcszögletű kápolna a keresztelőmedencék alaprajzát követve az osztrák-magyar hadsereg Jabłoniecért folytatott decemberi csatában szerzett háborús kereszttségét szimbolizálja. Muhr Ottmár ezredes hősi halálának helyszínét egy hasáb for-

Othmar Muhr mauzóleum-kápolnája a limanowai 368 sz. temetőben

májú, gömbbel díszített emlékmű örökíti meg. „1914. december 11–12-én, ezredes urukkal együtt halt huszárok drága vérenek, kemény öklének, szóltan magyar hűségének emlékére.” – hirdeti az emlékmű Molnár Ferenc tollából származó, magyar nyelvű felirata.

Limanowa központjából a Jabłoniec-dombra (624 m t.sz.f.m.) kék és zöld jelzéssel ellátott ösvény vezet. A séta körülbelül 45 percig tart. A temető délkeleti irányból zárja a város panorámáját.

A gorlicei pokol megmenti Magyarországot

A 4 (e40) sz. úton haladva, Krakótól 140 km-re keletre, Brzeskoban a 75. sz. útra kanyarodva, Újszandecből (lengy. Nowy Sącz) a 28 sz. úton Gorlice felé haladva

A Przemysł erőd eleste után, amikor már csak néhány hét választotta el az oroszokat attól, hogy betörjenek a Nagyalföldre, a Központi Hatalmak seregei a Tarnów–Gorlice frontszakasz áttörésének merész tervével álltak elő. A hadművelet sikerrel zárult. Az orosz hadsereg vereséget szenvedett, s a győztesek szinte egész Galícia területét visszafoglalták. Az 1915. május 2-án megindult pokol következtében a gorlicei járás területén 44 ezer bombatölcsér és 840 km lövészárk keletkezett. Csupán egy nap leforgása alatt (május 2.) a két szembenálló fél összesen mintegy 20 ezer katonát veszített, akiket a harcok folyamán gyakran ideiglenes sírokba temettek.

Az egész gorlice-tarnóvi járás egyik legreprezentatívabb, 91. sz. katonai temetője a Temető-dombon (lengy. Góra Cmentarna, 357 m t.sz.f.m.) fekszik Gorlicében, és szinte a város minden pontjáról látható. Az orosz hadifoglyok építették 1916–1917 között. A nekropolisz közepén egy nagyméretű fészület-emlékmű látható, amely az egész temető látképét dominálta mindaddig, amíg a környező fák el nem érték mostani méretüket. Az információs tábla tájékoztatása szerint a föld ehelyütt az osztrák-magyar hadsereg 425, az orosz hadsereg 287, és a német hadsereg 140 katonájának szolgál nyughelyéül. Ez a szám nem túl pontos, hozzá kell még adni a más helyről exhumált 61 német, illetve a temető befejezése óta itt eltemetett, ismeretlen számú katonát.

Az egyes seregek katonáinak sírját egyéni jelzés különbözteti meg egymástól. Az osztrák-magyar katonák sírját egy babérkoszorúval övezett, magyar érdemrendekre emlékeztető kereszt, a németek nyughelyét egy Vaskeresztet idéző, tölgyfaággal díszített kereszt, az oroszokét pedig a pravoszláv vallást jelképező kétágú fészület jelöli.

Érdekesség:

- A Jabłoniec-dombért folytatott emlékezetes küzdelem parancsnokai, Joseph Roth tábornok és Muhr Ottmár ezredes a császártól tiszteletbeli címet kaptak, amelyet családtagjaik mind a mai napig viselnek, pl. Muhr-Limanova Albert és dr Erika Roth-Limanowa.

Budapest – a háborús bujdosás első állomása

A szeptemberi hadjárat időszaka (1939) a magyar-lengyel kapcsolatok tartósságának és erejének következő bizonyítéka. Magyarország, habár formálisan a III. Birodalom szövetségese volt, mégsem üzent hadat Lengyelországnak, mi több, egyetlen olyan szövetségének bizonyult, aki méltóképpen viselkedett a veszély árnyékában. A Magyar Királyság miniszterelnöke, Teleki Pál gróf döntése lehetetlenné tette a németek számára, hogy Magyarország területén átvonulva támadást indítsanak Lengyelország déli területei ellen. A magyar állam, amely megnyitotta határait a lengyel menekültek előtt, 150 ezer lengyel állampolgárnak nyújtott menedéket, katonáknak, civileknek egyaránt. Egy ilyen népes csoport egzisztenciájának megteremtése külföldön nem volt egyszerű feladat. A katonákról a Honvédelmi Minisztérium gondoskodott 140 – internált katonáknak fenntartott – táborban elhelyezve őket, a civileket 114 településen fogadták. A lengyel katonáknak hivatalos képviselőjük volt az említett minisztériumban az Internált Lengyel Katonák Képviselőlete a Magyar Királyságban néven (az internálás ténye ellenére nagyon sok lengyel katona eljutott Nyugat-Európába). A szervezet első vezetője Stefan Dembiński dandártábornok volt, akit szerencsés egybeesés révén ugyanazzal a vezetéknévvel áldott meg a sors, mint a Népek Tavasza egyik magyarok által jól ismert és becsült tábornokát, Henryk Dembińskit. A fővezér* magyarországi képviselője szakavatottan megszervezte a lengyel katonák Franciaországba történő kimenekítését.

Dél-Lengyelország nem csupán a szeptemberi hadjárat idején, de később is rendkívül fontos szerepet töltött be. A Kárpátokon keresztül vezettek

*Edward Śmigły-Rydz, 1935-től a hadsereg fővezére, az állam második embere [a ford.]

ugyanis a lengyel ellenállási mozgalom vezérkara, valamint a Budapesten és Bukarestben székelő lengyel emigráns kormányzati szervek közötti futár-útvonalak. A szeptemberi hadjárat résztvevőit többek között olyan kiváló lengyel síbajnokok vezették át a zöld határon, mint Bronisław Czech (az első lengyel sí-világklasszis, háromszoros olimpiai bajnok) vagy Helena Marusarzówna. Kiváló futárként tartották számon Józef Krzeptowskit, Wojciech Rojt, Krystyna Skarbkównát, de elsősorban a „futárok királyának” kikiáltott Wacław Felczakot. Ez utóbbi kitűnő tudós és történész volt, aki kiválóan ismerte a magyar történelmet, s akit a magyarok Bem tábornokhoz hasonlóan „apó”-nak neveztek el. Felczak 88 alkalommal lépte át a határt.

A futár-, és menekülési útvonalak nem csupán a Podhalén és Beszkideken, de a szandeci területeken és az Alacsony-Beszkideken keresztül vezettek. A Lengyelország déli határvonalán található legjelentősebb illegális futárközpontok egyike Újszandecben (*lengy.* Nowy Sącz) volt. A szandeciek számos útvonalon menekültek Lengyelországból, ezek közül az alábbi három vált legismertebbé: • Újszandec (*lengy.* Nowy Sącz)–Krynica–Tylicz–Muszynka–Bártfa–Kassa–Budapest, • Újszandec (*lengy.* Nowy Sącz)–Kosarzyska–Sucha Dolina–Eliaszówka–Berkenyéd–Késmárk–Budamér–Kassa–Budapest, • Újszandec (*lengy.* Nowy Sącz)–Szczawnica–Poprząd–Sároskifalu–Rozsnyó–Budapest.

A magyar határhoz eljutni – ilyen tömegesen, ilyen embertelen időkben – nem lett volna lehetséges az itt élők áldozatos segítsége nélkül. Az ellenállási mozgalom vezetői között számos lemkót* találhattunk. A későbbi Lengyel Népköztársaságban terjesztett propaganda ellenére e pásztorkodásból élő, hagyományos és szigorú értékrendszer szerint élő emberek többsége hallatlanul lojális volt a lengyelekkel. Mindkét oldalról kiválóan ismerték a határmenti területeket (gyakran szarvasmarha-csempészetből éltek), és a menekülteket kizárólag a saját maguk által jól ismert, titkos hegyi útvonalakon vezették. Ezen felül ismerték a határőrök szokásait, a szlovák oldalon pedig rokonaik vagy ismerőseik voltak. A lemkók vendégszeretetükről és becsületességükről voltak híresek. Jó öreg lemkó szokás szerint vendégüket sosem engedték útjára étel nélkül. Így aztán minden menekült kapott útravalóul egy szelet kenyeret és egy adag vaját. Meg kell említenünk, hogy a határon a lengyeleket sosem a szlovákoknak adták át (bennük nem bíztak), hanem a ruszinoknak, azaz a határ túloldalán élő lemkóknak. Csakis ez a forгатókönyv jelenthetett e-

sélyt a küldetés sikeres teljesítésére. A menekültek között hamar elterjedt, hogy egy lemkó vezető egyben arra is garancia, hogy biztonságban megtegyék az emigráns bujdosás első szakaszát, azaz eljussanak Budapestre. Mivel sokan voltak, akik magukat lemkónak kiadva pénzért kínálták szolgáltatásaikat, a határátlépésben érdekeltek egy sajátságos tesztet dolgoztak ki: megkérték a vezetőt, hogy folyékonyan mondjon el egy lemkó imát a görög-katolikus rituálé szerint, mely során már a keresztvetés formája leleplezte a csalót.

Az ellenállási mozgalom menekülteit csempésző szervek a határátlépőket a megfelelő címekre irányították, például sok olyan magánüdülőbe (Krynica), amelynek tulajdonosai évek óta jó kapcsolatot tartottak fenn a lemkó lakossággal. Muszyna, Tylicz, Muszynka, Powroźnik... Szerény kis települések, de a háború zűrzavaros éveiben gyakran éppen itt kezdődött sok összegubancolódott lengyel sors újabb fejezete.

Érdekesség:

- Teleki Pált Aleksander Kwaśniewski, a Lengyel Köztársaság elnöke 2001-ben post mortem A Lengyel Köztársaság Érdemrendje Parancsnoki Fokozata csillaggal tüntette ki. Teleki nevét egy varsói utca is viseli.

Ószandec (*lengy.* Stary Sącz)

Szent Kinga városa

116 km-re Krakkótól keletre, a 75. sz. úton haladva Bochnián, Czchówon és Újszandecen (lengy. Nowy Sącz) át, majd tovább a 87. sz. úton

Amint azt neve is mutatja, korát tekintve Ószandec nem tartozik a fiatal városok közé. Lehetséges, hogy a Dunajec és Poprząd folyók találkozásánál fekvő települést még Vitéz Boleszláv alapította, a XI. században, és e feltételezés nem alaptalan, hiszen tudjuk, hogy

* A ruszinok egyik néprajzi csoportja, a bojkóktól keletre, az Alacsony-Beszkidek lejtőjén élnek [a ford.]

itt húzódott a Magyarországra és Dél-Európába vezető történelmi útvonal. A szandeci-medence mai területén át vihetett az időszámításunk első évszázadaiban igen értékes árunak számító borostyánnal megrakott karavánok útja is. Szandec-föld és Magyarország közötti kapcsolatok amúgy mindmáig fennmaradtak, Ószandec egyik partnervárosa ugyanis a Balaton partján fekvő Keszthely, Újszandec (*lengy.* Nowy Sącz) pedig a Nagyalföldön elterülő, csipkéről híres Kiskunhalással írt alá testvérvárosi szerződést.

Ószandec napjainkban az idelátogatókat mágikus atmoszférájával vonzza, amelyet a hosszú évszázadok folyamán is sikerült megőriznie. Négyzet alakú főtere a zárt, középkori piacterek remek példáját nyújtja. A kolostor szomszédságában felépült város a világ egyik ismert régizenei központja, végül, de nem utolsósorban – Szent Kinga jóvoltából – a kontempláció és ima városa.

Az ószandeci úrnő

Szemérmes Boleszláv krakkó-szandomiri herceg Magyarországról érkezett felesége a szandeci földet kárpótlásul kapta hozományáért fejébe, amelyet a tatárok által feldúlt ország újjáépítésére fordítottak.

Az 1257-ben megrendezett korczyni gyűlés megállapodásainak értelmében a Biecz–Limanowa–Podolin (ez utóbbi település ma Szlovákiában található) által háromszöget alkotó földterület Kinga tulajdonába került. Szandec-föld hercegnője két ferences-rendi kolostort alapított itt: egy férfi és egy női rendházat. Ez utóbbiban a Szent Klára reguláját követő klarissza nővérek mindmáig aktívan tevékenykednek. Boleszláv halála után az ószandeci zárda vált a hercegnő otthonává. Javait a rendház javára íratta, majd Szent Klára apácaruháját magára öltve haláláig szerzetesi életet élt. Ószandecben halt meg, a klarissza templom pedig, ahol végső nyugalomra helyezték, Kinga szentélyeként a zarándokok kedvelt célpontjává vált. Az ószandeci nagyréten látható pápai tábori oltár Szandec-föld Úrnője szenttéavatási szertartásának állít emléket, amelyre 1999-ben került sor II. János Pál pápa jóvoltából. Az élete utolsó tizenhárom évét a kolostorban töltő Szent Kinga honosította meg a lengyel királynék között egyre népszerűbbé váló szokást, miszerint királyi férjeik halála után az

özvegyek zárdába vonultak. Az uralkodónők kedvenc kolostorává éppen az ószandeci klarissza zárda vált. Ide vonult vissza férje halála Hedvig királyné is, i. Łokietek Ulászló özvegye, Nagy Kázmér édesanyja, akit szintén ehelyütt temettek el.

A kisváros története mindig is összefonódott Szent Kinga alakjával és az általa megalapított kolostor sorsával. A főter és a vele szomszédos utcácskák középkori térrajza okán Ószandec az elmúlt század felében elnyerte a védett urbanisztikai rezervátum címet, amit az épületegyüttesek valamint a XVIII. és XIX. századi faházak kiválóan megőrzött állaga indokolt. A város gyakran vált háborúk és tűzvészek áldozatává. Számos más szandec-földi településhez hasonlóan 1410-ben Ószandecet is teljesen kirabolták és felégették Luxemburgi Zsigmond Stiborici Stibor által vezetett hadai, aki Jagelló Ulászló ellenében folytatott háborút a császár oldalán. A legnagyobb tűzvész 1795-ben lobbant fel és majd’ teljes egészében elpusztította a várost, a városházával egyetemben, amelyet már sosem építettek újjá. Akkor csupán a XVII. századi ún. Gödrös-ház (*lengy.* Dom na Dołkach) élte túl az elemi csapást, amely ma a Helytörténeti Múzeumnak (*lengy.* Muzeum Regionalne) ad helyet (Főtér, *lengy.* Rynek 6). Ószandec svéd háborúkat és Rákóczi támadásait megélt egyik legérdekesebb épületének furcsa neve minden bizonnyal fekvésére utal, mivel a ház a tér legmélyebb pontján helyezkedik el. Ez az egykori polgári otthonként szolgáló, kocsibe-hajtóval rendelkező, rézsútos zindelytetejű épület kitűnik a Főtér többi háza közül.

A jellegzetes macskakövekkel (ún. görgeteggel – azaz Poprád és Dunejec folyókból kimert zúalékkövel) kirakott ószandeci Főtér régmúlt idők atmoszféráját idézi, amikor a város híressé vált lóvásáraitól, valamint... Szent Kinga közbenjárására megesett csodáiról.

Az ószandeci Wawel

Háborúk folytak, királyságok alakultak és buktak el, ám a zárda falain belül az apácák a történelem zűrzavaraitól függetlenül, hét évszázadon keresztül rendületlenül énekelték zsoltáraikat, a világ sorsáért imádkozva. A klarisszák egy kontemplatív (szemlélődő-el-mélkedő) életmódot folytató, igen szigorú regula szerint élnek, életük imádságban és munkában telik. A nővérek nem folytatnak apostoli [térítő – a ford.] tevékenységet és kevéssé érintkeznek a külvilággal. Az ószandeci kolostorban általában harminc nővér lakik. Ritkán fordul elő, hogy a falakon kívül találkozzunk velük. Ilyen kivételes körülménynek – midőn a klarisszák főnövérukkal együtt elhagyták zárdájukat –, számított a lengyel pápa ószandeci látogatása, melynek során a szentek sorába emelte pártfogójukat. A szenttéavatási procedúra során a nővérek az oltárnál elhelyeztek egy kis koporsót a szent ereklyéivel. Az apácák gondosan őrzik kolostoralapítójuk emlékeit: egy kiskanalat, egy pecsét nyelét, egy tör-darabot, egy gyűrűt és egy medált. E tárgyak, Szent Kinga állítólagos bögréjével együtt nem hozzáférhetőek a látogatók számára – a klauzúrában* őrzik őket.

A kolostoregyüttes csodálatos látványt nyújt esti kivilágításban, szépsége ekkor – különösen, ha Újszandec (*lengy. Nowy Sącz*) felől érkezve pillantjuk meg a zárdát – talán csak a Wawel-dombon fekvő királyi székhellyel mérhető össze.

A zárdaalapító kegyhelyéül szolgáló Szentháromság-templom egy barokk kialakítású kicsiny gótikus szentély. A polikrómia Szent Kinga életéből vett jeleneteket ábrázol, a Szűz Mária Mennybemenetelét megjelenítő oltár pedig a híres itáliai szobrász és stukkókészítő Baltasar Fontana alkotása (1699). A kolostor alapítójának szentelt kápolnát egy óriási barokk rács választja el a főhajótól. Az 1470-ből származó faszobor – amely Szent Kingát királyi öltözékben, egy fordított koronán állva ábrázolja –, az uralkodói hatalomról a zárdai élet javára történő lemondást szimbolizálja. Ez Ószandec legrégebbi gótikus szoborfaragványa. Az alatta elhelyezett, 1892-ben készült kis ezüstkoporsó a szent földi maradványait őrzi. Érdemes megfigyelni a különleges barokk szószéket, amelyet a Legszentebb Szűz Mária családfáját megjelenítő ún. Jessze fája díszít. A Jessze – Dávid apja – szívéből fakadó szőlőtő ágain a Dávid nemzetségéből származó tizenkét király alakja látható. A faragóművészet világviszonylatban is egyedülálló remekművének számító hat

*A kolostor zárt, csak külön engedéllyel látogatható része [a ford.]

méter magas szószéket egy ismeretlen mester alkotta több fajta fa – tölgy, fenyő, hárs és körte – felhasználásával.

A szandeci kolostorban virágzott az írás-, és képzőművészet, latin énekeket és zsoltárokat fordítottak lengyelre. A nővérek szorgosságát és tehetségét példázzák a XVII. és XVIII. századból származó csodálatos hímezések. Ám a Szent Kinga által alapított kolostort elsősorban a lengyel zene bölcsőjeként tartják számon. Fennmaradtak a régi hangszerek (a zárda saját kis zenekarral emelte az egyházi ünnepek fényét), a legősibb graduálék pedig a párizsi Notre Dame zeneiskola műremekeit idéző kifinomult komponáló-művészetről árulkodnak. Feltételezések szerint itt, Ószandecben komponálták a legősibb lengyel vallási éneket, a *Bogurodzicát* (*magy. Istenszüdő*), néhány kutató pedig azt állítja, maga Szent Kinga volt az első lengyel himnusszá vált ének szerzője. Habár a legújabb kutatások nem bizonyítják e hipotézist, az mindenesetre tény, hogy a klarisszákknak köszönhetően a zeneművészet Ószandecben már a középkorban nagyon magas színvonalat képviselt. Itt, a kolostor könyvtárában lelték fel a legősibb lengyel többszólamú ének, a XIII. század második feléből származó *Omnia beneficia* kéziratát is, s e lelet szolgált inspirációul egy Ószandecben évente megrendezett régizene fesztivál létrehozására is.

A Sary Sącz-i (ószandeci) klarissza kolostor

Az új magyar-lengyel unió

A klarissza kolostor falánál álló székelykapu II. János Pál pápa ószandeci látogatásának állít emléket, midőn a Szentatya Boldog Kinga szenttéavatási szertartására érkezett a városba (1999. június 16.). Ekkor természetesen egy nagyszámú magyar delegáció – Göncz Árpád köztársasági elnökkel az élén – is felkereste Ószandecet, hogy találkozzon a magyar-lengyel barátság elmélyítésében kivételes érdemeket szerzett honfitársával, Kingával és a nagy lengyel pápával. A két székelyföldi fivér, Both László és Imre kivételes ajándékot készített

a Szentatjának, egy gyönyörűen faragott székelykaput, amelyet villámgyors tempóban készítettek el az emlékezetes év májusában. A személyes ajándéknak szimbolikus jelentősége van: a fafaragó-, és ácsművészet eme remekműve az Észak-Erdélyt lakó etnikai csoport, a székelyek által ápolt vendégszeretet és nyitottság hagyományának jelképe. Ilyen székelykapukon átlépve látogatta egykoron Szent Kinga Erdélyben fekvő máramarosi bányáit. Az ószandeci kapu egyúttal két olyan keresztény nemzet kulturális és szellemi kötődésének is tartós szimbólumává vált, amely olyan nagyformátumú személyiségeket adott a világnak, mint a hét évszázaddal ezelőtt született Kinga és a kortársunkként tisztelt II. János Pál. A kb. 5 méter magas és 3 méter széles, ajtó nélküli (vendégszeretetre utaló!) kaput a székely művészek tölgyfából faragták. A tetőzetét díszítő kontyfa a védelmet jelenti mindenki számára, aki e kapun belép, a galambdúc pedig, mint a galambok maguk, a szeretet és béke szimbólumai. A kapu egyik oldalán Szent Kinga, másik oldalán – amely felől a Szentatya érkezett – Szent Hedvig kétnyelvű (*lengy.* „Święta Kinga” és *magy.* „Szent Kinga” valamint *lengy.* „Święta Jadwiga” és *magy.* „Szent Hedvig”), feliratokkal ellátott arcképét helyezték el. A kapu zábéján [alaposzlop – a ford.] kétnyelvű feliratok örökítik meg az adományozókat: „1999. június 16-án állíttatta a Magyarok Világszövetsége Erdélyi Társasága – VET – Patrubány Miklós elnöksége idején - készült Erdélyben, Gelencén, 1999. májusában.” A növényi motívumok gazdag ornamentikája, a stilizált virágok, a művészien faragott pápai jelvény, és Lengyelország valamint Magyarország címere gyönyörű, harmonikus egészé komponálódik – amiképpen a sok évszázados lengyel-magyar kapcsolatok története is.

Az ószandeci kapu a két Lengyelország területén felállított székelykapuk egyike. A másik – a Bem József és segédtsíjtje, Petőfi Sándor tiszteletére emelt kapu – Tarnówban tekinthető meg. Lásd: *Egy kis magyar szeglet*, 88. old.

A pápai oltár

A klarissza kolostor melletti réten messziről szembeötlő fakonstrukció Lengyelország egyetlen olyan táborig oltára, amelyet a pápalátogatás után nem bontottak le. E festői környezetben, a klarissza kolostor közelében elterülő hegyek övezte oltáron avatta szenté

a Szentatya Boldog Kingát. Az 1999. június 16-án celebrált szentmisén mintegy 650 ezer zarándok vett részt. Az oltár fölött elhelyezett Szent Kinga-kép a szenttéavatási szertartáson kifüggesztett kép másolata, az építmény tornyocskái pedig a klarissza kolostor huszártornyait idézik. Az oltár alsó részén található az Emlékezet Terme, amelyben II. János Pál emléktárgyait tekinthetjük meg (többek között a pápai trónust, valamint a szentmisén viselt ünnepi reverenda elemeit).

Érdekességek:

- A Gödrös-ház előterében fennmaradt az eredeti, XVII. századi ún. görgeteggel – azaz folyókból kimert zúzalékkövel – kirakott padló. E kövek egyfajta időjós szerepét is betöltik; eső közeledtével nedvesedni kezdenek.
- Ószandec városához kötődik a lengyel operatörténet egyik legkiválóbb koloratúr szopránja, Ada Sari (Jadwiga Schayer) híres operadiva alakja. A művész nő ugyan Wadowicében született (1886), de hároméves korától Ószandecben élt, ahol édesapja, Edward Szayer ügyvédi irodát vezetett, majd 17 éven keresztül a város polgármesteri posztját is betöltötte. A Gödrös-házban helyet kapó Helytörténeti Múzeum az ismert énekesnő emléktárgyait mutatja be, aki Ószandecből indult a világ leghíresebb operaszínpadainak – köztük a milánói Scala és a New York-i Carnegie Hall – meghódítására.
- A klarisszák Szentlélek-templomának orgonája két klaviatúrával rendelkezik. Egyik a világi orgonisták számára készült és a templom felőli külső részen található, a másik hátul, a kolostor felőli oldalról közelíthető meg, és apácák játszanak rajta szentmisék alkalmával. Európában csupán két ilyen típusú hangszer ismeretes.
- Az ószandeci klarissza kolostor a hat lengyelországi Szent Klára rendi zárdák egyike. Az országon kívül a lengyel klarisszák a ghánai Saltpondban (Afrika) és a németországi Dingolfingban vannak még jelen.
- Szent Kinga nem csupán Lengyelország és Litvánia (1715-től), valamint a sóbányászok és szegények védőszentje. 2007-ben az Apostoli Szentszék a lengyel önkormányzatok védőszentjévé nyilvánította. Ettől kezdve a lengyel városok és falvak polgármesterei, elnökei és községi bírái évente egy alkalommal egy zarándoklat keretében összegyűlnek Ószandecben, Szent Kinga szentélyében.

Érdeemes élni az alkalommal:

- Június és július fordulóján Ószandec Európa egyik zenei fővárosává válik. Az Ószandeci Régizene Fesztivál (*lengy.* Starosądecki Festiwal Muzyki Dawnej) 1975 óta létezik és Európa szinte összes részéről érkeznek rá vendégművészek. A koncertek az ószandeci klarissza kolostor templomában, az újszandeci (*lengy.* Nowy Sącz) Szent Erzsébet plébániatemplomban valamint a közeli Barcice templomában kerülnek megrendezésre.
- Július második felében Ószandec főterét és kis utcáit ellepik a város védőszentje tiszteletére rendezett búcsúra és ünnepségre (július 24.) főként Magyarországról és Szlovákiából érkező turisták. A nagy búcsút záró szentmisét a magyar hercegnő szentté avatásának egykori helyszínén, a pápai oltár előtt celebrálják.
- Nem csupán csoportos, de egyéni turisták számára is jó vakációs ajánlatnak tűnik az augusztus utolsó hétvégéjén megrendezett Ószandeci Mesterségek Vására (*lengy.* Starosądecki Jarmark Rzemiosła) – amely a letűnőfélben lévő mesterségeket, valamint a Kárpátok kultúráját és izvilágát hivatott népszerűsíteni.

Nedec (*lengy.* Niedzica)

Egy magyar erőd és az inkák

Krakkótól 111 km-re délre, a 7/77 sz. úton, majd a 47 sz. úton haladva Nowy Targig, onnan a 49 sz. úton Nedecig (*lengy.* Niedzica)

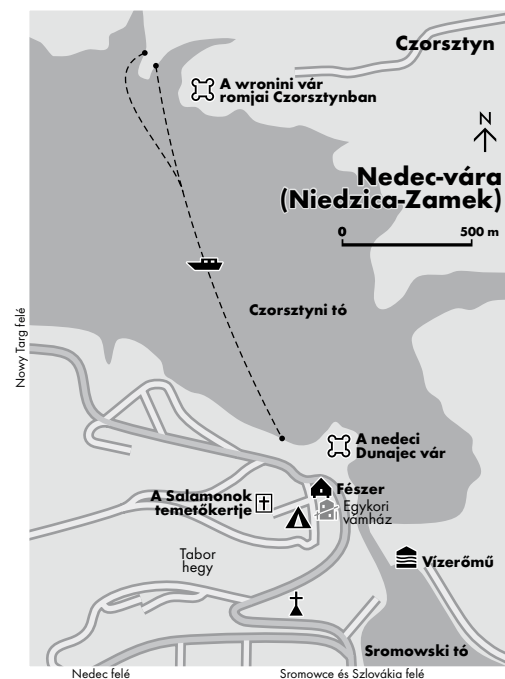
A tó felületén vészjóslóan tükröződő nedeci középkori erőd sok titkok tudója. Ahogy általában minden ódon várkastély. De ennek az évszázadokig magyar tulajdonosok kezében lévő családi székhelynek a története oly sok elképesztő eseményben bővelkedik, hogy hasonló szenzációkat hiába is keresnénk Lengyelország bármely más várában. Mert feltételeznénk-e legmerészebb álmainkban is, hogy Nedecet bármi is összekötné a messzi Dél-Amerikában fekvő Peruval? Vagy a Czorsztyni-tavat az Andok-beli Titicacával? Mégis vannak olyanok,

akik makacsul állítják, hogy a legendás végrendelet és talán az inkák kincsének egy része is éppen itt, a szepesi Pienninekben, konkrétan pedig a nedeci vár pincerendszerében rejtőzik. Tények mosódnak össze legendákkal, családi feljegyzések keverednek a szájról-szájra, nemzedékről-nemzedékre terjedő mesébe illő történetekkel. Hihetetlen események, másfelől igazi drámák láncolata bontakozik ki előttünk. Tragédiákkal terhelt történetekben volt ugyanis része mindazoknak, akiknek sorsa összefonódott a nedeci kastéllyal.

A magyar kakas

A Dunajec története (mert eleinte így hívták a magyar oldalon fekvő várat a latin *novum castrum de Dunajecz* elnevezésből) a XIII. század végére nyúlik vissza, az akkor még faépítésű és szerény méretű őrtorony első ismert tulajdonosa a magyar király alattvalója és e földterületek birtokosa, a Tirolból származó Berzeviczy familia Kakas nevű leszármazottja volt. Hogy maga Kakas alapította-e a majdani várat, vagy a király kezdeményezésére építették, aki a határ túloldalán fekvő lengyel Wronin erőd – későbbi czorsztyni vár – fölényét ellensúlyozandó állíttatta, ezt valószínűleg már sosem fogjuk megtudni.

A kézről-kézre vándorló nedeci vár története meglehetősen viharos volt, legalább olyannyira, mint sorra következő tulajdonosainak sorsa. Hol Károly Róbert magyar király kobozta el a Berzeviczyek szepesi birtokát (1326–1342), hol ismét visszakerült az említett család – ám egy másik ágának (Schwarzok) – tulajdonába, hogy aztán sikerrel

A nedeci vár

védekezzen a Szepességet feldúló huszita seregek ellen. Voltak idők, amikor a vár tulajdonosa Szapolyai Imre szepesi főispán volt, később viszont a birtokot 2 ezer aranyforintért elzálogosították a Horváth nemesi családnak. Egy időre még banditák kezére is került, akik kereskedelmi karavánok fosztogatásából éltek és környékbeli portyázásaik bázisává alakították át a kastélyt. Amíg a lengyel Laszky-család (*lengy. Łaski*) tulajdonában állt, a várat kilenc alkalommal vették be erővel, vagy éppen adták zálogul különféle kölcsönök fejében. Érdeemes megemlítenünk, hogy a Korabból származó család képviselője, Laszky Jeromos (*lengy. Hieronim Łaski*) igen színes személyiség hírében állt, és szoros kapcsolatokat ápolt a magyar udvarral. Ám a történet, ami az inka arisztokrácia leszármazottait és legendás kincsüket mindörökké Lengyelországhoz fűzte, csak a XVIII. század végén esett meg. A legenda szerint (de ki tudja, legenda-e vagy valóság?) az értékes kincs akkor került a nedeci vár pincerendszerébe. Állítólag egy ezüst szarkofág mellett rejtették el, amelyben egy Umina nevű inka hercegnő nyugszik, aki a várudvaron tördőfések áldozata lett.

Berzeviczy Sebestyén és az inkák aranya

Az inkák utolsó leszármazottja már több, mint 100 éve halott volt, és az európai kikötőkbe egyre-másra futottak be az inka arannyal megrakott spanyol hajók, amikor Podóliában megszületett Berzeviczy Benes Sebestyén, aki egy a nedeci vár tulajdonosaival rokonságban álló kishemesi családból született. A fiatalember reménytelen szerelembe esett gazdag szomszédja leányába, és – amint azt már ilyen kilátástalan esetekben megszokhattuk –, elhagyta szülőföldjét, hogy távoli messzi utazásokban találjon vigaszra. Egy ideig bolyongott a nagyvilágban, majd egy kalózhajón Peruba érkezett, ahol rátalált élete szerelmére – egy inka királyi nemzetségből származó indián hercegnőre. Miután feleségül vette, megszületett leányuk, Umina (ugyanaz, aki állítólag valahol a nedeci várban nyugszik). A leány férjhez ment Túpac Amaruhoz, az indián trón várományosához és mindannak örököséhez, ami népe évszázados hagyatékából fennmaradt. Umina férje nagy elődjének, az inkák utolsó (tizenkilencedik) – a spanyolok által 1572-ben kivégezett – vezérének és királyának nevével viselte. Sajnos a spanyol gyarmatosítók elnyomása miatt a perui lakosságnak el kellett me-

nekülnie Amerikából, és az inka kincs egy részét a Titicaca tóba kellett elrejtienie. Sebestyén leányával és vejével Európában talált menedékre és tíz éven keresztül Velencében rejtőzködött. Itáliában azonban Túpac Amaru, az inkák leendő uralkodóját utólte a spanyol inkvizíció, titokzatos körülmények között ugyanis leszúrták. A családját féltő Berzeviczy leányával, Uminával, és egyéves unokájával visszatért Magyarországra. Úgy tűnt, hogy itt, a Berzeviczyék birtokát képező nedeci várban semmi rossz nem történhet velük. E feltételezés azonban hiú ábrádnak bizonyult! Umina osztozott férje, Túpac sorsában. Ezúttal az inkvizíció a nedeci várban talált rá áldozatára, az összetört édesapa, Berzeviczy Sebestyén pedig egy ezüst koporsóban temette el leányát az ún. kápolnabástya alatt. Szerencsére a személyzetnek sikerült elrejtienie a néhány éves kis Unkast. Az idősödő és betegeskedő Sebestyén, mivel már nem tudta utódját egy inka hercegi sarjat megillető gondoskodásban részesíteni, örökbe adta a fiút egyik rokonának, Václav Benes Berzeviczynek. Václav megfogadta, hogy biztosítja a gyermek megfelelő iskoláztatását, megvédelmezi üldözőitől, és nagykorúságának elérése után beavatja az inkák testamentumába. Nota bene, a végrendelet egyik paragrafusára említést tesz arról, hogy a dokumentumról a kipu csomóírás módszerével egy másolat is készült, és az a „felsővárba vezető falépcső utolsó foka alatt” került elrejtésre a nedeci kastélyban. A morvaországi Krumlovban Anton Benesként felnőtt fiú, nevelőapjához hasonlatosan szabómester lett és nem foglalkozott a családi titok felfedésével, mivel ezt túl veszélyesnek találta. És fiait is ebben a meggyőződésben nevelte fel.

A nedeci kipu

Ennek az érdekesítő történetnek van még egy mai szála is, amely napjainkba vezet. A világháború után, 1946-ban Nedecben felbukkant Anton dédunokája, a bochniai Andrzej Benes, aki komolyan nekilátott a családi archívumok rendbetételéhez. Dokumentumokkal felszerelve, a czorsztyni soltész és számos tanú jelenlétében rátalált a vár lépcsője alatt egy 18 cm-es ólomcsőre, amely egy indián kipura emlékeztető titokzatos csomóírást rejtett. A zsinórokhoz rögzített három aranyablácskán a következő vésett feliratok díszlettek: Titicaca, Vigo és Dunajec. Ez lett volna az inka kincs titkának megfejtési kódja?

A kincs egyik részét tehát a világ legmagasabban fekvő tavában, vagy valamely szigetén rejtették el, a másikat a spanyol Galícia Vigo nevű kikötőjében, a harmadikat pedig... Hát ez az! Hiszen Dunajec nem más, mint a nedeci vár! A leletet átadták Peru varsói nagykövetségének az írás megfejtésének céljából, sorsa azonban azóta ismeretlen. Andrzej Benesz pedig, aki az előző század 70-es éveiben parlamenti képviselőként és a szejm elnök-helyetteseként vált ismertté, 1976-ban autóbaleset áldozata lett.

Hogy mi igaz e történetekből? Nos, a velencei okiratok valóban alátámasztják perui menekültek jelenlétét a városban a XVIII. század végén. A krakkói Szentlélek-templomban megtalálták az inka Antonio örökbeadási dokumentumait, valamint egy Anton Benesz nevű fiú keresztlevelét. Umina szarkofágjára sosem bukkantak rá. A radiesztéták szerint azonban a kutatások túlon túl sekély szinten zajlottak, és a kutatók meg vannak győződve afelől, hogy mélyen a vár alatt egy verem található... De hogy az indián-magyar családot ért ennyi múltbéli szerencsétlenség fényében lesz-e manapság mersze valakinek a Nap Fiainak titkát újra megbolygatni?

Az inkák átka?

A sors legkevésbé sem kímélte a várat és utolsó magyar tulajdonosait a legtragikusabb világháborúk egyike után sem. Salamon Géza elkésett, midőn 1945-ben a családi vagyon megmentése céljából Nedecbe utazott. Megérkezése előtt ugyanis a vár termeibe „befészkelte magát” a szovjet hadsereg és a helyi lakosság sem bizonyult kevésbé kapzsinak. Nem volt már mit megmenteni, még az ablakokat és ajtókat is széthordták, a padlókat feltépték. A könyvtár, festmények és majdhogynem az egész archívum a várudvaron tomboló tűz martalékává vált. A „nép ellenségeinek” bélyegzett tulajdonosoknak saját országukban sem volt könnyű életük. Bethlen Ilona grófnőt – a lengyelek és Lengyelország nagy barátját, a lengyel ellenállási mozgalom megbecsült tagját – kitelepítették a fővárosból és vidéken eltöltött sok év után egy budapesti idősök otthonában halt meg 1964-ben, 79 éves korában. Tragikus sors várt tüdőbeteg leányára Évára, és annak férjére Teleki László grófra is, aki hosszantartó fogsága után 1956-ban szabadult börtönéből. László és Éva két gyermekét

a Nemzetközi Vöröskereszt Svájcba menekítette, ahol gyermekotthonban nőttek fel. A szülők minden vágya az volt, és hosszasan küzdöttek azért, hogy tíz év után újra találkoz-hassanak gyermekeikkel. A procedúrában mindvégig régi czorsztyni ismerőseik segítették őket – a Drohojowski család és Jan Zamoyski, a Swiss-Air munkatársa. Végül 1962-ben Salamonék gyermekeit Varsóba szállították, ahol szüleikkel kellett volna találkozniuk. Éva és László boldogan szálltak vonatra Katowicében. Pár órán belül a fővárosba kellett volna érniük. Sajnos a történet nem végződött szerencsésen. Salamonék már sosem láthatták újra gyermekeiket, mert nem adatott meg nekik, hogy eljussanak Varsóig. Mindketten életüket veszítették a Piotrków melletti szörnű vonatkatasztrófában.

A nedeci bárók temetőkertje

A Salamon-család ősi temetője a nedeci vár és a Tábor-hegy csúcsa között fekszik. A vár utolsó tulajdonosa, Salamon Ilona alapította 1936-ban, aki ide szállíttatta férjének, Géza-nak hamvait (a legmagasabban fekvő sírbolt). A közelben nyugszik még Géza fivére, Andor, valamint nagybátyja és névrokona, Géza, Palocsa birtokosa. A család erőfeszítéseinek köszönhetően teljesült az elhunytak kívánsága, és 1977-ben a családi temetőkertben Ilona és fia, István hamvai is elhelyezésre kerültek.

A nedeci Vármúzeum ad helyet a *Nedec-vára – történelem, archeológia, építészet* címet viselő állandó kiállításnak, továbbá egy Szepes területeiről származó néprajzi gyűjteménynek, ezen belül egy érdekes óra-kollekciónak is. Az előző század végén Engelmayer Ákos (Magyarország lengyelországi nagykövete az 1990–1995 években) a múzeumnak ajándékozta lengyelországi hungaricum-kollekcióját (többek között XVI-XX. századi Magyarországtérképeket, magyar királyok arcképét, várakat, városokat és csatatereket ábrázoló metszeteket, valamint régi nyomtatványokat), amely a Magyarország határain kívüli legnagyobb magyar gyűjtemény létrehozásának első lépése volt.

Érdekességek:

- Nedec-vára (*novum castrum de Dunajecz*) volt annak a híres kölcsönnek a helyszíne,

amelynek során Jagelló Ulászló küldöttei 1412-ben átnyújtották Luxemburgi Zsigmond királynak a 37 ezer „széles” cseh ezüst garast. A hitel záloga 13 szepesi város volt.

- Berzeviczy Sebestyén magas életkort élt meg. 1797-ben, 99 éves korában érte a halál a krakkói ágostonosok kolostorában, ahová már sebesülten szállították. Állítólag egy hölgy kegyeiért párbajozott.
- Berzeviczy Ilona grófnő 1942-ben megmentette a Honi Hadsereg egyik felderítő csapatának életét, amikor átmenekítette őket Lőcsére, lengyel raboknak pedig élelmiszerküldeményeket juttatott Németországba.
- Andrzej Benez, magas, sovány és világosszőke férfiként egyáltalán nem tűnt olyan embernek, akinek ereiben indián vér csörgedezne. Viszont édesapja, Janusz Benez, bochniai ismerősei állítása szerint, nagy sikerrel szerepelhetett volna indiános western-filmekben, ráadásul smink nélkül.

Érdemes élni az alkalommal:

- Regatta a Czorsztyni-tó Zöld Szalagjáért (*lengy.* Regata o Puchar Zielonej Wstęgi Jeziora Czorsztyńskiego) – augusztus közepe.
- A nedeci Megyei Kulturális Központ színpadán rendezik meg a „Śpisko Watra” nyári szepességi folk fesztivált. A program Lengyelország és Szlovákia más régióiból is ideérkező népzenei együttesek fellépéseivel, valamint népművészeti kézműves vásárral és szepesi ételek bemutatójával várja az ideérkezőket.
- Augusztusban a vár közelében Łapsze Nizne járás-beli fúvószenekarok koncerteznek.

Hős vagy botrányhős?

Korabi Hieronim Łaski (*magyarosan* Laszky Jeromos) a nedeci vár lengyel tulajdonosa – akit egyesek kötözködő botrányhősnek, mások felvilágosult, rendkívül tehetséges és ambiciózus embernek tartottak –, kétségkívül korának egyik legszínesebb személyiségei közé tartozott. E több nyelven (olaszul, franciául, angolul, németül, latinul) beszélő férfi, mondhatni „hivatásos küldöttként” nagy népszerűségnek örvendett az európai udvarokban. Amikor Magyarországon felizzott az ottani uralkodó, Szapolyai János valamint Csehország és Ausztria királya,

I. Habsburg Ferdinánd és a Törökország közötti konfliktus, Łaski egy igen nehéz és veszélyes misszióval indult Nagy Szulejmánhoz, és nem kis diplomáciai érzékének köszönhetően megmentette Magyarországot a teljes összeomlástól. Hamarosan bőségesen megjutalmazták szolgálataiért, több szepesi várost és várat kapott ajándékba, többek között Késmárk és Nedec is a tulajdonába vándorolt. A késmárki javakat amúgy maga hódította el Ferdinándtól (ezek nem voltak Szapolyai tulajdonában), és alkalomadtán Lőcsét – Késmárk konkurenciáját – is kifosztotta. Ezen felül megkapta az erdélyi vajda tisztségét és nem kis pénzjutalomban részesült. Ám mindezek után sem ült babérjain, ha a magyarok megsegítéséről volt szó. Amikor 1530-ban Ferdinánd seregei bevonultak Magyarország területére és ostrom alá vették Budát, a vitéz Łaski csapataival a város felszabadítására indult és szétverte az osztrákokat. A Szepességben egyfajta önálló kis államot hozott létre, és mivel „nagyétkű” emberként tartották számon, időnként konfliktusba keveredett királyi párfogójával, Szapolyaival, aki lengyel barátját börtönbe vettette. Szabadulását követően (ügyében Jan Twardowski hetman járt közben) egyfajta bocsánatkérés jegyében megkapta Debrecen városát. Ennek ellenére a büszke főúr nem tudta elfeledni az őt ért megaláztatásokat és összes várából eltávolította Szapolyai híveit, majd végleg elhagyta Magyarországot, és szolgálatait Ausztriának ajánlotta fel. Halálát minden valószínűség szerint tüdővész okozta, amelyet valamely küldetésének során egy török börtönben szerzett. Nem kizárt azonban az sem, hogy Szapolyai hívei orvul megmérgezték.

Szczawnica

Szalay József szeretett városa

Krakkótól 114 km-re délre, a 7/e77 sz. úton, majd Lubieńben lekanyarodva a 968 sz. útra Mszana Dolna felé, és Szczawnicáig a 969 sz. úton

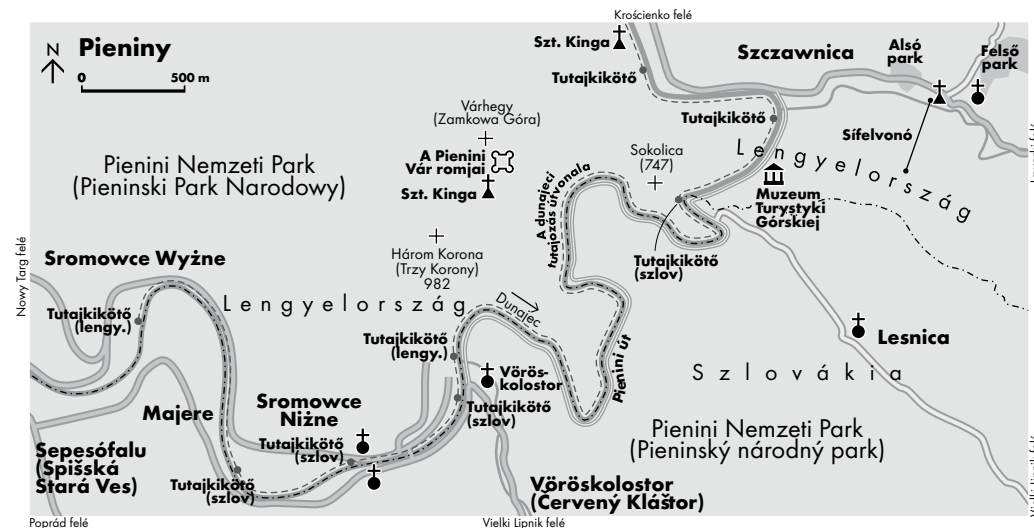
Muszyna és Żegiestów mellett Szczawnica a harmadik olyan gyógyüdülőhely Kis-Lengyelország területén, amely mai pozícióját nagyban a magyaroknak köszönheti. A festői

fekvésű város a Pieninek szomszédságában terül el, ahol a Dunajec kivételes szépségű hegláncokon tör utat magának, mezítelen mészkőszirtek látványát tárva elének. De Szczawnica mai szépségét nem csupán a természeti adottságoknak köszönheti, hanem egy olyan ember hallatlan energiáinak is, aki életének 40 évét szeretett városának szentelte. A mesés pienini táj iránt rajongó Szalay József, egy magyar földbirokos család sarjaként az új osztrák adminisztráció első hullámaival érkezett Galíciába (a XVIII. század második felében). A Szalayak az első évtizedekben Kelet-Galíciában töltöttek be császári hivatali pozíciókat. Midőn Kamienicában megalakult a Kamarai Javak Igazgatósága, Szalay József apját, Istvánt az egykori királyi javadalmak területén létrehozott előjáróság prefektusává nevezték ki. A Gorc és a Sziget-Beszkidek (*lengy.* Beskid Wyspowy) határán, a Kamienica folyó medrében fekvő azonos nevű szandec-földi falu így a következő évtizedekre a család új székhelyévé vált. Innen már nem messze fekszik Szczawnica, amellyel István, és főként fia, József, hosszú évekre összekötötte családjá történetét.

Szent Kinga adománya

A tájék legnagyobb kincse a gyógyvíz, amit a helyi gurálok * „szczawa”-nak, azaz savanyú forrásnak neveznek, és innen ered a város neve is. E szirtek alatt fakadó források keletkezését a hagyomány Szent Kingának – a Pieninek és Szandec-föld védőszentjének – tulajdonítja, aki a legenda szerint botjával a sziklákra ütve fakasztotta őket. Minderre akkor került sor, amikor az ószandeci kolostorban zárdai életet élő hercegnő nővértársaival együtt a tatárok elől menekült.

A szczawnicai birtok a czorsztyni előjáróság tulajdonát képező királyi javak licitálása-kor került a Szalayak tulajdonába. A területet Szalay Jozefa (István felesége) vásárolta fel, az öreg kis templommal szemközt pedig már 1830-ban elkészült a fából épült udvarház, amely szinte a XIX. század végéig szolgálta a családot, mígnem teljesen porrá nem égett. Az új tulajdonosok további, forrásvizeket rejtő földterületeket vásároltak, majd hozzáláttak a családi terv megvalósításához – egy gyógyfürdő megépítéséhez. Az első ilyen irányú lépéseket már megtette az előző tulajdonos is, a szepességi Jan Kutschera, aki hasonló ötleteket kezdett

életbe léptetni. A Szalay-család már egy szerény gyógyüdülő-épületegyüttest, egy fakavájú ásványvíz-kutat, néhány fürdővendég részére emelt házikót és egy park-kezdeményt is talált a birtokon. A terület új gazdáik rendbe tették a forrásokat, saját nevükkel látták el őket (István, Jozefa, József), sőt még be is palackozták a szczawnicai vizet, és kisebb adagjait külföldre szállították. Néhány házat is építettek, köztük egy vendégszobákkal, kocsiszinnel és istállókkal rendelkező reprezentatív épületet. A vár – ahogyan nevezték – 1933-ban került lebontásra.

A Pieninek szerelmese

Szalay István 1838-ban bekövetkezett halála után (akit a krakkói Rakowicei Temetőben helyeztek nyugalomra), Szalay József édesanyja nyomatékos kérésére Szczawnicába érkezett, hogy hosszú évekre átvegye a családi birtok irányítását. Hamarosan kiderült, hogy nem tékozolta el Kinga hercegnő kivételes adományát, amellyel a jövőbeli szent a pienini földet megaján-

* Gurálok vagy gorálok, főként a Magas-Tátrában és Beszkidekben élő, izes tájnyelven beszélő lengyelek, akiket mentalitásuk hasonlósága okán sokszor hasonlítanak a székelyekhez [a ford.]

dékozta. Valójában József volt a gyógyüdülő tényleges létrehozója; az ő idejében vált Szczawica Galícia legnépszerűbb gyógyfürdőhelyévé s egyben európai léptékű üdülővárossá. Szalay József megépíttette az első fürdőt, új villákat és panziókat emeltetett, a felfedezett forrásokat megfelelő építészeti köntösbe bújtatta, bővítette a Felső Parkot (*lengy.* Park Górny). Számos ritka fát hozatott, a parkban máig nőnek az általa ültetett bükkök, erdei fenyők, hársak, juharok, vörösfenyők, tölgyek és jegenyefenyők. Ezen felül megtervezte és templomi felszereléssel berendezte a Gyógyüdülő Kápolnát (*lengy.* Kaplica Zdrojowa), sőt még egy saját maga által festett olajképet – Madonna a Gyermekkel – is elhelyezett benne (az oltárnál található). A lembergi egyetem egykori joghallgatója, a végzettsége szerint hivatalnok Szalay (aki korábban a kelet-galíciai Brody császári adóhivatalának vezetőjeként dolgozott), nem elég, hogy ragyogó szervező volt, de szabadidejében még művészi tehetségét is kibontakoztatta. Különböző – főként a Pienineket és Szczawnicát megőrkítő – tájképeket festett és rajzolt, 1858-ban pedig saját rajzaival díszített albumot adott ki Krakóban *Szczawnicai album vagyis a Felső-Dunajec partvidéke: huszonnégy képben* címmel (*lengy.* Album szczawnickie czyli nabrzeża górnego Dunajca: w dwódziestu czterech widokach). József, a Pieninek szerelmese,

hozzálátott a turizmus megszervezéséhez is; személyesen vezette az első dunajeci tutajos-utakat, kezdeményezte a Szczawnicát és a mai Szlovákia területén fekvő Vöröskolostort (*szlov.* Červený Kláštor) összekötő ún. Pienini-út (*lengy.* Droga Pienińska) megépítését is, 1873-ban pedig a Tátrai Egyesület (*lengy.* Towarzystwo Tatrzańskie) alapító tagja volt. Minden lehetőséget megragadott, hogy a szívéhez oly közel álló gyógyfürdőhelyet népszerűsítse, vegyszereket alkalmazott, hogy az újonnan feltárt források vizének összetételét elemezzék, sőt, még egy saját szerzeményű Szczawica-útikönyvet is kiadott. Nagy társasági életet élt, tudósokat, orvosokat

valamint a kulturális élet jeles képviselőit – festőket, költőket, írókat – látott vendégül gyógyfürdőjében. Szczawnicát látogatni kezdte a lengyel arisztokrácia: a Lubomirskiek, Sapiehák, Tarnowskiak, Radziwiłlok. Szalay összebarátkozott dr. Józef Dietlrel – a lengyel balneológia szülőatyjával, a szczawnicai gyógyüdülő nagy népszerűsítőjével, akinek a magyar vállalkozó még életében emlékoszlopot emeltetett a városban, egy táblán méltatva a gyógyfürdőtant propagáló doktor érdemeit. Az emlékmű leleplezésére (1865) sok vendég lengyel nemesi köntösben és szablyával érkezett, Szalay saját, magyar nemzeti viseletében jelent meg.

A Szalay kúria
Szczawnicában

Végrendeletében Szalay József javait a krakkói Tudományos Akadémiára íratta, azzal a kikötéssel, hogy a fürdőhely mindvégig az Akadémia birtokában marad, és nem kerülhet át más tulajdonába. A gyógyüdülő gazdája 1876-ban hunyt el, halálát valószínűleg agyvérzés okozta. Szalay végakarátát nem teljesítették maradéktalanul. A Tudományos Akadémia nem mindig tett eleget abbéli kötelezettségének, hogy az üdülőhely éves bevételének felét kifizesse Szalay fiainak. A gazdag nagybácsi által nevelt fiúk pedig (József mindvégig különváltan élt Jasloban élő feleségétől) könnyelműen szórták a pénzt, és amit csak lehetett zálogba adtak. 1909-ben a Tudományos Akadémia a végrendelező akaratának ellenére eladta a gyógyüdülőt Adam Stadnicki grófnak.

2002-ben Szczawnicában szobrot emeltek Szalay József tiszteletére – annak a magyarnak az emlékére, aki oly sokat tett a városért és olyannyira megszerette a pienini tájat.

Szalay József pienini látványossága

A Pieninekbe látogató turisták kötelező programpontja természetesen a dunajeci tutajozás. Európa egyik leggyönyörűbb folyókanyonját: a természet eme csodálatos jelenségét, e kivételes látványosságot maga Szalay József kezdte el népszerűsíteni. A Dunajec egy mély, sziklával övezett szurdokban folyik, amelynek mészkőszirtjei 300–500 méterre magasodnak a víztükör fölé. Ez kétségkívül Lengyelország egyik leggyönyörűbb tájéka. A tutajozást 1832 óta szervezik, a szezon április 1-től október 31-ig tart. A kiinduló tutajkikötő Sromowce Wyzne-ben található, ahonnan Szczawnicába (2 óra 15 perc), vagy egy kissé hosszabb útvonalon Krościenkóba (2 óra 45 perc) lehet eljutni.

Érdemes lenne időt szánni a Szczawnicából a szlovák oldalon fekvő Vöröskolostorig vezető híres Pienini-út (amelyet szintén Szalay József kezdeményezésére építettek) végigjárására (vagy végigkerékpározására) is.

Egy szczawnicai tartózkodás a Pieninekben szervezett gyalogtúrákra is kiváló lehetőséget nyújt, beleértve a hegység legmagasabb pontjának a Három Korona (*lengy.* Trzy Korony, 982 m t. sz. f. m.) megmászását is. Az útvonalon megtekinthetjük a tatárjárás után épült (1241) pienini vár maradványait. Az erődöt Szemérmes Boleszláv állíttatta felesége, Kinga és zárdanővé-

reinek oltalmára. A várhegy sziklájába vájt barlang, és a benne őrzött Szent Kinga szobor azt jelzi, hogy a Magyarországról érkezett hercegnőt máig nem kis kultusz övezi a Pieninekben.

Érdemes élni az alkalommal:

- A minden év júliusában megrendezett Pienini Nyár (*lengy.* Lato Pienińskie), a gurál-pásztor szokásokkal ismerteti meg a turistákat.
- A Pienini Vizek Májusi Ünnepe (*lengy.* Majowe Święto Wód Pienińskich) az itteni gyógy-gyhatású vizek megízlelésére nyújt lehetőséget.
- Az ún. Jaworki Redyk, a pástorkodás hagyományába enged betekintést nyújtani. A Pienini Nyár rendezvénysorozat részeként a helyi pástorok minden év júliusában ünnepélyes kerektek között kiterelik nyájaikat a legelőkre. Az eseményt népzenei együttesek fellépései kísérik.
- Az augusztus a Pieninekben a Hegyvidéki Kultúrák Fesztiválja (*lengy.* Festiwal Kultur Górskich) jegyében telik. A Szczawnica melletti Jaworkiban felállított színpadon fellépő népzene-szek koncertjeit regionális konyhabemutatók és népművészeti kirakodóvásárok kísérik.

Érdekességek:

- Szalay József legidősebb fia, Mihály (aki valószínűleg apja egy korábbi kapcsolatának gyümölcse), Bem tábornok oldalán harcolt az 1848-as magyar szabadságharcban.
- A Sokolicán (747 m t. sz. f. m., a Közép-Pieninek hegység északkeleti részén) növényerdeifenyők több száz évesek (a legidősebb kb. 500 éves), egyikük a leggyakrabban főtözött lengyelországi fák közé tartozik.
- 1904-ben a pienini vár területén található faházikóba beköltözött egy remete, akit 1914-ben kémkedés jogtalan vádjával letartóztattak. Évek múltán a házikó villámcsapás következtében leégett.
- A Pienini Nemzeti parkot (*lengy.* Pieniński Park Narodowy) évente 700 ezer turista látogatja. A látogatók számát és a terület nagyságának arányát figyelembe véve, ez a legsűrűbben látogatott nemzeti park Lengyelországban.
- A Pieninekben fekvő „Fehér Víz” (*lengy.* „Biała Woda”) természeti rezervátum területén, a Krościenko főerdészetben létrehoztak egy mozgássérültek (kerekesszéken mozgók) számára kialakított útvonalat. A 2,4 km hosszú útszakasz az első ilyen jellegű kezdeményezés Lengyelországban.

Żegiestów

Gyógykúra magyar módra

Krakkótól 149 km-re, a 75 sz. úton Ūjszandecig (lengy. Nowy Sącz), majd Piwniczna felé a 87 sz. úton

Az ősszel vörösbe boruló bükkösök és a télre készülő, sárga-narancs színekben pompázó vörösfenyők a legkisebb lengyelországi gyógyüdülőhely legfőbb ismertetőjegyei. Állítólag a Poprad menti ősz színpompája páratlan. Nem könnyű azonban évszakot választanunk e lengyel-szlovák határon fekvő festői táj megcsodálására. Hóval fedett hegycsúcsaival ugyanis a táj szépsége télen sem elhanyagolható. Sem tavasszal, amikor krókusok borítják a lankákat. Żegiestów minden bizonnyal nem megfelelő hely a szórakozásra vágyó gyógyüdülők számára. A termálfürdő területén mind a mai napig őzekbe, fekete harkályokba vagy épp jégmadarak ritka példányaiba botolhatunk. A mindent körülölelő erdők, a település hegyszeredély menti fekvése, és a legmelegebb lengyelországi hegyi folyónak mondott Poprad közelsége folytán Żegiestówban különleges mikroklíma alakult ki – mondhatni az alpesi klíma enyhébb változata.

Vasérc helyett

A Franciszek Krasiński püspök által 1575-ben alapított Żegiestów a krakkói püspökök tulajdonát képező ún. muszynai uradalomhoz tartozott. A közel 400 éven át egyházi kezekben lévő terület Muszynát, Tyliczet és Powroźnikot foglalta magában. Az itt letelepedő emberek (főként lemók) állattartásból és mezőgazdasági tevékenységből tartották fenn magukat. És minden bizonnyal továbbra is így élték volna nyugalmas hétköznapjaikat, ha a XIX. század felén egy véletlen nem avatkozik életükbe. 1846-ban egy magyar nemes, Medveczky Ignác Jakab (a Kassa melletti Kismedvés, más néven Medvecze faluból származó nemesi család leszármazottja), a muszynai gyógyfürdő igazgatója, s emellett komoly üzletember, vasércet keresvén a Szczawny Potok környékén, igazi aranybányára bukkant egy

ásványvizes forrás formájában. Később, e Poprádba vezető erdei vízmosásban lelt felfedezését felesége tiszteletére Annának nevezte el. A magyar dinasztia energikus sarja azonnal felvásárolta e területeket a lemko gazdáktól, és nekifogott az első panziók és fürdők megépítéséhez. A csermely szabályozását követően felfedezett két következő forrást leánya (Antónia) és sógornője (Mária) tiszteletére keresztelte el. Mielőtt a gyógyüdülő teljes gőzzel megkezdte volna működését, a kezelések a szabad ég alatt folytak, a fürdővizet pedig tábori kazánokban melegítették. Az újonnan létesülő gyógyüdülő tulajdonosa vállalkozásának lelki aspektusáról is gondoskodott, és egy fészkerben egy ideiglenes kápolnát rendezett be, amely mindaddig ásványvizes palackraktárként szolgált. A futtában összetákolts és igencsak provi-

zórikusra sikerült oltárnál a fürdővendég-papok miséztek. S habár anyagi források hiányában Medveczky igen szerény körülmények között, fából épült panziókban tudta csupán megvendélni a gyógyulni vágyókat, nem panaszkodott vendéghiányra. A Poprád völgye tudniillik mágikus hangulatával csalogatja az idelátogatókat.

A gyógyüdülő aranykora

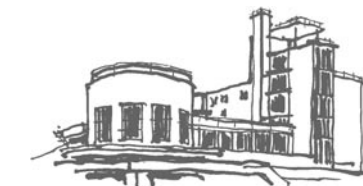
Żegiestów Medveczky Ignác fia és örököse, Károly vezetése alatt élte aranykorát. A település a krynicai fürdővendégek divatos egynapos kiruccanó helyévé vált, akik paraszt-

szekereken (3,50 aranyforintért) vagy – akinek telt rá – kétlovas bérkocsikon (12 aranyforintért) érkeztek a Poprád menti gyógyüdülőbe. Mit sem törődtek vele, hogy a Krynica és Żegiestów közti távolság az akkori időkhez mérten meglehetősen hosszú volt (26 km), az út pedig a lehető legelsőrendűbb, mert nem csak hogy lekövezve nem volt, de ráadásul sóderrel szórták fel, amely könnyen szemet csipő porfelhővé alakult át. Az utazás gyötrelmeit azonban megérkezéskor kárpótolta egy jókora csupor ásványvíz, amelyet jó magyar szokás szerint borral vegyítettek. A kóstolót Żegiestów ura, maga Medveczky Károly szervírozta, és az is gyakran előfordult, hogy az üdvözlő ceremóniát cigányzenekar kísérte. Ezután a gazda a megfáradt utazókat a magyar vendégszeretet jegyében ebédre s nemegyszer esti táncmulatságba invitálta. A vendégek másnap reggel indultak vissza Krynica-ba, egy átmulatott éjszaka után, nehéz fejjel, ám a csárdás visszacsengő dallamával fülükben.

Károly 20 éven át tartó irányítása alatt Żegiestów a felismerhetetlenségig megváltozott. Új villák és panziók nőttek ki a földből, az Anna-ivópavilon helyén megépítették a gyógyüdület (*lengy. Dom Zdrojowy*) és az Új Fürdőt (*lengy. Nowe Łazienki*). A parkot gyönyörű virágágyásokkal díszítették, s teleültették máig híres żegiestóvi rózsákkal, a korzókat megvilágító petróleumlámpák pedig igazi üdülőhangulatot árasztottak a sétálva-pihenni vágyók számára.

Az újonnan átadott (1879) Tarnów-Muszyna vasútvonal Żegiestów-Zdrójban is beiktatott egy megállót, s ennek köszönhetően a helység megszűnt egy világvégi, elfeledett kis gyógyüdülő lenni. Ettől kezdve Żegiestów volt az egyetlen olyan gyógyfürdő egész Galícia területén, amely közvetlen vasút-összeköttetéssel rendelkezett. A fából készült bakterház amúgy máig fennmaradt. A folyó menti üdülőhely nem csupán ásványvizes kezeléseken alapuló gyógyvizes kúrákat kínált, de az ideérkező városi nyápicoknak pezsdítő gyógyfürdőket is javasolt a Poprádiban. Idővel az ajánlatot kibővítették egy egészségre állítólag igen jótékony hatású szamócás tejkúrával. Dr. Franciszek Gogojewicz híres diétája tehén-, és kecsketejen valamint kumiszon, kefiren és kecsketej-savón alapult.

Az emésztőrendszeri valamint húgyúti panaszok esetén javasolt żegiestóvi források gyógyhatását, és a környék szépségét nem más, mint dr. Józef Dietl, a balneológia ismert szaktekintélye méltatta: „Aki egyszer már járt Żegiestówban, mindvégig visszavágyik

A „Wiktor” szanatórium modernista épülete Żegiestówban

a pezsdítő levegő, a mesés tájkép, a lenyűgöző panoráma, a zubogó gyógyvizek és a csendes elvonultság eme paradicsomába” – írta *Megjegyzések a hazai gyógyüdülőkről (lengy. Uwagi nad zdrojowiskami krajowymi)* című művében (1858).

A gyógyüdülő idővel olyan népszerűsége tett szert, hogy tulajdonosa kénytelen volt egy újsághirdetésben felhívni a figyelmet, hogy senki se érkezzon Żegiestówba helyfoglalás nélkül. És az is előfordult, hogy valakit azért küldött ki a pályaudvarra, hogy az visszatartsa a leszállni kívánókat, mert a gyógyüdülőben nem volt már több szabad hely.

Károly 20 éves irányítása alatt kezdeményezett számos beruházásából egyedül a Żegotka villa maradt fenn, amelyet a tulajdonos tiszteletére neveztek el így (Żegota az Ignác szláv megfelelője). Azóta a żegiestówi rózsák szépsége is mintha elhalványulni látszódnék. A gyógyüdülőhely második ifjúságára, vagy éppen második (magyar?) felfedezésére vár.

Érdekességek:

- Az ún. Lengyel Lapát (*lengy. Łopata Polska*) Żegiestówban az egyetlen hely országunkban, ahol Szlovákia területe északabbra fekszik Lengyelországtól. A Poprząd különleges módon folyik ezen a helyen, egy-egy félszigetet alkotva Szlovákia, illetve Lengyelország területé.
- A Żegiestówon átfolyó Poprząd a dunai galóca (a lazacfélék családjának legnagyobb fajtája) legnagyobb és legszebb lelőhelye Lengyelországban.
- A żegiestówi lemkók hagyományos népviselete szlovák és magyar elemeket tartalmaz.
- Nem sok hiányzott, hogy a híres lengyel tenor, Jan Kiepura váljék a żegiestówi Łopata egyik látványos parcellájának tulajdonosává. A licit során azonban hátrányba került az olajipari tisztviselők szövetkezetével szemben, amely 1936-ban egy tenisz-, és sportpályákkal felszerelt, privát fürdővel és privát ásványvízzel ellátott luxusüdülőt építtetett ezen a helyen. A żegiestówi Wiktor szanatórium felkerült a műemlékek listájára, és 2011-ben teljes felújításon esett át.
- A II. világháborút követően Julian Aleksandrowicz professzor, a kiváló lengyel orvos és humanista Żegiestówban vezette be gyomor-, és nyombélfekély megbetegedésekre kidolgozott saját gyógymódját, amely a hosszú álom módszerére épült.

Muszyna

Város a magyar határ mellett

Krakkótól 150 km-re délnyugatra, a 75 sz. úton Krynica-Zdrójig, majd tovább a 971 sz. úton

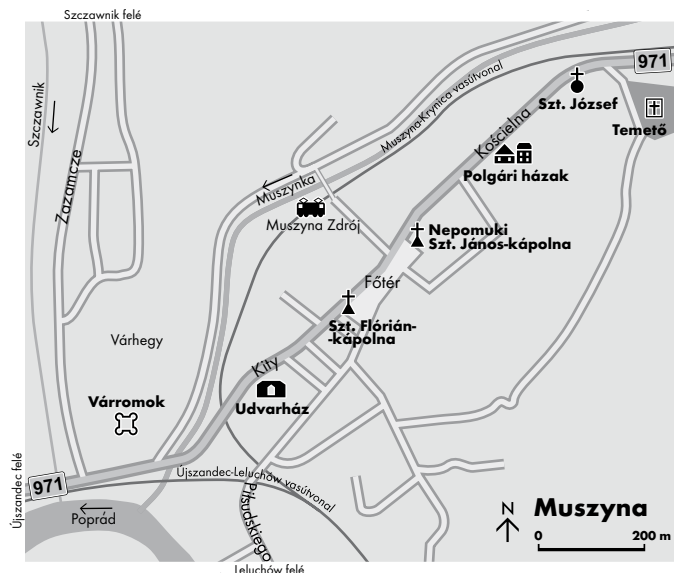
Senki sem tudja pontosan, Muszynát mikor alapították. Az első feljegyzések 1209-ben tesznek róla említést, amikor II. András magyar király meráni Adolfnak, a szepesi Szent Márton káptalan prépostjának vámszedést engedélyezett egészen a Muszyna melletti Poprząd folyóig. Muszyna még a következő 150 évben is gyakran megkísértette a magyarokat, mígnem 1366-ban felhagytak követeléseikkel. Az idő azonban megmutatta, hogy csupán átmenetileg mondtak le igényeikről.

Állítólag a mai fürdővendégek nem sétálgatnának az ódon kis főtéren, és nem iszogatnák pilledten valamely itt feltörő forrás gyógyvizét, ha a régmúlt korokban nem erre vezet a közismert néven „magyar út”-ként emlegetett híres kereskedelmi útvonal. Hogy a Magyarországról importált legalapvetőbb termékek egyike a bor volt, azt a hangulatos főtér alatt elhelyezkedő tágas pincék is bizonyítják. Boltozataikra az elmúlt évszázad 70-es éveiben akadtak rá, csatornázási munkálatok során. Ahol kereskedelmi útvonalak húzódnak, ott fejlődésnek indulnak a települések. De amerre kereskedők szállítják portékáikat, ott a rablók is megjelennek. Ezért a Poprząd völgyében fekvő birtokok sáfárjainak nem volt könnyű életük, de még mennyire nem! Hogy is lehetett volna, hiszen a beszkidí útonállók gyakori támadásai rettentő mód megkeserítették a város életét. Hogy a magyar borokkal teli hordók biztonságban eljussanak a püspökök és királyok asztalaira, a karavánokat ún. „harnikok” – azaz a várost felügyelő, a határt és a kereskedelmi útvonalat ellenőrző muszynai katonaság alakulatai védelmezték.

A muszynai állam

Muszyna hosszú időn keresztül a krakkói püspökséghez tartozott, az egyházi méltóságok nevében pedig a sztaroszták* kormányozták a várost. 400 év leforgása alatt (1391–1770)

* Lengyel előjárók vagy királyi tisztviselők, a megyei közigazgatás vezetői ill. koronabirtokok felügyelői [a ford.]

34 sztarosza székel a muszynai uradalomban (mert így nevezték a püspöki latifundiumokat), amely 450 km² területen helyezkedett el, és Muszynát, Tyliczet valamint a hozzájuk tartozó falvakat foglalta magába. A miniatűr egyházi állam legnagyobb virágzását Nagy Kázmér idejében élte, aki – ahogy azt a lengyelek mondani szokták – „fából épített Lengyelországot talált és kőből építetett hagyott” maga után. Így történt ez Muszynával is, amelyet a polgárok biztonságáért

aggódó uralkodó városi jogokkal ruházott fel és egy hegytetőn épített erőddel jutalmazott. Korábban a védelmi és vámszedő funkciókat ellátó építmény nem egyéb volt, mint egy egyszerű fából emelt kis vár. A nagy építő- király uralkodásától fogva Muszyna (amelyet korábban Łokietek Ulászló elvett a krakkói püspököktől) 80 éven keresztül az államfőhöz tartozott (Nagy Kázmér után ún. királyi javadalomként Nagy Lajos, majd Hedvig királynő tulajdonába került), végül ismét egyházi kezekre jutott, és ott is maradt egészen Lengyelország felosztásáig. A muszynai állam nem csupán saját haderővel, de önálló adminisztrációval és igazságszolgáltatással is rendelkezett. A város nyugalmát a harnikokon (gyalogsgáon) kívül a soltész dragonysai őrizték, akiket az itt székelő püspök védelmére jelöltek ki, ám a polgárok általános mozgósítása keretében is ügyeltek a település biztonságra. A kereskedelem egész évben virágzott; a borral teli hordókat télen szánon szállították a befagyott Poprád jegén, tavasszal tutajokon úsztatták, nyáron pedig a folyó mentén közlekedő szekerekre pakolva fuvarozták. Az áru könnyű prédának bizonyult az utakon garázdálkodó beszkidí haramiák számára, akik közül

nem egy a muszynai bitófán végezte. A miniatűr egyházi állam területén sok más termék is megfordult; Lengyelországból Magyarországra ólmot és wieliczka só, Magyarországról – a boron kívül – rezet, vasat, gyümölcsöt és heringet szállítottak. Muszyna az árumegállítási jogával is rendelkezett, azaz a kereskedőknek három napra meg kellett állniuk a városban, hogy lehetőséget biztosítsanak a lakosságnak a vásárlásra.

A muszynai állam katonasága sem szenvedett a tétlenségtől. Áldozatos tevékenységük 1410-ben hozzájárult a város felszabadításához, amikor – élve az alkalommal, hogy a központi lengyel seregek a grünwaldi csatamezőre indultak – a keresztéseket támogató Luxemburgi Zsigmond csapatai betörték Szandec-földre. Sajnos kicsivel több, mint fél évszázaddal később már nem mentek ilyen könnyen a dolgok. Nem elég, hogy Hunyadi Mátyás seregei elpusztították Muszynát és annak várát, de még mintegy 200 falut is felégették egészen Dukláig, Krosnóig és Pilznóig (1474). A magyar uralkodó alighanem így kívánt bosszút állni az őt ért sérelemért, amiért kosarat kapott IV. Kázmér leányától, Jagelló Hedvigtől. Mátyás király ekkor 6 ezer fegyverest küldött az elmagyarosított szlovák Tarczay Tamás vezetésével a határmenti lengyel területekre. Ezúttal a magyarok két évig maradtak Muszynában. A Szepesófaluban kötött lengyel-magyar megállapodás értelmében azonban a várát újjáépítették.

A bírói kúria Muszynában

A Medveczky család gyöngyszeme

A Poprád menti település 1876-ban indult virágzásnak, amikor befejezték a Tarnówból Muszynába és onnan tovább, Magyarországra vezető vasút vonal építését. A település csak 1929-ben kapta meg a gyógyüdülöhely hivatalos státuszát, ám gyors fejlődése eredményeképpen pár évvel később, 1934-ben városi rangra emelkedett. A magnéziumban, kalciumban, nátriumban, káliumban, vasban, szelénben és lítiumban gazdag helyi forrászavak jó hatással vannak a légúti és emésztőrendszeri megbetegedésekre. Muszyna azonban (talán szerencséjére?) sosem vált a közeli Krynichához hasonló divatos gyógyüdülöhellyé. Az egykori muszynai állam azok számára ideális pihenőhely, akik a híres üdülőváros mozgalmos légköre és hangos szórakozóhelyei helyett a hegyi patak zúgását kedvelik,

és a zsúfolt korzóval szemben a Beszkidek félreeső tájain meghúzódó lemkó temetők és pravoszláv templomcskák tornyainak jellegzetes látványát részesítik előnyben.

Muszyna története még egy magyar fejezettel dicsekedhet. A Beszkidek-beli gyógyüdülőhelyek nem keveset köszönhetnek a XIX. században Muszynában letelepedő magyar nemesi családnak, a Medveczkyeknek. Igaz, hogy a muszynai gyógyforrások már a XVIII. század óta ismertek voltak, de a Medveczky-család volt az, aki gyógyüdülőt hozott létre a közeli Żegiestówban. Az évszázadok során a család egyes tagjai Muszyna polgármesteri tisztségét is betöltötték.

A háború után a beszki táj nagyon megváltozott. Tragikus sors várt az itt élő zsidókra, akiket a németek 1940/1941-ben teljes vagyonukkal együtt a grybówi gettóba szállítottak. A háború után (1944–1947) kitelepített lemkók emlékét a beszki dűlőben rejlő temetők és útszéli kápolnák keresztjei őrzik.

A Berzeviczyek erődje

A muszynai vár elsősorban határ és a kereskedelmi útvonal biztonságát felügyelő erődként, valamint vámszedő pontként működött. A XIII. században valószínűleg már állt itt egy fából épült erőd az egyik legelőkelőbb szepességi magyar nemesi családnak – a Berzeviczyeknek köszönhetően. A muszynai állam fennállásának korai szakaszában (Hunyadi Mátyás seregeinek betöréséig) a vár volt a sztaroszta* székhelye. A Poprząd kanyarulata fölötti meredek hegytetőn álló, egykor impozáns építményből (20 × 80 m) mára nem sok maradt fenn, de már a XIX. században is csupa rom volt. A hatalmas négyszögletű torony kapuja egykor a várudvaron keresztül a sztaroszta emeletes udvarházába vezetett. Ma csupán a várfal déli oldalának maradványait és a torony egy részletét lehet megcsodálni. A váromok között Muszyna lakói elhelyezték a legszentebb Szűz Mária szobrát, és azóta ehelyütt tartják májusi istentiszteleteiket. A város legidősebb polgárai egy sziklába vájt kútról beszélnek, amelynek kacskaringós lépcsője egészen a víztükörig vezetett. Állítólag a Żegiestówi vasút egyik alagútját építő olasz kőművesek tették tönkre. A fáma szerint kincsek után kutattak az öreg muszynai várban.

Érdekességek:

- Az Grunwaldzkán u. található helyi temetőben nyugszik Zygmunt Medwecki, az 1863-as felkelés résztvevője, egykori szibériai fogoly. A Lengyelországban letelepedett híres magyar család leszármazottja halála előtt Muszynában telepedett le.
- A II. világháborúban Muszyna volt a Magyarországra vezető titkos ellenállási útvonal utolsó állomása.
- A lengyel reneszánsz legnagyobb költője, Jan Kochanowski nagy borkedvelő hírében állott, különösen szerette a magyar pincékből származó borokat. Gyakran kóstolgatta az ízletes nedűt barátja, a muszynai sztaroszta társaságában, akinek egy epigrammát is dedikált – *A muszynai sztarosztának*.

Érdemes élni az alkalommal:

- A Poprząd menti Ünnepe (*lengy.* Festyn nad Popradem) koncertekkel kísért szabadtéri rendezvényei májustól augusztusig kerülnek megrendezésre.
- Júniusban a szentivánéji multság részeként megrendezésre kerülő népzenei fesztivál – koncertjeivel és koszorúfonó versenyével – a régió hagyományaiba nyújt betekintést.
- Az augusztusi Ásványvizek Ünnepe (*lengy.* Święto Wód Mineralnych) jó alkalmat nyújt a muszynai forrásvizek értékeinek megismerésére.
- A nyárbúcsúztató Poprząd Ősz (*lengy.* Jesień Popradzka) eseménysorozat keretében lengyelországi és szlovákiai művészek és együttesek lépnek fel, és megízlelhetjük a regionális konyha finomságait is.

Morskie Oko

Egy egykori heves viszály tárgya

Krakkótól 130 km-re a 7 sz. úton, majd a 47 sz. úton Zakopánéig, tovább Jaszczurówkán vagy Poroninon és Bukowina Tatrzkań át Palenica Białczańskáig, onnan (10 km) gyalog vagy sétakocsival

* Lengyel előljáró vagy királyi tisztviselő, a megyei közigazgatás vezetője ill. koronabirtokok felügyelője [a ford.]

hazafi vásárolta fel őket 460 ezer aranyforintért. Ám e területekhez tartozó, magyar oldalon fekvő földeket, az ún. javorinai birtokot, amely hagyományosan a Palocsay-család, majd a Salamonok ősi tulajdonában volt, egy német herceg Christian Hohenlohe vásárolta fel.

E Poroszországból származó földbirtokos szenvedélyes vadász hírében állott. Javorinában (*lengy.* Jaworzyna) egy mutatós vadászkastélyt építtetett, körülötte pedig terebélyes, 1200 hektáros vadasparkot létesített. A birtokot egy masszív kerítéssel és szögesdróttal vette körül, amelyet végigveztetett a Tátra legmagasabb szurdokain. Ebben a zárt enklávében tartotta az idehozott bölényeket és kőszáli kecskéket, valamint a helyben élő medvéket, őzeket, zergéket és a mormotákat. A német tulajdonos minden erejével azon volt, hogy a Morskie Okót övező területeket is vadasparkjához csatolja és olyan követeléssel lépett fel, hogy a Galícia és Magyarország közti határ a tengerszem kellős közepén

A Tátra legnagyobb és leggyönyörűbb tava, az 1392 m t. sz. f. m. fekvő Morskie Oko (*magy.* Tengerszem, hosszúság: 862 m, szélesség: 566 m, terület: 35 ha, mélység: 50 m) a XIX. század utolsó éveiben egy heves lengyel-magyar viszály tárgya lett.

Az osztrák kormányzat a napóleoni háborúktól megcsappant államkincstárát felduzzasztandó elhatározta, hogy áruba bocsátja az egykori lengyel területeken fekvő galíciai javadalmakat. Az akkoriban kicsiny falucskának számító Zakopanét, valamint Morskie Okót, és a körülötte magasodó sziklás hegycsúcsokat 1824-ben egy lengyel árverésen egy magyar földesúr és iparos, Homolacs Emanuel vette meg. A földterületek a későbbiekben gyakran cseréltek gazdát, ám végül Władysław Zamoyski gróf, egy nagy-lengyelországi arisztokrata és lelkes lengyel

húzódjék. Ez érthető módon kiváltotta Zamoyski herceg és lengyel környezetének tiltakozását. Összetűzésekre és véres verekedésekre került sor a vadőrök és a herceg valamint a gróf személyzete között. Rendszerek voltak az összecsapások a Christian Hohenlohe támogató magyar csendőrök és a helybéli gurálok között is. Mivel a katonai előőrs bázisa a Morskie Oko közelében terült el, a helyet azóta is Csendőr Szurdoknak (*lengy.* Żleb Żandarmerii) nevezik.

Bécset hosszú éveken keresztül elárasztották a felek egymást kölcsönös vádakkal ostromló panaszai, és a határkérdés a kormányülések állandó napirendi pontjává vált Budapesten is. 1897-ben I. Ferenc József osztrák császár és magyar király mindkét parlament határozatát aláírva átnyújtotta a kérdést egy független nemzetközi bíróságnak. A bírói testület elnökévé a lausanne-i dr. Johann Winklert, a svájci szövetségi bíróság elnökét nevezték ki. A grázi tárgyaláson (1902. szeptember 11.) a lengyel fél bebizonyította, hogy a vitatott területek mindig is Lengyelország részét képezték, így a nemzetközi bíróság ítélete meghagyta Galícia határain belül a Morskie Oko tengerszemet.

Auschwitz

Kertész Imre sorstalansága

67 km-re Krakkótól nyugatra, az e462 (a4) sz. úton Chrzanówig, ott lekanyarodva Oświęcim felé (933 sz. út)

Kis-Lengyelország képe nem lenne valós és teljes, ha nem látogatunk el az Auschwitz-Birkenau Állami Múzeumba Oświęcimben (*ném.* Auschwitz). Az objektum nem egy tipikus múzeum és nem is hasonlítható egyetlen kiállítótérhez sem; nem csodálhatunk meg aranykeretekben függő, lélegzetelállító műalkotásokat, nem merenghetünk el elmúlt korok szépséges remekművei felett. Mert az emlékhelyet nem is a szépség és harmónia feletti szemlélődés céljából hozták létre. Az általunk említett múzeum az emberiség történeté-

nek legnagyobb szégyene, egy gigantikus méretű tömeggyilkos gépezet dokumentuma, egy megdöbbentő, ugyanakkor precízen és tökéletesen kidolgozott „halálgyár” létének bizonyítéka. S egyben emlékhely, egy több mint egymillió emberi élet emlékére emelt emlékmű-temető. Magyar ösvényünk ide is elvezet.

1944. márciusának tragédiája

Amikor 1944. márciusában a német csapatok bevonultak Magyarország területére, a bábkormány miniszterelnökévé Sztójay Dömét, egykori berlini követet nevezték ki. Személyesen Adolf Eichmann érkezik Budapestre, hogy felügyelje a zsidókérdés hatékony megoldását Magyarországon. Ebben az országban több, mint 800 ezer nemzetiségű zsidó élt, ebből csaknem 160 ezer a budapesti gettóban. A két elkövetkező hónapban a nácik 438 ezer magyar zsidót deportálnak Auschwitzba, ahonnan sokukat más haláltáborokba szállítanak át. Az auschwitzi gázkamrákban 320 ezer magyar pusztul el.

A 148 transzport egyikében egy 15 éves budapesti fiú is utazik, a neve: Imre. A fiút hamarosan a birodalom területén fekvő buchenwaldi majd zeitzi táborokba szállítják át, ám a háború befejeztével visszakerül Magyarországra. Sok más korabeli gyerekhez hasonlóan teljesen egyedül marad, mert családját teljes egészében kiirtották. Épen kerül ki a háborús zűrzavarból, és még sok évet megél, de soha – ahogy talán senki, akit sorsa Auschwitzba vezényelt – nem képes megszabadulni a haláltábor rémálmától. Azok az emlékek élete minden pillanatában végigkísérik, hétköznapijaiban, munkájában és írói tevékenységében egyaránt, amelyet különben – kiváló magyar író lévén – 2002-ben irodalmi Nobel-díjjal tüntetnek ki.

Az előző évszázad hatvanas éveiben írt *Sorstalanság* című regényében Kertész Imre Auschwitzról egy naiv tizennégy éves fiú szemszögéből számol be, aki a gyermekmesék világától alighogy elszakadva úgy hiszi, hogy valóban egy új munkahelyre érkezett, és igyekszik alkalmazkodni a körülményekhez. Négy nap leforgása alatt szembesül a feje tetjére állt világgal; tudomást szerez a krematóriumokról, a halottak hegyeiről és a szelekcióról. Úgy ír a táborról, mint egy olyan helyről, ahol megállt az idő, s ahol egy mindenre

kiterjedő, destruktív unalom uralkodik. A *Sorstalanság* a legmegindítóbb koncentrációs tábori beszámoló egyikike, maga az író pedig így definiálja munkásságát: „Ha látszólag egészen másról beszélek, akkor is Auschwitzról beszélek”.

A halál-építészet látogatási rendje

Az Auschwitz-Birkenau Múzeum és Emlékhelyre eddig több, mint 30 millió ember látogatott el a világ minden pontjáról. 2010-ben a Múzeum közel 1,4 millió látogatót, köztük 16 500 magyart fogadott.

Hogy a Holocaust szimbólumává emelkedett helyszínt valóban megismerhessük, mindkét egykori koncentrációs táborba, Auschwitzba és Birkenaubá is el kell látogatnunk. Auschwitz területén hozták létre a nácik az első női és férfi koncentrációs táborot, itt folytatták le első mérges-gáz kísérleteiket a Ciklon B-vel, és első gyilkos orvosi kísérleteiket a rabokon. A tömeges transzportokban ékező emberek itt győződtek meg róla, hogy meghalni érkeztek, és a tábor kapuján felfüggesztett „Arbeit macht frei” felirat pedig csupán gúnyból került oda. Itt zajlottak a golyó általi tömeges kivégzések is, itt helyezkedett el a központi fogda (11. blokk), és a táborparancsnokság, valamint az SS-irodák. Birkenau volt viszont az a hely, ahol a tömeggyilkosság eszköztára kiépítésre került; itt

veszítette el életét több, mint egy millió európai zsidó. Birkenau volt a legnagyobb koncentrációs tábor, területén 300 primitív (főként fából készült) barakkban egyszerre több, mint 100 ezer rab tartózkodott. Itt számos emberi hamvakat őrző helyszín is fennmaradt.

A látogatás idejét nem korlátozzák, a látogatók maguk osztják be idejüket saját igényeiknek megfelelően. Az egykori auschwitzi haláltábor végigtekintésére legalább másfél

órát kell szánni, Birkenau esetében még egyszer ennyit. A látogatók nagy számára való tekintettel elhúzódhat az idő, így bizonyos blokkok megtekintésének lehetőségére legalább 30 perces várakozási idővel számoljunk, különösen az ún. Halál Blokk (11. sz) esetében. A két egykori tábor közötti távolságot a múzeumi buszjáratral (április 15. és október 31. között közlekedik, az utazás díjtalan), taxival vagy saját kocsival lehet megtenni.

A tábor felszabadításának első pillanatait egy tizenöt perces dokumentumfilm rögzíti (a moziterembe szóló jegyek a látogatókat fogadó, Auschwitz I.

területén található információs pultnál szerezhetőek be).

A Múzeum területén egy sereg állandó nemzeti kiállítótér is található, amelyek az egykori rabokat tömörítő Nemzetközi Auschwitz Bizottság kezdeményezésére jöttek létre (1960-tól). *Az elárult állampolgár. A magyar holokauszt emlékére* – ez a címe annak a kiállításnak, amely a magyarországi hitleri megszállás és a magyar állampolgárokat elszállító tömeges transzportok történetéről kíván behatóbb ismereteket nyújtani.

A vészkorszaknak emléket állító helyszínek látogatása során három lehetőség közül választhatunk: alaplátogatás (kb. 3,5 óra), egynapos tanulmányi látogatás (kb. 6 óra), kétnapos tanulmányi látogatás (összesen kb. 8 óra). Az Állami Auschwitz-Birkenau Múzeum területére a belépés ingyenes. Csoportos látogatás esetén idegenvezető igénybevétele, 10 fő felett pedig fülhallgatók kölcsönzése kötelező. Az egyéni látogatók számára bevezettek egy fizetős szolgáltatást is, amelynek keretében csoportosan, azaz idegenvezetővel tudják megtekinteni az auschwitzi és birkenauai táborokat (az ár tartalmazza a dokumentumfilm megtekintésének lehetőségét, a kb. 4 órás idegenvezetést, a fülhallgatókat valamint a busztranszferet).

Az épületeken belül tilos a fényképezés és filmfelvételek készítése. A múzeum igazgatósága nem javasolja, hogy a tábort 14 éven aluli gyermekek látogassák.

Az Auschwitz I egykori táborba vezető kapu Auschwitzban

A múzeum struktúráin belül működik a Nemzetközi Auschwitz és Holocaust Tanulmányi Központ (lengy. Międzynarodowe Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokaucie). A széles értelemben vett oktató tevékenység – az egykori rabok kérésének megfelelően – szemináriumok, konferenciák, műhelymunkák valamint diploma utáni („Totalitarizmus-Nácizmus-Holocaust” és „Kitelepítés-Nácizmus-Megsemmisítés” című) képzések szervezését foglalja magában. A Központ szorosan együttműködik a jeruzsálemi Yad Vashem intézettel, továbbá nyári egyetemeket szervez „A holocaust oktatása” címmel. 2010-ben elindítottak egy Lengyelországban e témában mindeddig egyedülálló e-learning képzési formát is, amelynek keretében a holocaust és Auschwitz történetének szentelt díjtalan kurzusokon lehet részt venni.

Óswięcimben, a Múzeum szomszédságában működik a Párbeszéd és Ima Háza, amely egyebek mellett a tábor egykori rabjaival szervez találkozókat, és fontos szerepet tölt be a zsidó-keresztény megbékélés folyamatában.

Érdekességek:

- Az Auschwitz-Birkenau Állami Múzeum Lengyelország első olyan múzeuma, amely Braille írással elkészült tájékoztatót készített a vakok számára. A tájékoztató – a gyengénlátók számára készített hasonló kiadvánnyal együtt – díjtalanul áll rendelkezésre a Múzeumban.
- Az Auschwitz-Birkenau Múzeumban található, egykori rabok által készített műalkotásokból álló gyűjtemény a világ legnagyobb ilyen típusú kollekciója. A művek a tábor fennállásának idején és azt követően készültek.
- Kertész Imrén kívül az ismert magyar nemzetiségű rabok között volt Mansfeld Géza farmakológus, a Magyar Tudományos Akadémia professzora.
- A múzeum területén kb. 270 hivatásos idegenvezető dolgozik. A látogatókat a 18 nyelv egyikén – többek között angolul, horvátul, csehül, franciául, spanyolul, japánul, hollandul, németül, lengyelül, oroszul, szerbül, szlovákul, svédül, magyarul és olaszul – kísérik körbe az objektumokban.
- 2010-ben az egykori Auschwitz II – Birkenau tábor rámpáján szimbolikusan leleplezték a magyarországi zsidók emlékének szentelt történelmi vagon-émlékművet.

Névmutató

Abadicsok listája

Abádi Benedek 51
András, II. 131
Anna, Jagelló 34, 61
Antall József 40

Balassi Bálint 18, 46, 50, 54, 79, 81
Balassi János 81
Báthory András 33
Báthory István 17, 18, 31–35, 49, 50, 61, 75, 79, 80
Bekes Gáspár 33–35, 49, 50, 80
Béla, I. 13, 21, 62
Béla, IV. 13, 20, 22, 67
Bem József 18, 36–38, 41, 42, 84, 87-91, 94
Benesz, Andrzej 117, 118, 120
Benesz, Anton 117, 118
Benesz, Janusz 120
Berzeviczy Benes Sebestyén 116, 117, 120
Berzeviczy Benes Václav 117
Berzeviczy Kakas 115
Bethlen Gábor 34
Bethlen Ilona (Salamon Gézáné) 19, 118-120
Both Imre 111
Both László 111
Bylica, Marcin 52, 53

Copernicus, Nicolaus *(lengy.* Mikołaj Kopernik) 45

Deák Ferenc 36
Dembiński Henryk 36, 105
Dévai Bíró Mátyás 49, 51

Engelmayer Ákos 119
Eötvös Loránd 54
Erdő Péter 64
Erzsébet, Łokietek 14, 24–29, 31, 60, 75, 78

Felczak, Waclaw 41, 106
Ferdinánd, I., Habsburg 121

Ferenc József, I. 38, 137
Forgon Mihály 89

Géza, fejedelem 21
Göncz Árpád 111
Görgey Artúr 37
György, I. Podjebrád 31

Hedvig, Szent 14, 19, 27–32, 47, 52, 54, 59, 61, 62, 95-99 109, 112, 132
Heller Michał 93
Henckel János 49
Hunyadi János 30
Hunyadi Mátyás 17, 30, 31, 52, 53, 133, 134

Imre, Szent 21
István, I., Szent 21

János Pál, II. 19, 20, 23, 32, 45, 63, 70, 97, 108, 110–113
Jókai Mór 47
József, II. 16

Károly, I. Róbert 14, 24–28, 60, 95, 115
Károly, IV. 24
Károlyi Józsefné 40
Kázmér, I. Nagy 14, 24–27, 29, 52, 72, 74, 76, 96, 109 132
Kertész Imre 137-139
Kinga (Kunigunda), Szent, Árpád-házi 13, 20, 22, 23 67, 68, 70-77, 83, 107–113, 122, 123, 125, 126
Knotz Mátyás 18, 55–57
Korompay Emánuel Aladár 39
Kossuth Lajos 18, 35–37
Kölcsey Ferenc 36
Kromer, Marcin 98, 100
Krúdy Gyula 47

Lajos, I. Nagy 14, 19, 24–29, 31, 47, 60, 61, 63, 75, 78 96, 132
Laszky Jeromos *(lengy.* Hieronim Łaski) 87, 116, 120 121
László, I. Szent 21, 22, 62, 63
Lipcsey-Steiner Mihály 38

Lippóczy Norbert, id. 91
Lippóczy Norbert, ifj. 9, 84, 89, 91, 92
Liszt Ferenc 18, 56–58

Mansfeld Géza 141
Margitai Tihamér 90
Mária Terézia 16, 18
Matejko Jan 76
Medveczky Ignác Jakab 18, 127, 128
Medveczky Károly 128–130
Medwecki Mieczysław Adolf 19, 40
Medwecki Zygmunt 40, 135
Mikszáth Kálmán 47
Molnár Ferenc 19, 56, 57, 100, 102–104
Muhrr Ottmár 103–105

Orzoi Imre 49

Petőfi Sándor 37, 84, 86, 88–91
Piłsudski, Józef 19, 38, 39
Portius, Robert 9
Puskás László 64

Rákóczi Ferenc, II. 35
Rákóczi György, I. 34
Rákóczi György, II. 18, 34
Richeza, hercegnő 13, 21

Salamon Géza 118, 119
Salamon István 119
Sárosy Gyula 36
Seregély István 64
Sobieski János, III. 16
Spányi Béla 90
Szalay István 122, 123
Szalay Jozefa 122
Szalay József 20, 121–126
Szalay Mihály 126
Szapáry Erzsébet 40
Szapolyai (Zápolya) János 31, 34, 86, 120, 121
Szapolyai Borbála 17, 31, 61
Szapolyai Imre 116
Szapolyai István 61

Szárkány Anna 49, 50, 80, 81
Szárkány Ferenc 50
Szayer Edward 113
Szilveszter János 49
Sztójay Döme 138

Tarczay Tamás 133
Teleki Éva 118–119
Teleki László 118–119
Teleki Pál 40, 105, 107
Thurzó János 17, 54, 55
Thurzó János, ifj. 49
Thurzó Sándor 49
Thurzó Szaniszló 49

Ulászló, I. *(lengy.* III. Ulászló) 17, 30, 61
Ulászló, I., Łokietek 14, 23–27, 95, 109, 132
Ulászló, II. (Dobrze László) 17, 31
Ulászló, II., Jagelló 14, 15, 17, 29–31, 52, 59, 96, 97, 109 120

Vágó Pál 90
Vietor Hieronymus *(lengy.* Hieronim Wietor) 17, 50 51
Vilmos, Habsburg 31, 32, 54
Vitéz János 53

Wesselényi Ferenc 50, 79, 80
Wesselényi Miklós 36
Wysocki, József 18, 36, 37

Zách (Zah) Felicián 27, 28
Zielinski, Szilárd 42
Zieliński, Władysław 42
Zsigmond, I. Öreg 17, 31, 49, 61
Zsigmond, Luxemburgi 14, 15, 63, 109, 120, 133

A kis-lengyelországi helyek és krakkói objektumok névmutatója a 44. és 66. oldalon levő térképeken található.

A Węgierska Małopolska c. eredeti lengyel művet magyarra fordította

Dr. **PÁSZT PATRÍCIA** műfordító, tolmács, dramaturg, kulturális menedzser, a Krakkói Magyar Centrum megalapítója és igazgatója több mint 15 éve végez jelentős munkát a lengyel-magyar kulturális együttműködés terén. Több tucat drámairodalmi és színházi tematikájú publikáció, többek között a Mai lengyel drámairodalom c. monográfia szerzője, öt drámaantológia szerkesztője, több mint 20 kortárs lengyel dráma műfordítója. A Krakkói Magyar Centrum vezetőjeként több száz kulturális program megszervezése és lebonyolítása fűződik nevéhez Magyarországon és Lengyelországban, valamint Erdélyben és a Visegrádi országokban.

KRAKKÓI MAGYAR CENTRUM

A **KRAKKÓI MAGYAR CENTRUM** egy új működési modell sikeres megvalósulása: ez az első független, közhasznú civil szervezet formájában működő külföldi magyar kulturális intézet, amely diplomáciai státusz nélkül, jórészt önerőből, pályázati és baráti segítséggel folytatja munkáját, s melynek kiemelt célja a magyar-lengyel kapcsolatok professzionális igényű megerősítése.

A 2011-ben 10. jubileumát ünneplő Krakkói Magyar Centrum eddig mintegy 150 rangos magyar és nemzetközi kulturális esemény szervezője volt, a magyar kulturális élet több mint 300 rangos képviselőjének részvételével, nem csupán Krakkóban, de egész Lengyelországban, Magyarországon, Erdélyben valamint a Visegrádi országokban.

www.hungary.art.pl

KIS-LENGYELORSZÁG (lengy. Małopolska)

GYAKORLATI INFORMÁCIÓK

A régió fővárosa: Kraków

Nagyobb városai: Tarnów, Újszandec (Nowy Sącz), Oświęcim

Területe: 15 190 km² (Lengyelország területének kb. 5%-a)

Lakosság száma: 3,28 millió fő (Lengyelország lakosságának kb. 8%-a)

Domborzat:

- legmagasabb csúcs – Rysy: 2499 m t.sz.f.m
- hegyek – Tátra, Beszkidek, Pieninek, Gorce
- dombok – Kárpáti dombság
- fennsíkok – Krakó–Częstochowai fennsík
- síkságok – Visztula-menti síkság (a Visztula völgye)
- főbb folyók – Visztula, Dunajec, Poprząd, Raba, Skawa, Biała
- víztározók: Czorsztyni, Rożnowi, Czchowi, Dobczycki, Klimkówka
- a legmagasabban fekvő, legtisztább tavak – Morskie Oko, Czarny Staw, a Lengyel Öt Tő Völgye (Dolina Pięciu Stawów) tengerszemei
- a legnagyobb és legmélyebb barlang – Jaskinia Wielka Śnieżna barlang – mélysége 824 m, a folyosók száma több mint 22 km

Miért éppen Kis-Lengyelország?

- **szellemi és lelki táplálék** – 8 UNESCO listán szereplő világörökség: a krakkói óváros, a műemlék Wieliczka Sóbánya, Kalwaria Zebrzydowska: manierista építészeti és parkosított tájkomplexum valamint zarándokpark, Auschwitz-Birkenau: német náci koncentrációs és haláltábor (1940–1945), Kis-Lengyelország déli részének fatemplomai: Binarowa, Dębno, Lipnica Murowana, Sękowa
- **egészség-, és szépségmegőrzés** – 9 gyógyfürdőhely: Rabka-Zdrój, Szczawnica, Piwniczna-Zdrój, Żegiestów-Zdrój, Muszyna, Krynica-Zdrój, Wysowa-Zdrój, Wapienne, Swoszowice
- **természetrajongóknak** – 6 nemzeti park: Babogórski, Gorczański, Magurski, Ojcowski, Pieniński, Tatrański
- **pihenni vágyóknak** – 4 geotermikus fürdő: Bukowina Tatrzańska, Białka Tatrzańska, Szaflary, Zakopane
- **kalandkeresőknek** – tutajozás a Dunajec folyón
- **kulturális örökség és ismeretanyag** – számos múzeumi tárlat, több mint 4250 km tematikus útvonal, többek között a Faépítészeti Útvonal
- **mozgás és rekreáció** – több mint 2600 km kerékpár-útvonal
- **testedzés és élmény** – több mint 3360 km hegyi túraösvény
- **szórakozás és kényelem** – kb. 300 sífelvonó
- **szórakozás és testedzés** – kb. 250 km sípálya
- **a versenyszellem jegyében** – 2 golfpálya: Paczółtowice Krzeszowice mellett, Ochmanów Wieliczka mellett

KIS-LENGYELORSZÁG (lengy. Małopolska)

TURISZTIKAI INFORMÁCIÓS PONTOK

Krakkó

Helyi Információs Hálózat (Sieć Informacji Miejskiej)
www.infokrakow.pl

- Wyspiański Pawilon (Pawilon Wyspiańskiego), Wszystkich Świętych tér 2, tel.: +48 12 616 18 86
- Sukiennice, Főtér (Rynek Główny) 1/3, tel.: +48 12 433 73 10
- Balice Nemzetközi Repülőtér, tel.: +48 12 285 53 41
- Łagiewniki Isteni Irgalmasság Bazilika, Siostry Faustyny u. 3, tel.: +48 12 263 60 64
- Powiśle u. 11, tel.: +48 513 099 688
- Szpitalna u. 25, tel.: +48 12 432 01 10
- św. Jana u. 2, tel.: +48 12 421 77 87
- Józefa u. 7, tel.: +48 12 422 04 71
- Słoneczne lakótelep 16, tel.: +48 12 643 03 03

A helyi információs pontok közös e-mail címe:
it.krakow@msit.malopolska.pl

Újszandec (Nowy Sącz)

Turisztikai Információs Központ, Szwedzka u. 2,
tel.: +48 18 444 24 22, e-mail: it.nowy-sacz@msit.malopolska.pl

Tarnów

Tarnóvi Információs Központ, Főtér (Rynek) 7,
tel.: +48 14 688 90 90, e-mail: it.tarnow@msit.malopolska.pl

Wadowice

Wadowicei Turisztikai Információs Központ, Kościelna u. 4,
tel.: +48 33 873 23 65, e-mail: it.wadowice@msit.malopolska.pl

Oświęcim

Helyi Turisztikai Információs Pont, Leszczyńskiej u. 12,
tel.: +48 33 843 00 91, e-mail: it.oswiecim@msit.malopolska.pl

Zakopane

Turisztikai Információs Központ, Kościeliska u. 7,
tel.: +48 18 201 20 04, e-mail: it.zakopane@msit.malopolska.pl

További gyakorlati információk: www.visitmalopolska.pl

Hosszú évszázadokon keresztül Kis-Lengyelország és Magyarország közvetlen szomszédságát a Külső-Kárpátok és a Tátra fő hegygerincén át húzódó közös határ jelölte ki. Érdemes hozzáfűzni, hogy ez volt Európa egyik talán legtartósabb határa. Kedvezett az élénk kulturális és kereskedelmi kapcsolatoknak, de elősegítette a Visztula-, és Duna-menti uralkodók közti közeli dinasztikus viszonyok kialakulását is.

Lengyelország egyetlen más régiója sem rendelkezik a magyar jelenlét ennyi tanújelével, mint a Kárpátok és Tátra lábainál fekvő Kis-Lengyelország, amely nem csupán az ország déli kapuja volt, de egyben a magyaroknak is utat nyitott a Balti-tenger felé. Az itteni hágókon keltek át a diplomáciai delegációk és királyi küldöttségek, és erre vezettek a legfontosabb kereskedelmi útvonalak, karavánok is.

E kiadvány a magyar jelenlét nyomait igyekszik bemutatni Kis-Lengyelországban, illetve a magyar-lengyel tudományos, kulturális és társadalmi kötélekekre kívánja felhívni a figyelmet, mintegy kedvcsinálól e hazánkhoz oly közeli lengyelországi régió felfedezéséhez, és a két nemzetet összekötő közös történelmi epizódok behatóbb megismeréséhez.

KATARZYNA SIWIEC – A Jagelló Egyetem egykori diákja (polonista), újságíró, számos könyv szerzője és társszerzője, többek között: *Kochajmy się (Szeressük egymást, 1997)*, *Uśmiech Rabki (Rabka mosolya, 2003)*, *Miękinia, nasze gniazdo (A mi fészünk, Miękinia, 2008)*, *Andrusów król (A huncutok királya, 2010)*, *Uśmiech Pana Boga, czyli opowieść o Szczyrzycu (Az Úristen mosolya, avagy elbeszélés Szczyrzycről, 2011)*. Magánemberként Mieczysław Czuma, a könyv társszerzőjének a leánya.

MIECZYŚLAW CZUMA (jóval fél évszázaddal ezelőtt született Krakkóban, azon a helyen, ahol a Visztula a Rudavába ömlik) – egy sereg Krakkóról szóló könyv és riportkötet szerzője és társszerzője, költő. Többek között a *Przyczynki do eposu (Hozzájárulás az eposzhoz, versek, 1971)*, *Siódmy kontynent (A hetedik kontinens, riportok, 1988)*, *Austriackie gadanie, czyli Encyklopedia Galicyjska (Osztrák szóbeszéd, avagy Galíciai Enciklopédia, 1998)*, *Pępek świata nazywa się Kraków (A világ közepét Krakkónak hívják, 2000)*, *Tylko w Krakowie, czyli 21 powodów, dla których należy odwiedzić to miasto (Kizárólag Krakkóban, avagy 21 ok, amiért e várost fel kell keresni, 2002)*, *Maczanka krakowska, czyli świat z pawim piórem (Krakkói maczanka, avagy a pávatollas világ, 2004)*, *Poczet serc polskich (Lengyel szívek listája, 2005)* szerzője. A Krakkói Televízió egykori programigazgatója (1968–1973), évekig a „Przekrój” című hetilap főszerkesztője (1973–2000), a Krakkói Műemlék-felújító Társadalmi Bizottság (Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa) alapító elnöke (1978-tól). A világ első tacsókőfelvonulásának kezdeményezője (1973), gyakorló krakkóista, azaz Krakkónak a világgal szembeni felsőbbrendűségét hirdető tudományág képviselője. Hitvallása: „Élj úgy, hogy ne kelljen nevet változtatnod”.

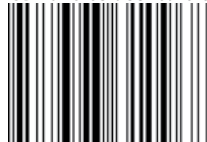
A könyv felett Kiss Róbert varsói magyar nagykövet vállalt fővédnökséget.

A könyv a Krakkói Magyar Centrum ajánlásával jelent meg.

ISBN 978-83-933109-6-8

9 788393 310968